

**Bachelorproef
Professionele Opleidingen
Studiegebied Sociaal-Agogisch Werk**

Academiejaar 2018 - 2019

Racisme: de kop van jut in de opvoedingsondersteuning

**Hoe kunnen we ouders ondersteunen om in de relatie met hun
kinderen om te gaan met racisme, stereotypen en discriminatie?**

Bachelorproef aangeboden door

Inge Hechtermans

tot het behalen van de graad van

Bachelor in Gezinswetenschappen

Bachelorproefbegeleider: [Birsen Taspinar](#)

**Bachelorproef
Professionele Opleidingen
Studiegebied Sociaal-Agogisch Werk**

Academiejaar 2018 - 2019

Racisme: de kop van jut in de opvoedingsondersteuning

**Hoe kunnen we ouders ondersteunen om in de relatie met hun
kinderen om te gaan met racisme, stereotypen en discriminatie?**

Bachelorproef aangeboden door

Inge Hechtermans

tot het behalen van de graad van

Bachelor in Gezinswetenschappen

Bachelorproefbegeleider: Birsen Taspinar

ABSTRACT BACHELORPROEF 2018 - 2019

Opleiding:	Bachelor Gezinswetenschappen	
Student:	Inge	Hechtermans
Bachelorproefbegeleider	Birsen	Taspinar
Titel bachelorproef	Racisme : de kop van jut in de opvoedingsondersteuning Hoe kunnen we ouders ondersteunen om in de relatie met hun kinderen om te gaan met racisme, stereotypen en discriminatie?	
Abstract publiceren ☒ Ja ☐ Neen		

Kern- / trefwoorden bachelorproef:

Racisme, kinderen, ouders, opvoedingsondersteuning, hulpverlening

Korte samenvatting bachelorproef:

Het vertrekpunt van deze bachelorproef was de vaststelling van een spijtige maar actuele realiteit van vooroordelen, stereotypen, racisme & discriminatie. Als gezinswetenschapper kon ik niet anders dan de vraag van deze bachelorproef te formuleren in de context van gezinnen en ouderschap en de rol die de hulpverlening hierin kan spelen.

Impact van racisme, stereotypen en discriminatie op kinderen. 'Hoe kunnen we ouders ondersteunen om hiermee in relatie met hun kinderen mee om te gaan?'

De zoektocht naar antwoorden op deze hoofdvragen bracht eveneens een pijnlijke vaststelling met zich mee: het aanbod om ouders en kinderen te ondersteunen na een racisme-ervaring is zowel nationaal als internationaal nagenoeg onbestaande.

De eerste invalshoek, stelt de impact van racisme vast op de **ontwikkeling van kinderen**. De impact van racisme op de ontwikkeling van kinderen is allesomvattend omwille de ontwikkeling van chronische stress, trauma of microkwetsingen. Wanneer een kind te maken krijgt met racisme heeft dit een weerslag op zowel de fysieke als de mentale gezondheid, het zelfbeeld en het zelfwaardegevoel, schoolse prestatie als ook op existentiële factoren als de zin van bestaan en diep geloof in de toekomst.

De **eerste veranderingsgerichte strategie** biedt een antwoord op de noden van deze kinderen. Het werkboek dat ik ontwikkelde, wil inzetten op het versterken van de protectieve factoren en het opheffen van de taboe van racisme.

Het werkboek 'Ra-wat?!' biedt mogelijkheden waar het aanbod tot nu toe volledig afwezig was en kan helpend zijn om gesprekken rond racisme te openen.

De tweede invalshoek biedt een systemisch, **intergenerationeel perspectief**. Hieruit komen extra moeilijkheden naar voren in het werken met ouders en kinderen die slachtoffer waren van racisme.

Enerzijds hebben ouders met een migratie-achtergrond dezelfde opvoedingsvragen als ouders van de meerderheidscultuur. Anderzijds komen daar extra uitdagingen bij zoals het verzoenen van de meerderheidscultuur en hun eigen etnische identiteit, en mogelijk trauma dat zij zelf opliepen met betrekking tot racisme-ervaringen.

Deze trauma-ervaringen, die vaak niet (h)erkend worden door de hulpverlening, bemoeilijken het spreken over racisme en worden ook op een intergenerationele zowel omgevingsgericht als ook biologisch (epigenetisch) doorgegeven aan hun kinderen. Het behoeft dus geen pleidooi dat specifieke competenties noodzakelijk zijn, wilt men tegemoetkomen aan de noden van deze ouders

De derde invalshoek spitst zich toe op de **hulpverlening**. In de literatuur vinden we verschillende perspectieven op hulpverlening bij trauma, hulpverlening bij gezinnen met een migratie-achtergrond, grondhoudingen van hulpverleners. Echter wordt er nergens een brug gemaakt. Hoewel deze brug noodzakelijk is om deze gesprekken met ouders aan te gaan.

In mijn **tweede veranderingsgerichte strategie** vertrek ik enerzijds van de noden van deze ouders en hoe de hulpverlening hierop kan afstemmen. Het ontwikkelen van een vorming die de brug maakt tussen verschillende onderbouwde grondhoudingen en competenties moet een antwoord bieden op tekortkomingen die hulpverleners zelf naar voren brengen.

Een aanbod en competente hulpverlening zijn onmisbare factoren. Echter hebben ouders weinig aan deze ontwikkelingen wanneer deze hen niet bereiken. Mijn **derde strategie** is dan ook een campagne gericht op het bereiken van alle ouders. Dit enerzijds om maatschappelijk het taboe over racisme te doorbreken. Anderzijds om het aanbod kenbaar te maken naar de ouders die nood hebben aan ondersteuning.

Om deze ouders te bereiken is het noodzakelijk om te vertrekken vanuit cultuurcompetente hulpverlening die tools heeft die vraaggestuurd zijn opgemaakt. Daarnaast dienen deze hulpverleners op zoek te gaan naar deze ouders door vindplaatsgericht te werken i.p.v. te wachten tot ouders hen vinden.

Referentielijst:

Charkaoui, N. (2019). *Racisme: over wonden en veerkracht*. Berchem: Epo.

Charkaoui, N., Geboers, J., Laporte, F. (2015). Kinderrechtenforum 2015 : omgaan met de effecten van discriminatie en racisme op kinderen. Geraadpleegd op 20 juni 2018, via <https://www.expo.be/omgaan-met-de-effecten-van-discriminatie-en-racisme-op-kinderen-o>

Geldof, D. (2016). *Superdiversiteit : Hoe migratie onze samenleving verandert*. Leuven: Acco.

Meurs, P., Vliegen, N., Tange, E. (2017). *Van kwetsuur naar litteken: hulpverlening aan kinderen met complextrauma*. Antwerpen: Pelckmans Pro.

Taspinar, B. (2015). *Racisme en de psychologische effecten op het kind*. Geraadpleegd op 20 juni 2018,
via
http://kinderrechtencoalitie.be/sites/default/files/wysiwyg/Databanken/Media/artikel_birsen_taspinar.pdf

E-mailadres: hechtermans.inge@gmail.com

Voorwoord

De bachelorproef die u nu in handen houdt, is het resultaat van drie jaren studie en noeste arbeid tijdens het laatste jaar gezinswetenschappen. Deze opdracht werd ons drie jaren lang voorgehouden als de 'kroon op onze opleiding' en naar mate de academiejaren verstreken kreeg ik alsmear meer zin om er loeihard in te vliegen.

De themakeuze is iets dat mij enkele jaren heeft beziggehouden maar naargelang mijn liefde voor de meeste kwetsbare groepen groeide, werd duidelijk dat mijn bachelorproef ongetwijfeld gericht zou zijn op een doelgroep die het hoe langer, hoe harder te verduren krijgt: de mensen met een migratie-achtergrond.

Een woord van dank gaat naar Naima Charkaoui voor het schrijven van haar boek: 'Racisme over wonden en veerkracht'. Dat het boek een aanleiding mag zijn voor velen om met racisme aan de slag te gaan.

Ik kan niet anders dan ook pluimen zetten op de hoofden van mijn persoonlijk netwerk. Margot, mijn medestudent maar ondertussen veel meer dan dat. Mijn ouders en schoonouders die steeds paraat stonden om mee de zorg voor mijn dochter te dragen. Alsook mijn vriend, Philippe, die het elk examen opnieuw hard te verduren kreeg, de slaande deuren moest tolereren en de strijk en de afwas kon rekenen tot zijn algemene takenpakket.

Toen ik startte in het eerste jaar, startte mijn dochter in het eerste leerjaar. De trots in haar ogen wanneer we samen studeerden aan tafel is één van de meest kostbare momenten die ik meeneem vanuit mijn driejarige opleiding tot gezinswetenschapper. Ook haar eeuwige geduld en het respect dat ze opracht wanneer ik weer maar eens zei: 'Vandaag niet, schat. Mama moet studeren.', is iets wat ik levenslang zal koesteren.

Het tot stand brengen van deze bachelorproef was niet mogelijk geweest dankzij de fijne, zinvolle en duurzame samenwerking met Chantal Driesen, opvoedingsconsulente Kwadraat Antwerpen en Thomas Peeters, Orbit vzw en de ouders die hun ervaringen met mij wilden delen.

Last maar zeker not least een dankwoord voor mijn begeleider Birsen Taspinar die mij beschermde voor mezelf, mijn gedachten de vrije loop liet en haar feedback met mij deelde.

Aan allen die op welke wijze dan ook hebben bijgedragen aan mijn opleiding of mijn bachelorproef: Weet ik dat nooit zal vergeten. Bedankt voor alle morele en praktische steun.

Ik heb inmiddels mijn hart voor kwetsbare groepen kunnen verzilveren in een erg fijne job. Dankzij mijn opleiding gezinswetenschappen ben ik vandaag coördinator van een vereniging waar armen het woord nemen nl. Den Draai vzw. Laat ik deze recente, nieuwe tewerkstelling toch even benoemen als diamant bovenop deze 'bachelorproef-kroon'.

Ik hoop u, beste lezer, in mijn bachelorproef mee te nemen in een reis die de hele maatschappij aanbelangt. De reis naar een verdraagzame samenleving waar een aanbod is voor zij die te maken kregen met één van de koudste en hardste tendensen vandaag: Racisme.

Inhoud

Voorwoord 7

DEEL I	Inleiding	14
Hoofdstuk 1	Verantwoording van de themakeuze	14
1.1	Superdiversiteit als nieuwe realiteit	14
1.2	Ingeburgerd racisme.....	15
1.3	Verrechtsing	16
1.4	Mensenrechten.....	17
1.5	Het Kinderrechtverdrag	18
1.5.1	Inhoud van het verdrag.....	18
1.6	Impact op kinderen en ouders.....	20
1.7	Reddeloze ouders	21
1.8	Gebrek aan opvoedings- en gezinsondersteuning	22
1.9	Tot slot	23
Hoofdstuk 2	Praktijkgerichte probleemverkenning	24
2.1	Het Huis van het Kind	24
2.2	De opvoedingswinkel in het algemeen	25
2.2.1	De opvoedingswinkel binnen de Huizen van het Kind	25
2.2.2	Visie en missie	25
2.2.3	Aanbod.....	26
2.3	Opvoedingswinkel Deurne.....	26
2.3.1	Ouderschap in een context met racisme	29
2.3.2	Opgroeien in een context met racisme	30
2.3.3	Opvoedingsondersteuning in een context met racisme	31
Hoofdstuk 3	Hoofdvragen en deelvragen	34
Hoofdstuk 4	Veranderingsgerichte doelen	35
DEEL II	Theoretische analyse	36

Hoofdstuk 5	Weg van de etymologische discussie over racisme	36
5.1	Definitie van racisme	36
5.1.1	Institutioneel racisme	36
5.1.2	Alledaags racisme	37
5.2	Verbanden tussen racisme en pesten	37
5.2.1	Wat is pesten	38
5.2.2	Gelijkenissen met racisme	38
5.2.3	Verschillen waar we aandachtig voor moeten zijn	39
Hoofdstuk 6	Racisme in een ontwikkelingspsychologisch perspectief	40
6.1	Ontwikkelingstaken in de lagere school	40
6.1.1	Veerkracht	42
6.2	Gehechtheid	43
6.3	Veilig gehecht is een veilige basis	43
6.3.1	Gehechtheid is niet deterministisch	44
6.3.2	Onveilige gehechtheid t.g.v. trauma	44
6.4	Geïnternaliseerd racisme als onderdeel van de identiteitsontwikkeling	46
6.5	Verwarde identiteit zonder toekomstperspectief : het onzichtbaarheidssyndroom	47
6.5.1	Een geknutselde identiteit door over-assimilatie	48
6.6	Als racisme de kop op steekt : psychologische gevolgen voor kinderen	50
6.6.1	Internaliserende problemen ten gevolge van racisme	51
6.6.2	Externaliserende problemen ten gevolge van racisme	52
6.7	Chronische stress	52
6.7.1	Post-traumatisch stresssyndroom	52
6.8	Gevolgen voor het schools functioneren	53
6.9	Besluit	53
Hoofdstuk 7	Ouders met sterke schouders?	55
7.1	Belang van ouderschap voor de ontwikkeling van het kind	55
7.2	Het procesmodel van Belsky	56
7.3	Een systemische kijk op racisme: intergenerationele overdracht en oudertrauma	57
7.3.1	Race-based trauma	58

7.3.2	De wegen van intergenerationeel trauma.....	60
7.3.3	Ouderschap onder druk van trauma.....	62
7.4	Besluit.....	63
Hoofdstuk 8 Opvoedingsondersteuning anno 2019		63
8.1	Opvoedingsondersteuning vandaag	63
8.1.1	Ankerpunten.....	64
8.1.2	Progressief universalisme	65
8.2	Huidig aanbod Opvoedingswinkel Deurne Noord	66
8.3	Doorverwijzingsmogelijkheden & samenwerkingsverbanden in Antwerpen	67
Hoofdstuk 9 Opvoedingsondersteuning afgestemd op een racisme-context		70
9.1	Ouderbegeleiding.....	70
9.2	De divers-sensitieve hulpverlening	71
9.2.1	Ont-moeten in diversiteit	72
9.2.2	Niet weten en non-competentie	72
9.2.3	Systemische blik.....	72
9.2.4	Positieve intenties	73
9.2.5	Valkuilen.....	73
9.2.6	Randvoorwaarden	74
9.3	Trauma-sensitieve hulpverlening.....	75
9.3.1	Positie van de hulpverlener.....	75
9.3.2	Ouders en de hulpverlener in relatie	76
9.3.3	Psycho-educatie	77
9.3.4	Doorverwijsmogelijkheden bij ernstige traumatisering	77
Deel III : Veranderingsgerichte strategieën		80
Veranderingsgerichte strategie I.....		80
Hoofdstuk 10 Van theorie naar tool.....		80
10.1	Geen eenduidige werkbare methodiek.....	81
10.2	Uitgangspunten van de tool.....	81

10.2.1	Racisme kunnen herkennen en benoemen	81
10.2.2	Veerkracht in verbinding	82
10.2.3	Het boomdiagram van Grotberg.....	83
10.2.4	Ontwikkeling, versterking en erkenning van een positieve etnische identiteit.....	84
10.2.5	Emotieregulatie.....	86
10.3	Methodieken opgenomen in de tool.....	87
10.3.1	Methodieken gericht op (h)erkennen en benoemen van racisme.....	87
10.3.2	Methodieken gericht op verhogen van de veerkracht	87
10.3.3	Methodieken gericht op positieve culturele identiteit.....	87
10.3.4	Methodieken gericht op sociaal-emotionele ontwikkeling	88
10.4	Feedback van de ouders die hun medewerking verleende	89
Veranderingsgerichte strategie II		90
Hoofdstuk 11 Een vorming voor hulpverleners.....		90
11.1	What's in a name : cultuursensitief, divers-sensitief of cultuurcompetent	90
11.2	Organisatorisch.....	91
11.3	Inhoudelijk.....	91
Veranderingsgerichte strategie III.....		93
Hoofdstuk 12 Campagne opvoedingswinkel m.b.t. expertise en openheid over racisme.....		93
12.1	Zichtbaarheid	94
12.2	Samenwerking	94
12.3	Aanbod afgestemd op doelgroep	94
Hoofdstuk 13 Besluit		96
Bibliografie 100		
Figuren 106		
Bijlagen 108		
13.1	Werkboek.....	108
13.2	Vorming voor hulpverleners	108

Afsluiting van dag 2 : creatieve afsluiter (dicht/muziek/dans).....	109
13.3 Poster.....	110
13.4 Poster/Flyer	110

DEEL I Inleiding

Hoofdstuk 1 Verantwoording van de themakeuze

We kunnen er niet meer omheen: steeds vaker worden we via de pers geconfronteerd met extreme gevallen van racisme, stereotypering en discriminatie. Denk hierbij aan ongepaste uitspraken in de politiek, geweld gedragen door racisme en xenofobie, of de aanname dat iets zoals racisme "relatief" zou kunnen zijn.

Hoe dan ook doen deze berichtgevingen de fenomenen niet verdwijnen. Door de anonimiteit van sociale media worden uitspraken en houdingen soms genormaliseerd en geminimaliseerd. Dit zijn zichtbare voorbeelden maar daarnaast horen we ook dagelijks verdoken vormen van racisme en stereotypering in zogenaamde 'grapjes' en woordspelingen.

Mijn bachelorproef zal zich dan ook richten naar opvoedingsondersteuning voor de ouders en kinderen met een migratie-achtergrond. Zij krijgen mogelijk op bijna systematische wijze te maken met racisme en discriminatie.

Voor kinderen kan dit een grote impact hebben op hun ontwikkeling en voor ouders kan dit veel onzekerheid in hun ouderschap voortbrengen. Een extra moeilijkheid vinden we wanneer ouders zelf nog kampen met een racismetrauma.

Gezien de complexiteit en de verwevenheid van verschillende invalshoeken die een themakeuze als 'racisme en discriminatie' verantwoorden, kies ik er nu reeds voor om het probleem te kaderen aan de hand van korte hoofdstukken.

Hoewel de verantwoording van mijn keuze relatief uitvoerig is, ben ik van mening dat er te vaak afbreuk wordt gedaan aan enkele van deze aspecten. Het is dan ook weloverwogen keuze om uitgebreid dit thema toe te lichten.

1.1 Superdiversiteit als nieuwe realiteit

Er wordt al jaren, en vandaag nog steeds, een ideologisch debat gevoerd over de wenselijkheid van diversiteit. Echter is een ideologische invalshoek hier absoluut overbodig en ontoereikend om te spreken over de nieuwe realiteit waar we ons vandaag in bevinden.

De maatschappelijk realiteit vandaag is het resultaat van migratie die vanaf de jaren '60 in een stroomversnelling kwam. Deze versnelling is te wijten aan de groei die we kenden na de heropbouw na WOII. Deze groei leidde tot het hedendaagse tweeverdienersmodel maar ook tot een groeiende vraag naar gastarbeiders. Zowel de gastlanden als de arbeiders gingen uit van een tijdelijk verblijf maar naar gelang de arbeidstijd langer duurde, werd de nood aan gezinshereniging groter. Via deze weg werden de gezinnen opnieuw samen gebracht in het gastland (Geldof, 2016).

De jaren '90 kenden enkele evoluties die zorgden voor een expansie van de migratiestromen. Naast de globalisering en verschillende oorlogen zoals de Golfoorlog, kwam ook het IJzeren Gordijn ten val (Geldof, 2016).

In de 21ste eeuw kunnen we stellen dat deze versnelling doorloopt. Echter kent deze eeuw een nieuwe dimensie. Binnen de versnelling van de migratie zien we dat de veelheid aan diversiteit toeneemt (Geldof, 2016; Geldof, Lavent, Schrooten, & Withaecx, 2015).

In deze tijdsgeest werd en wordt er continu gesproken over het multiculturalisme met een ideologische invalshoek en het falen van de zogenaamde "multikul"¹. Echter schoot deze manier van denken schromelijk tekort in het constructief denken over een diverse samenleving (Geldof, 2016).

Vanuit deze evoluties kunnen we stellen dan onze steden zich ontpoppen tot majority-minority cities. Een term die Dirk Geldof ontleende van Nederlandse socioloog Maurice Crul. Deze steden zijn steden waarin de meerderheid bestaat uit verschillende minderheden. Deze transitie is een resultaat van jarenlange migratie en de leeftijdskenmerken van onze populatie (Geldof, 2016).

We zullen dus binnen deze realiteit moeten leren samenleven in diversiteit, los van het feit of we dat nu fijn of positief vinden of helemaal niet.

Een term los van ideologieën die de omvang van deze transitie probeert te omvatten is een term door Steven Vertovec. Hij wil spreken over de nieuwe realiteit van diversifiëring van de diversiteit. Hij spreekt in deze context over deze nieuwe samenlevingen als superdiverse samenlevingen, in transitie naar superdiversiteit.

Verschillende sociologen o.a. Maurice Crul en Dirk Geldof omschrijven twee mogelijke scenario's die zich zouden kunnen afspelen in onze samenleving met betrekking op de superdiversiteit. Enerzijds het scenario van polarisering, anderzijds een scenario van hoop en verbinding (Geldof, 2016; Geldof, 2017).

Om in te zetten op het scenario van hoop en verbinding is het noodzakelijk dat we over de verschillen heen leren te communiceren (Geldof, 2016).

Het ondersteunen van ouders bij het versterken van hun kinderen is essentieel om de polariserende effecten tegen te gaan.

1.2 Ingeburgerd racisme

Mogelijks zitten velen vormen van discriminatie reeds vast gebeiteld in denkpatronen en de Nederlandse taal. Wanneer men spreekt over 'zalmroze' kleurpotloden vraagt men naar het kleurpotloodje in "huidskleur" alsof de enige bestaande huidskleur blozend roze zou zijn. Wanneer iemand een zondebok is, dan noemen we hem het zwarte schaap. Zonder dat we er onszelf van bewust zijn gebruiken wij discriminerende verwijzingen, al dan niet met deze bedoeling.

Daarnaast zijn vooroordelen haast een vanzelfsprekendheid en biedt de sociale media ook alle ruimte voor extremistisch gedachtegoed om hoogtij te vieren. Het normaliseren van discriminerend taalgebruik en gedachtegoed is een gevaarlijke evolutie waarvoor we op onze hoede moeten zijn. Gelukkig wordt de straffeloosheid van een online-alter-ego de laatste tijd toch af en toe aan banden gelegd. Zo veroordeelde de correctionele rechtbank van Gent in oktober 2018 een man die online

¹ Een samenstelling om te verwijzen naar multiculturaliteit als flauwe kul. Multi + kul.

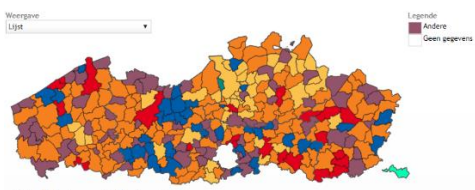
racistische commentaren plaatste naar aanleiding van een jongen in Istanboel. Het betrof een Belgische jongen met Turkse roots. De dader kreeg een effectieve gevangenisstraf en een geldboete (Unia, 2018).

Wanneer mensen in contact komen met een manier van spreken en denken die hen raakt in het diepste van hun zijn, dienen wij als maatschappij te voorzien in noodzakelijke ondersteuning. De versnelde evoluties in de maatschappij leiden tot weerstand wanneer verandering zich aandient. Het is noodzakelijk optimaal inzetten op het beperken van schade, met de kinderen als een absolute prioriteit.

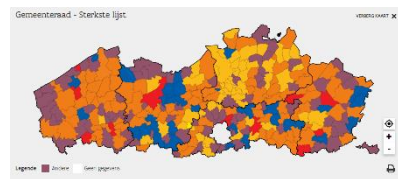
1.3 Verrechtsing

Naast deze ingeburgerde zegswijzen en denkwijzen worden we geconfronteerd met een groeiende angst die zich zelfs vertekend in de politieke keuzes die mensen maken.

Wanneer we de verkiezingsuitslagen nauwgezet in de gaten houden is er een tendens van verrechtsing. Bij de verkiezingsuitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen in 2012 was er een enorme overwinning voor NVA. Die overwinning werd verdergezet in 2018, hoewel er toch een verschuiving te zien was. Ter illustratie vindt u hieronder de verkiezingskaart van 2012 naast de verkiezingskaart van 2018.

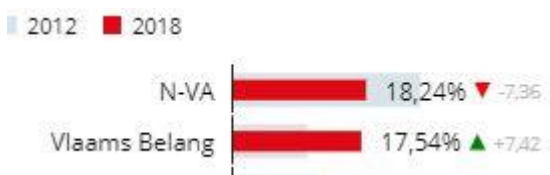

Figuur 1 : Verkiezingsuitslag 2012

Figuur 2 : Verkiezingsuitslag 2018

De kiezers die de NVA verloor kozen voor en nóg rechtser discours nl. dat van Vlaams Belang. De manier waarop deze cijfers zich verhouden is enorm opvallend in Turnhout. Uiteraard geldt deze verhouding niet voor de evolutie doorheen heel Vlaanderen. Toch is deze uitslag een schoolvoorbeeld van de verrechtsing.

Figuur 3: verkiezingsresultaten Turnhout

We moeten vaststellen dat het politieke klimaat in Vlaanderen niet gunstig is voor personen met een migratieachtergrond. De politieke partijen die deze discours volgen, winnen erbij om angst te zaaien en polarisering te bevorderen. Op deze wijze worden jonge kinderen geconfronteerd met een beleid dat zo min mogelijk wil inzetten op een menselijke samenleving en waar het individueel schuldmodel de grondslag is. Een andere tendens die we zien en toch ook hoopvol stemt voor de toekomst van een socialer en milieugerichter beleid is de historische stijging van Groen.

1.4 Mensenrechten

Na de tweede wereldoorlog besloten enkele landen dat deze onmenselijke praktijken nooit nog mochten voorvallen. Zo werden de Mensenrechten ontwikkeld. Ze werden gebundeld in een verdrag: Het Universele Verdrag voor de Rechten van de Mens (UVRM). In 1948 werden 30 fundamentele rechten geformuleerd door de Verenigde Naties (Liga voor de Rechten van de Mens, z.d.).

Alleen al door te mens te zijn, kan je aanspraak maken op deze rechten. Het zijn dus universele rechten, geldend voor iedereen op de hele planeet (Liga voor de Rechten van de Mens, z.d.).

Het verdrag dient bekeken te worden als een totaalbeeld. Een geheel dat samenhangt door rechten die mede afhankelijk zijn van elkaar (Liga voor de Rechten van de Mens, z.d.).

Artikel 1

Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren. Zij zijn begiftigd met verstand en geweten, en behoren zich jegens elkander in een geest van broederschap te gedragen. (Amnesty International, 2018).

Wanneer een kind in aanraking komt met racisme kunnen we dus stellen dat de Mensenrechten van dat kind worden geschonden. Een dergelijke schending behoeft een grondig en gedegen onderzoek dat resulteert in de correcte ondersteuning voor deze kinderen en ouders.

Het onderrichten in deze rechten zou reeds een eerste stap in de goede richting kunnen zijn. Hoewel de wetenschap over deze rechten de schending niet uitsluit.

Artikel 3

Een ieder heeft het recht op leven, vrijheid en onschendbaarheid van zijn persoon (Amnesty International, 2018).

Door het bestaan van discriminatie en racisme wordt ook artikel 3 van de Mensenrechten in het gedrang gebracht. Door vernederende situaties, handelingen of uitspraken wordt de persoon van deze kinderen geschonden.

Onrechtstreeks wordt de vrijheid beperkt door uitsluitingsmechanismen die in werking treden die onderhevig zijn aan discriminatieve praktijken.

Artikel 5

Niemand zal onderworpen worden aan foltering, noch aan een wrede, onmenselijke of ontterende behandeling of bestraffing (Amnesty International, 2018).

Racistisch geweld kunnen we onder de noemer van ontterende behandeling plaatsen. Daarnaast is het discrimineren van kinderen of de situaties waar zij in terechtkomen zeker te omvatten onder de noemer 'wrede behandelingen'.

Het zou mensonterend zijn om deze situaties niet ernstig te nemen en niet in te zetten op onderzoek en ontwikkeling van ondersteunende en versterkende interventies.

Artikel 18

Een ieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; dit recht omvat tevens de vrijheid om van godsdienst of overtuiging te veranderen, alsmede de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen zowel in het openbaar als in zijn particuliere leven zijn godsdienst of overtuiging te belijden door het onderwijzen ervan, door de praktische toepassing, door eredienst en de inachtneming van de geboden en voorschriften (Amnesty International, 2018).

Racisme en discriminatie vertrekken niet steeds vanuit een andere huidskleur of oorsprong. Ook andere levensbeschouwelijke aspecten worden gebruikt als reden tot uitsluiting. Kinderen die omwille van hun geloof andere of minder kansen krijgen, uitgesloten, uitgescholden, gepest,...worden, hebben dus te maken met een groffe schending van het 18^e artikel van het Verdrag voor de Rechten van de Mens.

Hoewel er verschillende invalshoeken zijn om mijn probleemstelling in te kaderen, zou een rechtenbenadering reeds voldoende moeten zijn om verdere investeringen in deze problematiek niet tegen te gaan, zelfs te promoten.

1.5 Het Kinderrechtverdrag

Naast de Verklaring voor de Rechten van de mens, waaronder ook kinderen vallen, is er een Verdrag dat nog veel toereikender is om te spreken over kinderen en de plicht om hen te beschermen en ondersteunen.

20 november 1981, het Kinderrechtenverdrag werd unaniem goedgekeurd door de verenigde naties. Akkoord gaan met dit verdrag betekent dat specifieke rechten voor kinderen worden erkend. Deze rechten bevinden zich op verschillende domeinen. In 1991 ondertekende België het kinderrechtenverdrag (Unicef, 2018).

Het is net dit verdrag dat ik wil inroepen als mede-verantwoording voor deze probleemstelling als ook de voor de inspanning die we eigenlijk verplicht zijn te doen. Aan onze kinderen, aan onze samenleving en aan de Verenigde naties.

1.5.1 Inhoud van het verdrag

Het Kinderrechtverdrag vertrekt vanuit 4 fundamentele principes. Hoewel het verdrag één geheel is, kunnen we zonder te kijken naar de inhoud van de 54 artikels op basis van deze principes stellen dat het ondersteunen van ouders en kinderen in discriminatie-situaties niet alleen wenselijk is maar ook onze plicht.

Ik heb gekozen voor de vereenvoudigde bewoordingen van Unicef om misinterpretatie te voorkomen.

a) Het principe van non-discriminatie

"Artikel 2 : Alle kinderen hebben al deze rechten, om het even wie ze zijn, waar ze vandaan komen, wat hun ouders doen, welke taal ze spreken, wat hun religie of cultuur is, of ze nu een jongen of een meisje zijn, of ze een handicap hebben, rijk of arm zijn. Geen enkel kind mag oneerlijk worden behandeld op om het even welke basis (Unicef, 2018)."

België heeft van dit artikel een interpretatie gemaakt waardoor dit artikel enkel zou slaan op kinderen met een buitenlandse nationaliteit. Alleen al deze interpretatie lijkt mij een schending van de rechten van de kinderen die te maken krijgen met racisme en discriminatie wanneer zij wel houder zijn van een Belgisch paspoort met een Belgische nationaliteit.

Dit artikel bevat in het originele verdrag twee onderdelen. Enerzijds het respect van de Staat voor deze rechten maar anderzijds legt het de staat ook op om maatregelen te nemen om dit recht voor kinderen te waarborgen en de kinderen te beschermen tegen eender welke vorm van discriminatie.

Vanuit het recht op die bescherming kunnen we afleiden dat een Staat ook verplicht is te voorzien in ondersteuningsmogelijkheden die nodig zijn wanneer een dergelijk feit zich alsnog heeft voorgedaan.

b) Het principe van het hoogste belang van het kind

"Artikel 3 : Alle volwassenen moeten ten allen tijde doen wat het beste is voor kinderen. Als volwassenen beslissingen nemen, moeten ze nadenken welke invloed deze beslissing op kinderen zal hebben (Unicef, 2018)."

In het originele verdrag wordt dit Kinderrecht verwoord als "handelen in het hoogste belang van het kind". We zouden kunnen stellen dat het voorkomen van discriminatie in eerste instantie het hoogste belang van het kind is.

Gezien de realiteit vandaag is het noodzakelijk om in te zetten op ondersteuningsvormen aangezien deze doelstelling niet haalbaar is op korte of middellange termijn.

c) Het principe van het recht op leven, overleven en ontwikkeling

"Artikel 6: Ieder kind heeft recht op leven, te overleven en zich te ontwikkelen (Unicef, 2018)."

De effecten van discriminatie uiteten zich bij kinderen op verschillende domeinen. Ze brengen de fysieke mentale, morele, psychologische en sociale ontwikkeling van het kind in het gedrang (Farah Laporte Jef Geboers Naima Charkaoui kinderrechtenforum 2015).

Wanneer discriminatie en racisme onvermijdelijk toch voorvallen, is het aan ons om te voorzien in een stevig vangnet en ouders met voldoende beschermende factoren. Een degelijke opvoedingsondersteuning aanbieden is daar een essentieel aspect van.

d) Het principe van het recht om gehoor te worden en ernstig genomen te worden

"Artikel 12: Kinderen hebben het recht hun mening te geven, dat volwassenen naar hen luisteren en ernstig worden genomen (Unicef, 2018)."

Wanneer we de signalen van de kinderen niet ernstig zouden nemen wat betreft racisme en discriminatie schenden we dit recht. Ernstig nemen wil in deze context dan ook zeggen : De juiste ondersteuning voorzien om de impact te beperken en een minimaal schending van het fundamenteel zelfvertrouwen garanderen.

Opnieuw een basisrecht van kinderen waar we recht aan doen door in te zetten op opvoedingsondersteuning voor ouders wanneer hun kinderen hiermee te kampen krijgen.

e) Specifieke artikels die uitermate toereikend zijn voor deze problematiek

"Artikel 19 : Regeringen moeten ervoor zorgen dat er goed voor kinderen wordt gezorgd en hen beschermen tegen geweld, misbruik en verwaarlozing door diegene die voor hen zorgt (Unicef, 2018)."

Het artikel geeft geen definitie van het begrip "geweld", maar verlangt van verdragstaten dat ze alle passende maatregelen nemen om het kind te beschermen tegen alle vormen van geweld, misbruik en verwaarlozing.

"For the purposes of the present general comment, "violence" is understood to mean "all forms of physical or mental violence, injury or abuse, neglect or negligent treatment, maltreatment or exploitation, including sexual abuse" as listed in article 19, paragraph 1, of the Convention (UN. Committee on the Rights of the Child, 2011)."

Via deze aanvulling vallen ook racisme en discriminatie onder de noemer van geweld, meer bepaald geestelijk geweld. Er wordt met nadruk aangedrongen op het niet minimaliseren van deze vormen geweld.

1.6 Impact op kinderen en ouders

In de jeugdbeweging is het nog erger: daar vinden ze het oké om een 'negerdag' te organiseren op kamp, waarbij de kinderen vuil, in hun onderbroek rondlopen en met hun handen moeten eten. – gemengd koppel, paternale roots in Zuid-Amerika, 3 kinderen

Vaak komen kinderen al op een jonge leeftijd in contact met racisme. Aangezien zij het grootste deel van hun tijd besteden op school, speelt deze locatie hierin ook een grote rol. Toch getuigen ouders ook over racisme tijdens de uitoefening van de hobby's van de kinderen.

"Ouders riepen van naast het voetbalveld 'Schop die vuile bruine zijn poten van onder zijn lijf'" – Moeder van drie, inmiddels volwassen kinderen.

Al deze dingen hebben een grote impact op kinderen. Zo is het mogelijk dat kind de racistische gedachten zal internaliseren en zich er vervolgens naar gaat gedragen. Daarnaast zijn er ook nog andere psychologische mechanismen die in werking kunnen treden zoals PTSD en het onzichtbaarheidssyndroom (Taspinar, 2015).

Een ouder die haar gezin omschreef als mondig en assertief, stelde vast dat naar mate de kinderen ouder werden ze steeds minder vertelden over racistische incidenten. Volgens haar is dit te wijten aan twee zaken. Enerzijds hebben de kinderen in het verleden reeds ervaren dat er met hun ervaringen niets gebeurd, en hebben het gevoel dat ouders hen niet kunnen helpen. Anderzijds proberen kinderen hun ouders te sparen door sommige zaken te verzwijgen (Moeder van kinderen met een migratie-achtergrond, persoonlijke communicatie, 28 november 2018).

De impact van racisme op kinderen werd door de Kinderrechtencoalitie reeds behandeld op een Open Forum in 2015. Zij geven aan dat dit thema belangrijk, onbekend en onderschat is (Charkaoui, Geboers, & Laport, 2015).

Er zijn ontegensprekelijk grote gevolgen voor kinderen die een traumatische gebeurtenis rond racisme en discriminatie meemaken. Een degelijke literatuurstudie dringt zich hier dan ook op. Een grondigere studie van de impact op kinderen zal worden opgenomen in het verder onderzoek in deze bachelorproef.

1.7 Reddeloze ouders

De kinderrechtencoalitie organiseerde samen met de gezinsbond drie gespreksavonden rond dit thema. Enkele opvallende resultaten werden gepresenteerd op het kinderrechtenforum in 2015. In het naslag werk wordt weergegeven dat ouders niet weten waar ze terecht kunnen met een vraag naar ondersteuning. Toch willen ze graag het gesprek aangaan met hun kinderen. Maar ook dat blijkt niet eenvoudig doordat kinderen ook niet altijd alles komen vertellen (Charkaoui, Geboers, & Laport, 2015).

"Wanneer iemand mij naroept met "vuile makak" probeer ik het gewoon te negeren. Op andere momenten steek ik mijn middenvinger op. Dat is heel afhankelijk van de dader en mijn gevoel. Maar mijn kinderen? Ik zou niet weten hoe zij hiermee om moeten gaan. Ik kan hen moeilijk aanleren om hun middenvinger op te steken." – (moeder met Marokkaanse roots, 3 basisschoolkinderen)

Ik sprak op een informele wijze met een ouder van kinderen met een migratie-achtergrond. Zij wenste liever niet bij naam en toenaam benoemd te worden en ik zal dan ook hun privacy respecteren.

Wat vooral naar voren kwam was een houding van normalisering. Het gebeurt zodanig vaak dat de ouders zich opstellen als zwijgzame lijdens. Toch geven zij ook aan dat deze houding niet is wat zij wensen voor hun kinderen maar weten niet hoe ze hun kinderen hierin moeten ondersteunen.

"De juf op school was in het begin totaal verwonderd toen mijn kinderen vloeiend Nederlands spraken én schreven. Dat heeft ze ook zo tegen mijn kinderen gezegd. Zij zijn hier een hele tijd van aangedaan geweest. Het was de eerste keer dat zij zich écht "anders dan de rest" voelde, en dat naar aanleiding van iets dat ze goed deden. Ik heb op school gevraagd waarom ze dat zo gezegd had. Zij wist mij te vertellen dat dat heel sterk is, aangezien wij thuis enkel Arabisch spreken. Ik vind dat erg. Dat de juf zo vanuit vooroordelen denkt. Wij spreken enkel Nederlands. Ik kàn zelfs geen Arabisch of Berbers."- (moeder met Marokkaanse roots, 3 basisschoolkinderen)

Deze moeder geeft aan dat zij niet weet hoe ze hiermee met haar kinderen aan de slag moet gaan. Wanneer we het gesprek verderzetten en opvoedingsondersteuning ter sprake komt, blijkt dat zij niet weet waar ze hiervoor terecht kan en of er zelfs wel hulp is voor een dergelijk probleem. Jammer genoeg moet ik haar het antwoord ook schuldig blijven. Er is nagenoeg geen aanbod voor deze ouders om hen te helpen spreken met hun kinderen over dergelijke gebeurtenissen.

Dat is zoals zwarte ouders hun kinderen in de VS leren dat ze 's nachts niet alleen over straat mogen lopen, geen hoodie mogen dragen en nooit de politie mogen tegenspreken. Zo ver gaat het hier nog niet, maar je leert je kind wel een aantal 'overlevingsstrategieën'. En eigenlijk is dat fout. Het zou niet nodig mogen zijn. – (Moeder van 3 kinderen met Zuid-Amerikaanse roots)

Uit deze interviews kan ik wel opmerken dat ouders manieren zoeken om hun kinderen te ondersteunen. Preventief werken zien ze niet echt zitten. Ze wensen wel een klimaat te realiseren waarin erover gesproken kan worden binnen de context van het gezin. Wanneer ouders tools proberen aan te reiken aan hun kinderen nadat zij slachtoffer werden van één of meerdere incidenten, hebben ze het gevoel tekort te schieten en slechts overlevingsstrategieën aan te bieden.

1.8 Gebrek aan opvoedings- en gezinsondersteuning

Tijdens de verjaardag van het Kinderrechtencommissariaat werd op 'Kind in alle staten' werd een panelgesprek georganiseerd aangaande de weerbaarheid van kinderen in confrontatie met racisme. Opnieuw kwam de onbekendheid van het onderwerp aanbod. Tijdens de panelsessie 'kinderen weerbaar maken tegen racisme' werd aangehaald hoe het soms moeilijk is voor ouders om gepaste ondersteuning te bieden aan hun kinderen omwille van eigen racismetrauma's.

Wanneer Annelies Bergmans van EXPOO haar verhaal deed bleek dat er wel preventief gewerkt wordt maar dat qua opvoedingsondersteuning er nagenoeg geen aanbod voor handen is (Kinderrechtencommissariaat, 2018).

In artikel 5 van het decreet houdende de opvoedingsondersteuning lezen we dat gezinsondersteuning dient bij te dragen aan de Rechten van het kind zoals deze werden opgetekend in het IVRK. Zoals hierboven omschreven kunnen we voldoende kracht putten uit dit verdrag om deze bachelorproef te verantwoorden. Daarnaast worden deze redenen nu ook versterkt door artikel 5 in dit decreet.

In artikel 6 spreekt het decreet over een aanvulling van de ondersteuning op basis van de noden van de ouders. Een universeel pakket dat wordt aangeboden zou moeten aangevuld worden voor ouders en kinderen in kwetsbare posities.

Op dit moment wordt er geen recht gedaan aan deze artikels in dit decreet. De enige mogelijkheid om hier verandering in te brengen is om te investeren in onderzoek en toereikende methodieken om deze ouders de opvoedingsondersteuning aan te bieden waar zij recht op hebben.

1.9 Tot slot

Het absolute streven op macroniveau zou het verdrijven van racisme en discriminatie moeten zijn. Hoewel wij op verschillende wijze kunnen inzetten op een mentaliteitswijziging op macroniveau zal het fenomeen van racisme nooit ten volle verdwijnen uit een superdiverse samenleving. De noodlottige aanwezigheid van dit fenomeen draagt bij aan de probleemstelling van deze bachelorproef.

'De impact van racisme, stereotypen en discriminatie. Hoe kunnen we ouders ondersteunen om hiermee in relatie met hun kinderen mee om te gaan?'

Hoofdstuk 2 Praktijkgerichte probleemverkenning

In de introductie tot het onderwerp, dat u kan lezen in het vorige hoofdstuk, wordt de noodzaak van mijn onderwerpkeuze alvast duidelijk vanuit verschillende invalshoeken nl. een sociologische, een rechtenbenadering, een ontwikkelingspsychologische als ook een juridisch-wettelijk kadering. Daarnaast betrok ik ouders die zich herkennen in het thema en die bereid waren hun ervaringen, anoniem, te delen.

Gezien de klemtoon op opvoedingsondersteuning wens ik graag een grote speler op dat vlak te betrekken in mijn praktijkgerichte probleemverkenning. Opvoedingswinkels zullen binnen de samenwerkingen met de Huizen van het Kind steeds meer aan belangrijkheid winnen. Ik ging een samenwerking aan met Opvoedingswinkel Antwerpen en in het bijzonder de consultants van Deurne-Noord.

Daarnaast consulteerde ik Thomas Peeters, stafmedewerker Orbit vzw, met betrekking tot diens ervaringen betreffende racisme en hulpverlening.

2.1 Het Huis van het Kind

Wanneer we vandaag spreken over opvoedingsondersteuning komen we automatisch bij de Huizen van het Kind terecht. Het Huis van het Kind is een samenwerkingsverband op gemeentelijk niveau, hetzij intergemeentelijk of intragemeentelijk (Huis van het Kind, 2011).

Zij bundelen verschillende diensten die inzetten op het ondersteunen van gezinnen. Ze bieden een geïntegreerde en multidisciplinaire dienstverlening (Huis van het Kind, 2011).

De Huizen van het Kind willen een zo goed mogelijke ondersteuning bieden voor hun doelgroep, nl. de (aanstaande) ouders van de lokale bevolking en andere opvoedingsverantwoordelijken. Door deze regionale verschillen is het noodzakelijk dat het HvhK kan inzetten op een gedifferentieerd aanbod dat toegespitst is op de noden van hun eigen doelgroep. Daarvoor werd een kader gecreëerd dat veel ruimte biedt voor vraaggestuurde invulling. Zoals te lezen in het decreet houdende opvoedingsondersteuning artikel 4.

Art. 4. De preventieve gezinsondersteuning richt zich tot gezinnen met kinderen en jongeren, tot kinderen en jongeren en tot aanstaande ouders. Het leeftijdsbereik van elk Huis van het Kind is afhankelijk van de vragen die het Huis van het Kind bereiken en het aanbod dat hiertoe georganiseerd wordt en sluit zo veel als mogelijk aan bij de lokale realiteit.

De samenwerkingsverbanden die het Huis van het Kind herbergt, kunnen worden ingedeeld aan de hand van drie pijlers. De pijlers zijn gebaseerd op drie aspecten die het welzijn en welbevinden verhogen. Hierbij gaat het om opvoedingsondersteuning, preventieve gezondheidszorg en sociale cohesie (decreet houdende opvoedingsondersteuning, 2014).

De focus van de Huizen van het Kind ligt steeds op krachtgericht inzetten van het gezin.

Echter zijn de Huizen van Het Kind te uiteenlopende samenwerkingsverbanden om hiermee aan de slag te kunnen gaan. Daarom kies ik ervoor om mijn bachelorproef te richten op één van de meest

belangrijke spelers in de Huizen van het Kind wat betreft opvoedingsondersteuning nl. De opvoedingswinkel.

2.2 De opvoedingswinkel in het algemeen

Sinds 2007 zijn er in verscheidene gemeenten en steden opvoedingswinkels te vinden. Sinds hun opstart stellen zij voorop om alle opvoedingsverantwoordelijken te ondersteunen vanuit een krachtgerichte visie (Kind en Gezin, 2018).

In 2014 werd beslist dat de opvoedingswinkels zich zouden verbinden aan de Huizen van Het Kind. Doordat ze naadloos aansluiten op een van de belangrijkste pijlers van het HvHK waarborgen ze ook het behoud van deze invalshoek nl. opvoedingsondersteuning (Kind en Gezin, 2018).

2.2.1 De opvoedingswinkel binnen de Huizen van het Kind

Eén van de grote partners die we aantreffen in De Huizen van het Kind is de opvoedingswinkel. Soms is het niet helemaal duidelijk dat het de opvoedingswinkel betreft omdat ze zich niet als dusdanig benoemen (Kind en Gezin, 2018).

De opvoedingswinkel stelt zich op als aanvullende partner en probeert zich steeds aan te passen aan het aanbod dat reeds voor handen is. Zo worden overlappingsen voorkomen en kunnen hiaten worden ingevuld (Kind en Gezin, 2018).

De subsidiëring en erkenning van de opvoedingswinkel gebeurt door Kind en Gezin (Kind & Gezin, 2018).

De bekendheid en de expertise van de opvoedingswinkel stijgt jaar na jaar. De keuze voor de opvoedingswinkels als belangrijkste actor in deze bachelorproef is dan ook een voor de hand liggende keuze (Kind & Gezin, 2018).

2.2.2 Visie en missie

Alle opvoedingsverantwoordelijken kunnen terecht bij de opvoedingswinkel voor advies op verschillende domeinen en in verschillende situaties (Kind & Gezin, 2018).

Opvoedingswinkels moeten proactief werken wat betreft nieuwe doelgroepen en bijbehorende ongerustheden en uitdagingen (Kind & Gezin, 2018).

Een opvoedingswinkel staat garant voor een aanbod dat zo laagdrempelig mogelijk is en doet er alles aan om deze laagdrempeligheid in stand te houden (Kind & Gezin, 2018).

Deze vorm van opvoedingsondersteuning hanteert geen wachtlijsten. Het gevraagde advies wordt zo snel mogelijk geboden aan de hand van het zelf gekozen medium. Een fysieke afspraak wordt zo snel mogelijk ingepland (Kind & Gezin, 2018).

Om beroep te doen op de expertise van de opvoedingswinkel hoeft er niet noodzakelijk een (ernstig) probleem te zijn (Kind & Gezin, 2018).

Het aanbod wordt zo goedkoop mogelijk gehouden. Er wordt gestreefd naar een dienstverlening die volledig gratis is. Voor sommige groepsessies of vormingen kan er een kleine bijdrage worden gevraagd (Kind & Gezin, 2018).

Medewerkers van de opvoedingswinkel zullen nooit te werk gaan vanuit het probleem maar vanuit de krachten van ouders, kinderen en gezinnen (Kind & Gezin, 2018).

2.2.3 Aanbod

Het aanbod van de opvoedingswinkel is steeds gericht op bieden van opvoedingsondersteuning in alle facetten van het ouderschap. De opvoedingswinkel wil ruimte bieden om na te denken of info te vergaren al dan niet met begeleiding van een professional (Kind en Gezin, 2018).

Deze ondersteuning biedt zich aan in een onthaalfunctie, een individueel als ook een groepsaanbod. Op deze manier wil de opvoedingswinkel tegemoetkomen aan eenieders noden en antwoorden geven op veelvoorkomende maar ook minder voorkomende vragen (Kind & Gezin, 2018).

Het onthaal spitst zich toe op het ontvangen en beantwoorden van vragen. Daarnaast bieden zij inzicht in het aanbod van zichzelf alsook van de partners. Indien nodig kan men hier ook doorverwezen worden naar andere diensten (Kind & Gezin, 2018).

De brochures, boeken, flyers,... kortom alle vormen van informatie kunnen ook worden meegenomen of ontleend. Daarnaast biedt de opvoedingswinkel ook een ruimte waar men de informatie rustig kan lezen en inkijken (Kind & Gezin 2018).

Het individuele aanbod kan gaan van één advies gesprek tot enkele gesprekken. Wanneer er een nieuwe vraag is, kunnen er vanzelfsprekend opnieuw gesprekken plaatsvinden. Dankzij de flexibiliteit van de werking van de opvoedingswinkel kunnen ouders in moeilijke periodes een langer traject lopen aan de hand verschillende vragen die zich stellen (Kind & Gezin, 2018).

Wanneer men kiest voor het groepsaanbod is er nog een waaier aan keuzes die men kan maken. Dat kan gaan van louter informatieve sessies tot oudertraining en workshops. (Kind & Gezin, 2018).

Ook voor professionals is er een aanbod in de opvoedingswinkel. Zij kunnen er terecht voor intervisiemomenten, sprekers of trainingen.

2.3 Opvoedingswinkel Deurne

Al deze opvoedingswinkels volgen het kader dat hierboven geschetst worden. Toch ligt er mogelijk een andere nadruk op het aanbod of worden er andere onderwerpen aangesneden omwille van de lokale noden van de bevolking.

a) Structuur

Deze opvoedingswinkel valt onder een grotere koepel namelijk 'opvoedingswinkel Antwerpen'. De specificiteit van de visie, missie en het aanbod is dan ook voor deze opvoedingswinkel hetzelfde.

Toch zijn hier op dit moment ook verschuivingen aan de gang. De opvoedingswinkels gaan langzaam volledig op in de werking van de Huizen van het Kind. Het personeelsbestand breidt uit, de opvoedingswinkels sluiten en alle consulenten functioneren nu binnen één van de 17 Huizen van het Kind in Antwerpen en haar districten. Doordat het een groter overkoepelend netwerk wordt, zal dit ten goede komen aan de naambekendheid waardoor ouders sneller de weg vinden naar Huizen van het Kind. Voor de bereikbaarheid is het ook van belang dat er in de districten afzonderlijke huizen zijn zodat vervoersarmoede geen drempel kan vormen.

In de loop van 2019 is de opening van nieuwe Huizen van het Kind gepland in Ekeren, Deurne Zuid en BeZaLi. (Berendrecht, Zandvliet, Lillo).

Door deze verschuivingen zijn er ook veranderingen in de registratiesystemen. De cijfers zijn daarom slechts indicatief en niet gegarandeerd exact. Omwille van de ligging van de Huizen van het Kind in Borgerhout en Deurne-Noord en het percentage van bijna 63% kwetsbare ouders kan wel worden geconcludeerd dat ouders met een migratie-achtergrond en andere kwetsbare ouders hun weg vinden (Registratie Opvoedingswinkel, 2018).

Deze opvoedingswinkels willen bereikbaar zijn voor iedereen in een opvoedingscontext in heel Antwerpen. Zo geeft de consulente verscheidene keren aan dat er enorm veel wordt geïnvesteerd in het bereiken van ouders en benadrukt zij ook dat de klemtoon daar ook permanent moet blijven.

Deurne-Noord is een maxi-huis. De grootte van het huis bepaalt mee de grootte en de diversiteit van het aanbod. Vast stellen dat de grootste vorm van het Huis van het Kind in een hyperdiverse omgeving niet de tools heeft om ouders met een migratie-achtergrond te ondersteunen met betrekking tot racisme is een groot hiaat in de hulpverlening.

b) Aanbod

De hulpverlening in onze samenleving (op alle levels) is niet voldoende toereikend om mensen hierin professioneel te ondersteunen. Voor mensen met een migratie-achtergrond is het absoluut geen sinecure om een gepast (therapeutisch) aanbod te vinden. – Chantal Driessen, Consulente opvoedingswinkel/Kwadraat

Eenzijds focussen zij zich op jongeren zodat zij zich kunnen ontwikkelen tot trotse, zelfbewuste volwassenen met een diploma. Daarvoor zien we deze opvoedingswinkel deel worden van Kwadraat Antwerpen. Anderzijds ligt de focus op laagdrempelige opvoedingsondersteuning (Driessen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

Specifiek voor deze opvoedingswinkel is dat zij hun aanbod hebben aangepast aan de diversiteit in de ouders die zij over de vloer krijgen. Zo worden de brochures naast het Nederlands ook in het Arabisch, Frans of Engels aangeboden, zoals ik kan afleiden van de website. Daarnaast wordt ook op de website van de sociale kaart aangegeven dat werken met tolken ook mogelijk is indien dit vooraf wordt aangevraagd.

Zij bieden ook een oudertraining aan specifiek voor ouders van pubers van 10 tot 25 jaar. Deze vorming heet '0010 stress' en focust zich op moeders. Deze training duurt 4 dagen en is gericht op het reduceren van opvoedingsstress (Kwadraat, 2018). Het vormingsaanbod voor ouders vertrekt van een universele insteek en is dus voor alle ouders en niet specifiek gericht op kwetsbare gezinnen. Op de website wordt geen melding gemaakt van kwetsbare groepen en diens extra uitdagingen.

Opvoedingswinkel Antwerpen gaf meteen aan niet over methodieken te beschikken met betrekken tot de onderzoeksvraag (Driessen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

c) Toegankelijkheid en bereikbaarheid

Algemeen

Het bereiken van kwetsbare ouders is een belangrijk aandachtspunt voor deze opvoedingswinkels. Er wordt veel tijd, energie en middelen vrij gemaakt om hierop in te zetten (Huis van het Kind, z.d.).

De bekendmaking van het Huis van het Kind is een eerste aspect van het bereiken van deze ouders. Daarnaast is ook de ligging van dit Huis van het Kind zorgvuldig uitgekozen. Ze zijn gemakkelijk bereikbaar in liggen in de nabijheid van de meest kwetsbare wijken.

Echter is de bereikbaarheid en de bekendheid niet voldoende om in te zetten op het bereiken van alle ouders. Zeker met betrekking tot moeilijke onderwerpen met een maatschappelijk taboe zoals racisme, zijn er voor ouders verschillende drempels die individueel verschillend zijn.

Deze drempels kaderen veelal wel in dezelfde thema's. De meest voorkomende drempels zijn schaamte, angst en de welgekende taalbarrière (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

Hulpverleners dienen zelf veel in te zetten op het verkleinen van drempels voor ouders. Op dit moment doet men dit door o.a. een warm onthaal, werken met vrijwilligers, correcte doorverwijzing, eventueel begeleiden naar doorverwijsplaats, oudergroepen ter rondleiding en kennismaking,...

Deurne-Noord

De oudergesprekken in Deurne-Noord in 2017 waren voor 72,6% met de moeder van het gezin (Registratie Opvoedingswinkel, 2018). Toch is er vraag naar oudergroepen voor vaders. Een vaderronde werd bijgewoond door vaders, allemaal met een migratie-achtergrond.

De leeftijd van de kinderen is in meer dan de helft van de gevallen tussen de 3-11 jaar. Slechts 9,5 gesprekken gaan over kinderen van 12+ (Registratie Opvoedingswinkel, 2018).

De gezinnen die met hun opvoedingsvraag naar Deurne-Noord kwamen in 2017 konden voor 63% tot kwetsbare gezinnen worden gerekend. In 20% van de gevallen was dit onbekend. In 2008 werden hoofdzakelijk middenklassers bereikt. We kunnen dus stellen dat de inzet op bekendmaking zijn doel niet heeft gemist (Registratie Opvoedingswinkel, 2018).

Hoewel de registratie op basis van de opvoedingsvragen uitgebreid is en 22 thema's bevat is racisme hier afwezig (Registratie Opvoedingswinkel, 2018). De aard van de opvoedingsvraag wordt op een dusdanig manier omschreven in de registratie dat het onmogelijk is om na te gaan of deze al dan niet verband hield met racisme.

45% van de geholpen ouders waren van ander origine (Registratie Opvoedingswinkel, 2018).

Uit deze cijfers kunnen we concluderen dat zowel kwetsbare ouders als ouders met een migratie-achtergrond hun weg vinden naar de opvoedingswinkel. Vanuit de registratie durf ik concluderen dat er weinig expliciete aandacht is voor de prevalentie en behandeling van racisme-gerelateerde opvoedingsvragen. Wat betreft de doelgroep van de opvoedingswinkel is het schoolgaande kind de grootst vertegenwoordigde groep.

2.3.1 Ouderschap in een context met racisme

Vragen hebben over opvoeden is normaal en onlosmakelijk verbonden met het ouderschap. (Kind en Gezin, 2018). De vragen waarmee ouders met een migratie-achtergrond naar de opvoedingswinkels trekken zijn gelijkaardig aan die van ouders zonder migratie-achtergrond (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

Ouders komen meestal met opvoedingsvragen die niet rechtstreeks gelinkt worden aan racisme. Toch duikt er na een eerste gesprek en vraagverduidelijking vaak een racisme-achtergrond op. Deze ouders zijn vaak volop bezig met overleven. Ze zijn zoekende naar voeding, verblijf en praktische ondersteuning. Zolang zij gepreoccupeerd zijn met basisbehoeften is er geen ruimte voor het aanpakken van emoties en expliciete voorvallen van racisme (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

Toch dient er in dit stadium ook al aandacht te worden besteed aan mogelijke achterstelling omwille van institutioneel racisme en mechanismen van sociale uitsluiting.

Wanneer er wel ruimte komt voor het bespreken van racisme met betrekking tot zichzelf of hun kinderen, is dit nog steeds vaak impliciet aanwezig in de opvoedingsvraag. Zo stelde bijvoorbeeld een ouder de vraag: "Wat te doen bij een driftbui in de winkel?" Naargelang het gesprek vorderde bleek dat de moeder vooral moeilijkheden had met de reactie van de omgeving. Zo hoorde ze mensen reageren "dat men bij zo'n volk niet anders kan verwachten." Hierbij denk ik zelf meteen aan reclamespots, tijdschriftartikels, ... die de terrible two's en driftbuien normaliseren. Deze sensibilisering lijkt in dezen enkel te gelden voor ouders zonder een migratie-achtergrond (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

Opvoedingsvragen die expliciet gelinkt kunnen worden aan racisme kunnen omvat worden in de thema's pesten, uitlachen en imiteren.

De ouders kampen vaak met woede, verontwaardiging en intens verdriet. Bij één van de meest schrijnende voorbeelden die de consulente kon geven, werd het intens verdriet mee veroorzaakt door de politiediensten (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

"Het schrijnendste voorbeeld dat ik kan geven gaat over een Afrikaanse mama die naar mij werd doorverwezen door de politie "omdat ze een slechte moeder is". Dit terwijl ze haar land ontvlucht was om haar twee kinderen (een kleuterjongetje en een aankomend puberend meisje) te beschermen. Mama had enorm veel verdriet. Omdat ze hier helemaal alleen zonder netwerk haar plan moest trekken, in een totaal andere cultuur terecht was gekomen. In Afrika wordt opvoeden meer als een taak van de gemeenschap beschouwd en hier nam niemand het voor haar of haar kinderen op. Ze moet haar familie missen. Ze wil absoluut de beste moeder zijn voor haar kinderen, en toch stuit ze op zoveel onbegrip en zelfs beschuldigingen..." Chantal Driesen – consulente opvoedingswinkel

Wat betreft racisme geven ouders aan niet echt over hun eigen ervaringen te spreken met hun kinderen. De consulente ziet hier hoofdzakelijk beschermende reflexen en de wens om te incasseren en te bufferen voor hun kinderen.

Hierin zit ook een intergenerationeel aspect. Dat werd aangegeven door zowel de consulente van de opvoedingswinkel als ook door de stafmedewerker racisme en diversiteit bij Orbit vzw. Die intergenerationele effecten zien we terug in de omgang met hun kinderen.

"Deze ouders, met alle begrip voor hun visie komende vanuit een samenleving die wel iets probeert te doen maar geen structurele aanpak ontwikkeld, zij zullen ook gelaten reageren op de verhalen van hun kinderen. Een belangrijke rol voor opvoedingswinkel is hier weggelegd" – Thomas Peeters, Orbit vzw

De noden van deze ouders zitten in het creëren van veilige situaties, de erkenning van hun eigen krachten (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

Om na te gaan hoe we deze ouders kunnen ondersteunen in gesprekken is het noodzakelijk om de verschillende invalshoeken te bekijken. Door de consulente werd dit verwoord als 'sterke ouders met sterke schouders'. Zowel de opvoedingswinkel als Orbit vzw geven hier aan grote hiaten te voelen en erkennen in het aanbod voor deze ouders.

Daarnaast is er nood aan een positieve relatie met hun kinderen die het bespreken van problemen toelaat.

Om bepaalde thema's te bespreken is er nood aan psycho-educatie omtrent het desbetreffende thema, in dit geval racisme. "Wat kan mijn kind begrijpen?" "Hoe vertel ik dat?" "Wat doet het met mij?" "Wat doet het met mijn kind?" "Hoe omgaan met emoties?"

Het CCIB gaf te kennen aan Orbit vzw dat de eerste personen die een afremmende rol kunnen spelen in het omgaan met racisme zich bevinden in de familie (Peeters, *Persoonlijke communicatie*, 3 januari 2018).

Net daarom is het inzetten op ouders evenzeer inzetten op kinderen.

2.3.2 Opgroeien in een context met racisme

Een anderstalige mama vertelt dat haar dochter (9) gestraft werd omdat ze haar huiswerk niet had gemaakt. Bovendien werd het kind ook nog eens uitgelachen door bepaalde klasgenoten. Het meisje is er erg door aangeslagen. In de klas wordt het systeem Bingel gebruikt om oefeningen te maken. Omdat het gezin niet in het bezit is van een PC (en geen internetverbinding), lukte dat niet. (Chantal Driesen, consulente opvoedingswinkel/Kwadraat)

Kinderen met een migratie-achtergrond groeien vaak op in kwetsbare gezinnen. Dat brengt zowel voor de ouders als voor de kinderen uitdagingen met zich mee. De uitsluitingsmechanismen waarop kinderen stootten worden door de ouders vaak gepercipieerd als racisme maar zijn daarom niet noodzakelijk vanuit een racistische achtergrond maar omwille van discriminatie en uitsluitingsmechanismen die in werking treden bij gezinnen in armoede of preciaire situaties.

Kinderen met een migratie-achtergrond krijgen naast hun gewoonlijke ontwikkelingstaken regelmatig te maken met andere uitdagingen, discriminatie en racisme. Dergelijke incidenten komen meestal bij de opvoedingswinkel terecht als zijnde peestsituaties en worden dan ook als

dusdanig behandeld. In mijn verdere onderzoek lijkt het mij dan ook aangewezen om verbanden en verschillen tussen pesten en racisme aan te kaarten.

Ook tijdens het interview met Orbit vzw kwam pesten met racistische basis ter sprake. Thomas Peeters wijst erop dat er specifieke aandacht moet komen in het pestbeleid dat wordt gevoerd. Racisme vertoont volgens hem duidelijke gelijkenissen maar ook grote verschillen met pesten.

"Ze zijn zich erg bewust van hun status en voelen zich vaak minder aanvaard dan andere kinderen. Gelukkig zijn mijn kinderen vrij assertief en mondig, maar dat is niet voor alle kinderen zo. Intraverte kinderen hebben het er volgens mij nog moeilijker mee." (Moeder van twee kinderen met migratie-achtergrond over de impact van racisme)

Wanneer kinderen hiermee worden geconfronteerd heeft dat een grote impact tot in het diepste van hun zijn. Hun ontwikkeling wordt aangetast en hun identiteitsontwikkeling wordt verstoord. Dat kan zich uiten in een negatief toekomstbeeld, een laag gevoel van zelfwaarde. Dit werkt na in hun volwassen leven en kan een impact hebben op verschillende domeinen (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

Wanneer deze gevolgen zelfs doorwerken tot in de toekomstige ouderrol zien we hier een intergenerationeel aspect.

Kinderen spreken zelden spontaan over dergelijke gebeurtenissen (Peeters, *Persoonlijke communicatie*, 3 januari 2018). Hiervoor is een open relatie noodzakelijk waarin ook moeilijke onderwerpen besproken kunnen worden. Daarnaast zijn ook alerte ouders onmisbaar voor het detecteren van moeilijkheden (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

Deze kinderen hebben nood aan ruimte en verbinding, die gecreëerd kan worden door de ouders in relatie met hun kinderen. In de omgang met racisme spelen ouders een actieve sleutelrol (Taspinar, 2015). Om deze ouders te ondersteunen is het noodzakelijk om de hulpverleners te tools te geven die zij hiervoor nodig hebben.

2.3.3 Opvoedingsondersteuning in een context met racisme

"Als hulpverlener sta je daar tussen en probeer je dit bespreekbaar te maken."
Chantal Driesen, consulente opvoedingswinkel/kwadraat

Vanaf de eerste contactmomenten met potentiële deelnemers aan deze praktijkgerichte probleemverkenning werd één ding pijnlijk duidelijk : Het aanbod betreffende opvoedingsondersteuning in een context van racisme is nagenoeg onbestaande.

"Momenteel bieden we algemene opvoedingsstrategieën aan. Het zou best wat explicieter mogen, wat gelaagder mogen zijn en in het geval van racisme en discriminatie misschien zelfs veel minder vraaggestuurd." Chantal Driesen, consulente opvoedingswinkel/Kwadraat

Toch stootten hulpverleners op regelmatige basis op deze opvoedingsvragen van ouders of blijken de vragen waarmee ouders worstelen ingebed in een dergelijke context. Op dit moment dienen hulpverleners te vertrouwen op zichzelf en de methodieken die voorhanden zijn.

Doordat men zodanig vraaggestuurd werkt, is de aanpak van racisme vanuit het slachtoffer ook beperkt tot de signalering door het slachtoffer of diens ouders zelf. Hulpverleners moeten nu zelf alert zijn voor discriminatie en racisme in de verhalen van cliënten.

De praktijkomgevingen waarmee ik sprak zijn dan ook vragende partij voor vormingen en methodieken i.v.m. racisme.

"Ik heb de indruk dat vanuit het beleid de 'te behalen target' van groot belang zijn, terwijl de focus van hulpverleners op processen ligt." Chantal Driesen, consulente opvoedingswinkel/kwadraat

Omwille van de vooropgestelde limiet van vijf gesprekken worden processen wel bemoeilijkt. Gelukkig slagen de medewerkers er wel in om hier flexibel mee om te gaan. Wanneer meerdere gesprekken nodig zijn, dan kunnen zij hiervoor ook de ruimte creëren (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

In gesprekken met ouders is het belangrijk om steeds verbindend te blijven communiceren. Wanneer de gesprekken over racisme en discriminatie gaan is het van essentieel belang om ruimte te creëren voor kwaadheid en verontwaardiging. Zowel deze aandacht voor emoties, als het belang van verbindende communicatie worden Thomas Peeters en Chantal Driesen spontaan naar voren gebracht.

Om te spreken over racisme met ouders is het belangrijk om in te zetten op bewustmaking, bewustwording en erkenning. Het ervaren van racisme is sluipend en slopend (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

Zo verwees de stafmedewerker racisme en diversiteit van Orbit vzw naar racisme als een Chinese foltertechniek :

Je kan hele ernstige gevallen meemaken die een trauma achterlaten maar ook zoals de Chinese foltertechniek druppelsgewijs. Elke seconde een druppel op je hoofd laten vallen en uiteindelijk word je gek. Ik denk dat dat voor racisme ook zo werkt. – Thomas Peeters, stafmedewerker racisme Orbit vzw

De consulent geeft aan dat het ook haar taak is om de gebeurtenissen in de juiste context te plaatsen. "Gaat het over echte feiten? Of is het perceptie?" (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018) Ik vind het gevaarlijk om een dergelijke stelling voor waar aan te nemen. Ik wil dit dan ook verder opnemen in mijn verder onderzoek en de definiëring van racisme. Gaat het in de hulpverlening wel over de feitelijke zaak? Is het mogelijk om vanuit één hoek dé waarheid te zien? En doe die waarheid er eigenlijk toe? Mijns inziens gaat hulpverleners niet over waar of niet waar maar over : "Wat heb jij nodig om verder te kunnen."

De noden van de hulpverleners worden door de consulent omschreven als nood aan allerhande tools rond racisme, vorming, methodieken om te werken met anderstaligen of ouders die beperkte onderwijskansen hebben gehad (Driesen, *Persoonlijke communicatie*, 5 januari 2018).

Hoofdstuk 3 Hoofdvragen en deelvragen

Na een verkenning in het werkveld aan de hand van interviews bij Orbit vzw, de opvoedingswinkel van Deurne Noord en enkele gesprekken met ouders met een migratie-achtergrond startte ik met duidelijke deelvragen voorop. Deze vragen werden gedestilleerd uit vooronderzoek en de interviews met de opvoedingswinkel en Orbit vzw.

De hoofdvraag van deze bachelorproef spitst zich toe op opvoedingsondersteuning in een context van racisme en discriminatie. Om hierop een degelijk antwoord te kunnen formuleren, wordt deze vraag ook onderverdeeld in drie deelvragen. De eerste deelvraag is gericht op kinderen, gevolgd door een deelvraag gericht op een specifieke groep ouders. De laatste deelvraag handelt over de opvoedingsondersteuning an sich.

Impact van racisme, stereotypen en discriminatie op kinderen. 'Hoe kunnen we ouders ondersteunen om hiermee in relatie met hun kinderen mee om te gaan?'

Deelvragen :

- Wat zijn de gevolgen van racisme-ervaringen voor de ontwikkeling van kinderen en hoe kunnen we hier tegenwicht aan bieden?
- Hoe kunnen we ouders met een eigen (traumatische) racisme-ervaring weer in hun kracht zetten?
- Hoe kunnen hulpverleners doelgericht inzetten op opvoedingsondersteuning in een context van racisme?

Hoofdstuk 4 Veranderingsgerichte doelen

De doelen die ik graag wens te bereiken met deze bachelorproef bevinden zich op verschillende niveaus. Door in te zetten op een aanbod dat tegemoet komt aan de noden van kinderen en ouders, zie ik mezelf als een bruggenbouwer om meso- en microniveau op elkaar af te stemmen. Dit is, mijn inziens, en uitgelezen positie als gezinswetenschapper.

Mijn doelen vertrekken dan ook enerzijds vanuit ouders en kinderen, anderzijds vanuit de positie van de hulpverleners.

De oplossingen en aanbevelingen die geformuleerd worden om deze doelen binnen handbereik te krijgen, zullen steeds gebaseerd zijn op een krachtgerichte houding, vertrekkende vanuit empowerment en de protectieve factoren die te vinden zijn in de eigen context.

Vooropgestelde doelen :

- Racisme wordt bespreekbaar gemaakt met **kinderen** a.d.h.v. een tool.
 - o Deze tool geeft duiding aan het woord 'racisme'
 - o Deze tool helpt racisme-ervaringen te herkennen
 - o Deze tool houdt rekening met emotieregulatie na een racisme-ervaring
 - o Deze tool versterkt de protectieve factoren
 - o Deze tool zet kinderen weer in hun kracht

- De ontwikkeling van bovenstaande tool leidt tot volgende subdoelen:
 - o Kinderen kunnen ondersteund worden in de verwerkingsprocessen na een racisme-ervaring.
 - o **Ouders** of andere zorgfiguren hebben toegang tot een tool die de mogelijkheid biedt om hun kinderen terug in hun kracht te stellen.

- **Hulpverleners** krijgen de handvaten die nodig zijn om met deze doelgroep aan de slag te gaan.
 - o Divers-sensitieve hulpverlening
 - o Trauma-sensitieve hulpverlening
 - o Hulpverleners kunnen ouders ondersteunen in de hanteerbaarheid van de tool.

- **De opvoedingswinkel** kan een campagne voeren naar aanleiding van de introductie van hun hernieuwde opvoedingsondersteuningsprogramma: slachtoffergerichte opvoedingsondersteuning in een racisme-context
 - o Ouders vinden hun weg naar de opvoedingswinkel

DEEL II Theoretische analyse

Hoofdstuk 5 Weg van de etymologische discussie over racisme

Graag bouw ik deze analyse op aan de hand van drie invalshoeken. Deze invalshoeken hebben meteen ook betrekking op de verschillende actoren in een opvoedingsondersteunende setting. Enerzijds ga ik op zoek naar wat kinderen nodig hebben om hun ontwikkeling te ondersteunen en wat dat betekent wanneer kinderen te maken krijgen met racisme. Anderzijds heb ik bijzondere aandacht voor de positie van de ouders in dit verhaal. Als laatste behandel ik de functie van de hulpverlener als bruggenbouwer in een dergelijke opvoedingssituatie.

Echter is het noodzakelijk om een duidelijke formulering te maken van wat er in deze bachelorproef wordt verstaan onder 'racisme' om een etymologische discussie te vermijden.

5.1 Definitie van racisme

Er zijn verschillende definities van racisme in de omloop. Voor alle duidelijkheid maak ik hier een synthese van verschillende bronnen zodat ik een brede begripsomschrijving kan hanteren. Een duidelijke definitie maakt deel uit van mijn brede kijk. Om misverstanden te voorkomen is een definitie van racisme onontbeerlijk. Vanuit de literatuur, een lezing van prof. Dr. Orhan Agirdag en mijn gesprekken met Orbit vzw wens ik een synthetische omschrijving van racisme te formuleren.

Racisme is een vorm van discriminatie op basis van afkomst, cultuur, huidskleur of nationaliteit en nationale of etnische afstamming. Dit zijn de vijf criteria die we kunnen terugvinden in de antiracismewet (Unia,2018). Orbit vzw voegt hieraan ook religieuze gronden van discriminatie aan toe (Peeters, *Persoonlijke communicatie*, 3 januari 2019).

Discriminatie kunnen we omschrijven als het ongelijk behandelen of beoordelen op basis van persoonlijke kenmerken. (Unia,2018).

Racisme is een verhaal van macht. Zo stelt Orbit vzw dat een blanke in België evenzeer racistisch kan benadert worden omwille van zijn huidskleur. Toch is de impact hier niet te vergelijken omwille van een gebrek aan macht van minderheidsgroepen (Peeters, *Persoonlijke communicatie*, 3 januari 2019).

5.1.1 Institutioneel racisme

"Bij institutioneel racisme doen de racisten er eigenlijk niet toe (Agadir, Persoonlijke communicatie, 21 november 2018)."

Wanneer we racisme definiëren is het noodzakelijk om een onderscheid te maken in het institutioneel racisme en het individueel of alledaags racisme (Agadir, *Persoonlijke communicatie*, 21 november 2018).

Onrecht zit diepgeworteld in onze maatschappij. Daarnaast zijn we slechts beperkt geïnformeerd en komt berichtgeving op een selectieve wijze tot bij ons. Dat heeft grote gevolgen voor ons wij-zij denken met betrekking tot groepen met een migratie-achtergrond. (Llesj, 2014).

Die gevolgen worden duidelijk wanneer we kijken naar de moeilijkheden die personen met een migratieachtergrond ondervinden in het onderwijs, de arbeidsmarkt, de woonmarkt of in de gezondheidszorg. Deze moeilijkheden zijn te wijten aan institutioneel racisme (Agadir, *Persoonlijke communicatie*, 21 november 2018).

Institutioneel racisme kan gedefinieerd worden als onbewust racisme dat door de tijden heen is vastgeroest in onze structuren. We zijn ons niet bewust van deze onderliggende mechanismen, toch sluipen ze ons dagdagelijks denken en handelen binnen. Hierin wordt de machtsfactor, die inherent aan racisme, eens zo groot (Peeters, *Persoonlijke communicatie*, 3 januari 2019).

5.1.2 Alledaags racisme

Het alledaags of het individueel racisme kunnen we omschrijven als directe discriminatie op interpersoonlijk niveau (Agadir, *Persoonlijke communicatie*, 21 november 2018).

Vertrekkende vanuit een denkkader dat de discriminatie probeert te rechtvaardigen worden denkkaders en gedachtenpatronen omgezet in een alledaagse realiteit die een uitwerking heeft op individueel niveau. Deze uitingen zich in vooroordelen en discriminatie die zich vastpinnen in steeds terugkerende patronen (Essed, 2018).

Deze vorm van racisme wordt vaak erg moeilijk herkend en erkend. Toch kunnen deze kleine maar diepgewortelde vormen van alledaags racisme een grote impact hebben op kinderen (Taspinar, 2015). Wat betreft bewijslast is dit ook steeds de moeilijkste vorm (Peeters, *Persoonlijke communicatie*, 3 januari 2018). Door het effect op de weerbaarheid zelfs groter dan een eenmalig uitgesproken event van expliciet racisme. (Taspinar, 2015).

5.2 Verbanden tussen racisme en pesten

Om aan de slag te gaan met racisme maakt de opvoedingswinkel vandaag de dag gebruik van methodieken rondom pesten. Daarnaast kwam ook tijdens mijn gesprek met Thomas Peeters van Orbit vzw sterk naar voren dat er zowel linken als ook grote verschillen zijn met pesten. Op basis van deze twee bronnen ga ik op zoek naar vergelijkende literatuur.

Om racisme en discriminatie uit te leggen aan kinderen wordt vaak deze brug gemaakt. Zijn er wel degelijk zoveel gelijkenissen of ziet men wezenlijke verschillen over het hoofd?

Naar veranderingsdoelen toe onderzoek ik de mogelijkheid om de veelheid aan anti-pestmethodieken aan te wenden. Hiervoor is het noodzakelijk om beeld te hebben over de mate waarin deze toepasbaar zijn op elkaar.

5.2.1 Wat is pesten

"Pesten is een vorm van agressie waarbij door één of meer personen aan een ander schade wordt toegebracht (Veenstra, 2014)."

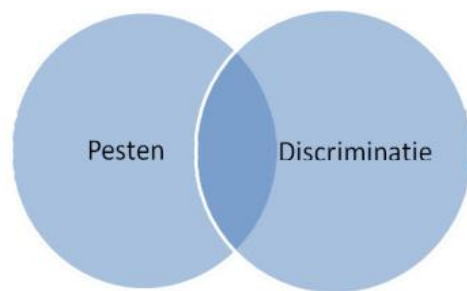
Pesten kan worden omschreven als het stellen van agressief gedrag met de intentie te ander te kwetsen of onder druk te zetten (Mooij, 2010). Een typisch kenmerk van pesten vinden we in de herhaling van de feiten. Pesten gebeurt systematisch en bewust.

Het gepeste kind, het slachtoffer, bevindt zich op dat moment in een situatie waarin het onmachtig is en verdediging niet langer mogelijk is (Veenstra, 2007).

Pesten heeft ernstige gevolgen voor alle actoren in de situatie waaronder het gepeste kind, de pesters maar ook de toekijkers. (Salmivalli & Peets, 2009).

Pesten kan jarenlang doorgaan en min of meer onopgemerkt blijven voor anderen, vooral als er sprake is van sociale uitsluiting (Wolke e.a., 2001).

5.2.2 Gelijkenissen met racisme

Pesten wordt in verschillende bronnen onmiddellijk en onlosmakelijk verbonden met macht net zoals bij racisme. We kunnen dan ook stellen dat er heel wat overeenkomsten zijn tussen pesten en discriminatie.

Naast de belangrijke machtsfactor zien we bij pesten ook sociale uitsluitingsmechanismen in werking treden (Wolke e.a., 2001)

Waar we veel wetenschappelijke kennis bezitten over de gevolgen pesten, is die over racisme heel erg beperkt. Toch kunnen we reeds concluderen dat de grootste gemene deler tussen deze twee heikele situaties te vinden is in de effecten op kinderen (Taspinar, 2015). Ze werken beiden diep in op het existentiële gevoel van welbevinden het kind, de sense of belonging en verschillende ontwikkelingspsychologische concepten zoals veerkracht, zelfvertrouwen en ontplooiingskansen (Veenstra, 2005).

Omwille van de gelijkenissen in de gevolgen, vergissen mensen zich vaak door beiden situaties op een gelijke wijze te behandelen. Wanneer dient dit onderscheid gemaakt te worden? Pesten We spreken over discriminatie wanneer de motieven niet gericht zijn op de persoonlijkheidskenmerken van een individu maar gevoed is door vooroordelen over groepen van mensen (Veenstra, 2005).

5.2.3 Verschillen waar we aandachtig voor moeten zijn

In een onderzoek in de basisschool door Veenstra wordt deze quote naar voren gebracht. Een leerling maakt een duidelijk onderscheid tussen pesten en discriminatie : "Discriminatie is erger. Pesten is gewoon onaardig doen, dat kan van alles zijn. Maar discriminatie gaat over hoe iemand echt is. Dat gaat over jezelf."(Van Amerongen, 2010).

De dynamieken waarbinnen pesten zich voltrekt zijn meestal gericht op een individu. Dezelfde dynamieken gaan bij racisme over een groep mensen. Waar pesten gaat over interpersoonlijke interacties gaat racisme steeds over een groter geheel en bredere groepsdynamieken (Taspinar, 2015).

Racisme komt ook voor buiten de traditionele 'pest-contexten'. Een belangrijk verschil is de willekeur waarmee kinderen worden uitgekozen als slachtoffer. Waar het bij pesten om individuele kenmerken gaat wordt bij racisme een willekeurig slachtoffer aangevallen omwille van groepskenmerken. Dit zorgt ervoor dat kinderen gaan leren dat racisme overal is, onverwacht komt en er dus nergens een 'safe space' is (Charkaoui, Geboer & Laporte, 2015). Wat een ernstige vaststelling is gezien de belangrijkheid van veilige plaatsen voor de traumaverwerking van eerdere incidenten (Taspinar, 2015).

Van Keulen doorbreekt de mythe dat jonge kinderen geen huidskleur zien of verschillen in mensen waarnemen. De start van de ontwikkeling van vooroordelen vindt reeds plaats rond het derde levensjaar (Van Keulen, 2004). Deze stelling wordt bevestigd in het filmpje aangaande een experiment van Amerikaans psychiater Clarks: the good doll and the bad doll – experiment (Taspinar,2015).

In de bevraging bij de opvoedingswinkel zien we naar voren komen dat hulpverleners vandaag hun kaders betreffende pesten hanteren om ouders met opvoedingsvragen hieromtrent te beantwoorden. Birsen Taspinar stelt dat pestprogramma's zich toeleggen op andere dynamieken dan racisme-programma's. Wanneer het gaat over groepsdynamieken, vooroordelen en superdiversiteit dienen kinderen andere kaders aangereikt te krijgen (Taspinar, 2015).

Hoofdstuk 6 Racisme in een ontwikkelingspsychologisch perspectief

Vanuit een gezinswetenschappelijk en multidisciplinair beeld wens ik de drie actoren in de hulpverleningsrelatie te ondersteunen. Hierbij vertrekt dit hoofdstuk vanuit de noden van de kinderen. Aan de hand van ontwikkelingspsychologische concepten ga ik op zoek naar de kwetsuren van kinderen maar eveneens naar bronnen van kracht.

Per ontwikkelingspsychologisch concept bespreekt dit hoofdstuk de gang van zaken in normale omstandigheden. Daarnaast schetst het de gevolgen voor dit ontwikkelingspsychologisch aspect n.a.v. racistische ervaringen bij kinderen.

Dit hoofdstuk presenteert zowel sterktes als uitdaging voor de ontwikkeling van kinderen wanneer racisme in het spel en biedt ook mogelijkheden om aan de slag te gaan met de slachtoffers.

De ontwikkelingspsychologische aspecten die besproken worden zijn: ontwikkelingstaken, veerkracht en de identiteitsontwikkeling. In het kader van de identiteitsontwikkeling zoomt dit hoofdstuk in op pathologische ontwikkelingen zoals het geïnternaliseerd racisme, onzichtbaarheidssyndroom, over-assimilatie en gevolgen zoals internaliserende problematieken nl. depressie, angst en chronische stress.

Bij elk onderwerp worden de meest relevante zaken voor een slachtoffergerichte aanpak van racisme uitgelicht in een kader.

De internationale literatuur met betrekking tot racisme neemt gestaag toe. Echter laat de literatuur over de gevolgen voor kinderen, zeker in België, absoluut te wensen over. De studies die wel werden gedaan, maken geen onderscheid tussen institutioneel en alledaags racisme en zijn mijns inziens dus onvolledig.

6.1 Ontwikkelingstaken in de lagere school

Ontwikkelingstaken zijn fase-specifieke opgaven waarbij bepaalde vaardigheden noodzakelijk zijn. Het verloop van deze taken wordt mee bepaald door verandering op bio-psycho-sociaal vlak. Opgroeiende kinderen hebben een steeds beter ontwikkeld lichaam, en denkvermogen. Deze nieuwe mogelijkheden bieden gedragsmatig nieuwe mogelijkheden voor kinderen (Spanjaard & Slot, 2015).

Vanaf het vierde levensjaar begint de autonomie van het kind steeds meer toe te nemen. Daar komen verschillende ontwikkelingstaken bij kijken op zowel cognitief als sociaal-emotioneel aspect (Meij, 2013).

Enerzijds ontwikkelen kinderen meer zelfstandigheid in dagdagelijkse taken en zelfzorg (Meij, 2013). Ook zien we deze zelfstandigheid ontstaan m.b.t. privacy, een eigen mening en leeftijdscoherente verantwoordelijkheden (Spanjaard & Slot, 2015).

Anderzijds treden verwachtingen van de maatschappij op de voorgrond met betrekking tot de schoolse cognitieve ontwikkeling van vaardigheden zoals lezen, schrijven en rekenen (Spanjaard & Slot, 2015; Meij, 2013).

De emotionele ontwikkeling van kinderen kent in deze periode een belangrijke evolutie met betrekking tot emotieregulatie. Kinderen worden langzaam vaardig in het herkennen en benoemen van de eigen gevoelens en krijgen notie van risico-impulsen en situaties (Spanjaard & Slot, 2015).

Op sociaal vlak krijgen de leeftijdsgenoten een belangrijke rol in het leven van de kinderen. Ze gaan wederkerige relaties aan met leeftijdsgenoten waarin ze niet langer louter egocentrisch zijn. Ook eenvoudige conflicthantering behoort in deze fase tot de nieuwe mogelijkheden en leren eenvoudige conflicten aanpakken (Spanjaard & Slot, 2015).

Kinderen leren zich in deze fase verplaatsen in de ander (Spanjaard & Slot, 2015) dit wordt ook wel decentratie genoemd (Meij, 2013). De reflectieve vaardigheden zien we stilletjes aan ontwikkelen (Meurs, Vliegen & Tang, 2017).

In navolging van andere vormen van geweld is er reeds bewijs aangetroffen dat racisme een negatieve impact heft op de outcomes van kinderen (Sanders-Philips, 2009).

Zo stelt de kinderrechtencoalitie dat de ontwikkeling van kinderen en het volbrengen van ontwikkelingstaken ernstig wordt verstoord door encounters met racisme. Deze verstoring uit zich op verscheidene manieren (Charkaoui, Geboers & Laporte, 2015).

Met betrekking tot de ontwikkeling van hun zelfbeeld en zelfvertrouwen zullen deze kinderen zichzelf als minderwaardig gaan beschouwen. Zij zien zichzelf als buitenstaanders en horen er niet bij (Charkaoui, Geboers & Laporte; Taspinar, 2015).

Hun identiteitsontwikkeling stagneert doordat hun etnische identiteit wordt aangevallen. Dat brengt de kinderen erg in de war. Wie zijn zij ten opzichte van de maatschappij? Hoe kunnen zij dicht bij zichzelf blijven maar ook bij de groep horen (Kinderrechtencoalitie, 2015)?

Kinderen die slachtoffer worden van racisme ontwikkelen angst en onzekerheid. Deze gevoelens leiden tot stress. Deze chronische stress heeft een rechtstreeks effect op hun leervermogen, de schoolse prestaties en het verdere verloop van hun ontwikkeling (Charkaoui, Geboers & Laporte, 2015).

Het is dus duidelijk dat zowel de persoonlijke, de cognitieve als de sociaal-emotionele ontwikkeling wordt gedwarsboomd door racisme-ervaringen van kinderen.

Highlight

- Racisme interfereert met de gewone ontwikkelingstaken van kinderen op het vlak van :
 - α Zelfbeeld en zelfvertrouwen
 - α Identiteitsontwikkeling
 - α Emotionele ontwikkeling
 - α Sociale ontwikkeling
 - α Cognitieve ontwikkeling
 - α Aanwezigheid van chronische stress

6.1.1 Veerkracht

a) Veerkracht, een krachtig concept

Veerkracht wordt gezien als de mogelijkheid om te overleven en te herstellen na een negatieve ervaring (Kuiper & Bannink, 2012).

Om een voorstelling te maken van dit herstel kan men veerkracht vergelijken met een springveer. Wanneer er schokkende gebeurtenis voorvalt, komt de veer onderdruk te staan. De mate van veerkracht bepaalt hoe snel en hoe goed de springveer zich terug zal herstellen naar de oorspronkelijke staat. Bij trauma zullen we een knik aantreffen in de springveer. Deze knik maakt het herstel bij andere stressvolle situaties moeilijker en benoemen we bij kinderen als een kwetsbaarheid (Meurs, 2016).

Veerkracht is echter geen statisch concept en evenmin iets wat men bezit of niet bezit. Veerkracht behoort tot de ontwikkeling van het kind en zal sterker en sterker worden naarmate het gezin en de bredere context hiervoor de middelen aanreiken (Kuiper & Bannink, 2012).

Kinderen hebben met andere woorden nood aan de ander voor het ontwikkelen van veerkracht (Kuiper & Bannink, 2012). In de verbinding met de ander ontwikkelt het kind reflectieve vaardigheden (Meurs, Vliegen & Tange, 2017). Kinderen verkrijgen inzichten en vaardigheden die noodzakelijk zijn om veerkrachtig in het leven te staan (Awel, 2015).

Veerkracht is niet te omvatten in een eenzijdige omschrijving. Er zijn verschillende factoren die bijdragen aan het geheel dat we 'veerkracht' noemen. Veerkracht gaat over het zelfbeeld dat overwegend positief dient te zijn, sociale vaardigheden, de mogelijkheid tot emotieregulatie en reflectie. Ook psychische kwetsbaarheden of cognitieve mogelijkheden kunnen een rol spelen in de ontwikkeling van veerkracht (Charkaoui, 2019).

Een gezonde dosis veerkracht leidt tot een hoopvoller toekomstperspectief en biedt dus een antwoord op de gevolgen van racisme. Racisme leidt bij kinderen tot een verminderde locus of control (Taspinar, 2015). Voldoende veerkracht sterkt hun positief gevoel in de toekomst en de rol die zij zelf kunnen spelen in het bereiken van deze goede toekomstperspectieven (Ungar, 2008).

Veerkracht zal er dus voor zorgen dat de impact van racisme wordt verkleind. Dankzij een sterkere locus of control en bijbehorend zelfvertrouwen krijgen de beelden niet langer de kans om door te dringen tot in de persoonlijkheid. Door preventief in te zetten op voldoende veerkracht kan men pro-actief aan de slag gaan met kinderen (Charkaoui, 2019).

Gezien het belang van veerkracht is het mijns inziens ook van enorm belang dat hulpverleners zich toeleggen op het herstel van de veerkracht na een traumatische gebeurtenis. Hiervoor zijn verschillende strategieën voor handen.

Highlight

- Veerkracht is een protectieve factor in een racisme-context.
- Werken aan veerkracht is zowel pro-actief als herstelgericht.
- Veerkracht is evenzeer in verbinding met de ander.

- Kinderen dienen versterkt te worden in hun veerkracht ten einde hun zelfvertrouwen, locus of control, toekomstperspectieven,... te verbeteren.

6.2 Gehechtheid

Een belangrijk aspect van de ontwikkeling van een kind is de totstandkoming van een gehechtheidsstijl. De gehechtheidsontwikkeling is een levenslang proces dat twee ontwikkelingsopdrachten in zich draagt. Enerzijds gaat het over de wijze waarop we ons verbinden met anderen, anderzijds gaat gehechtheid over het zelfbeeld, over de wijze waarop we een coherent, realistisch, gedifferentieerd en geïntegreerd zelfbeeld opbouwen met overwegend positieve gevoelens over onszelf (Meurs, 2016)

De ontwikkeling van gehechtheid in de kindertijd kent een beloop in verschillende fasen. Vanuit een symbiose met de primaire zorgfiguur groeit het basisvertrouwen in relaties wanneer deze zorgfiguur responsief reageert op de behoeften van het kind. De relationele verbondenheid met de ander wordt ervaren als een 'secure base' waarop het kind kan vertrouwen in nabijheid (Meurs, 2016; Ijzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2010).

6.3 Veilig gehecht is een veilige basis

Naarmate de baby groeit, dient de omgeving zich van veilige basis om te vormen naar een 'safe haven'. Een veilige plek waar de baby op terug kan vallen als de exploratie van de buitenwereld (afstand) hem te veel wordt. De ander wordt een veilige thuis om naar terug te keren. Rond een maand of vijf treedt volgens Mahler het separatie-individuatie fase ten volle op gang doordat het kind zichzelf en de moeder gaat beginnen erkennen als afzonderlijke individuen (Ijzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2010; Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

Rond 7 à 8 maanden zal dit leiden tot spelletjes van wederkerigheid enerzijds maar vreemdenangst anderzijds. De gehechtheidsrelatie is dus op dit moment een relatie met de voorkeurszorgfiguur. Hier ontstaat het onderscheid tussen een veiligheid en vertrouwdheid aan de ene kant, en het vreemde en beangstigende aan de andere kant (Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

Het kind creëert een intern werkmodel. Het is een beeld dat een kind in zich vasthoudt en kan oproepen wanneer de zorgfiguren fysiek afwezig zijn. Mede dankzij de ontwikkeling van objectpermanentie (Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

Een veilige gehechtheid betekent dat een gezond evenwicht bestaat tussen de relationele verbondenheid en de autonomie van het kind. Hoe steviger er een relatie met een zorgfiguur is, hoe veiliger het kind zich voelt in de exploratie van de omgeving. Een dergelijk evenwicht zorgt voor een aantal verworvenheden die het kind zullen ondersteunen in het verloop van zijn verdere leven. Het gaat hierbij over het beschikken over veilige beelden en verwachtingen tegenover anderen. Deze vroege relaties zullen mee bepalen hoe de het kind later relaties zal aangegaan. Daarnaast ontwikkelt het kind een stevig zelfbeeld doordat het ervaart dat het zorg waard is. Door de ervaring van rust door geboden door zorgfiguren, eigent het kind zich deze regulerende handelingen vaardigheden toe (Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

6.3.1 Gehechtheid is niet deterministisch

Echter is het belangrijk te zien dat gehechtheid geen statisch object is. Een kind kan in de babyjaren reeds een veilige basis ontwikkelen wat een bepaalde veiligheid garandeert maar deze is niet onbeperkt (Meurs, 2016). Wanneer een kind herhaaldelijk slachtoffer wordt van racisme ervaringen en hier overigens niet mee terecht kan bij zijn zorgfiguren kan er een complex trauma optreden.

Wanneer kind opgroeit bij zorgfiguren die niet in staat zijn om responsief te reageren en de volwassen zorgfiguur te zijn heeft dat niet alleen gevolgen voor gehechtheid maar ook voor mentaliserende vaardigheden (Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

Deze kinderen krijgen dan veel minder kansen om te oefenen, gaan te veel negatieve ervaringen opdoen wat een chronisch verhoogde gevoeligheid voor stress creëert. Dit zorgt ervoor dat de (beperkte) reflectieve mogelijkheden worden belast. Deze kinderen ontwikkelen in plaats van nieuwsgierigheid in zichzelf en de ander de tendens om afhaken en angst te hebben (Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

De gevolgen hiervan zien we terug in de moeilijke socio-emotionele ontwikkeling van het kind. Kinderen zonder goed ontwikkelde mentaliserende vaardigheden zijn minder goed af te lezen, ervaren een emotionele rollercoaster en zijn onvoorspelbaar. Daarnaast zijn deze kinderen vaak veel langer en veel intenser ontregelt omwille van de moeilijkheden met zelfregulatie ((Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

6.3.2 Onveilige gehechtheid t.g.v. trauma

Wanneer trauma de kop op steek is het mogelijk dat er breuklijnen ontstaan in de hechting. Er zijn drie types trauma. Een type één trauma is vb. een auto-ongeluk of een eenmalige verkrachting buiten het gezin waarbij het kind goed opgevangen werd en de omgeving zich hersteld. Het is een ernstig trauma maar de nasleep is beperkt. Daarnaast is er een type 2 trauma waarbij het kind vb. verwaarlozing of misbruik wordt aangedaan door een van de eigen zorgfiguren. Wanneer we spreken over multiple complex trauma gaat het over type 3 trauma nl. complextrauma. Dit is een traumatische gebeurtenis waarbij geen bescherming mogelijk was, die levensbedreigend was en waarbij breuklijnen in gehechtheid optraden.

Complextrauma kunnen we omschrijven als het meermaals ervaren van een traumatische gebeurtenis. Voor racisme-slachtoffers is dit een veelvuldige confrontatie met zowel dagdagelijks als institutioneel racisme. Deze gebeurtenissen hebben een erg nadelig invloed op de ontwikkeling van het kind (Van Grinsven & Holdorp, 2015).

De gehechtheid staat vaak centraal bij complex trauma. Het heeft een ontegensprekelijke immense impact op de gehechtheidsontwikkeling. Wanneer een kind reeds vroeg ervaart dat relaties worden afgebroken, volwassenen niet emotioneel beschikbaar zijn, of er een gebrek is aan voorspelbaarheid, ontwikkelen kinderen een heel ander verwachtingspatroon. De gehechtheidsontwikkeling zal in dit geval niet leiden tot een veilige gehechtheid zoals hierboven omschreven maar zal zich, onder invloed van de ervaringen van het kind vormen naar één van volgende onveilige gehechtheidsstijlen (Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

Het kind dat een angstig-ambivalente gehechtheid ontwikkelt, is vaak erg heftig in hun emotionele reacties. Angstig-ambivalente gehechtheid wordt getypeerd door een overinvestering in de

verbondenheid in de vorm van aanklampend gedrag enerzijds en boosheid omwille van de gemiste autonomie en zelfbepaling (Ijzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2010). Dit kind heeft zich zelf eigen gemaakt dat het tijdelijk loslaten van een zorgfiguur om in autonomie te treden leidt tot het verliezen van deze relatie. Dat leidt eveneens tot verlatingsangst waardoor hij zich vastklampt om verzekerd te zijn van de aanwezigheid van de zorgfiguur (Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

Een andere mogelijkheid is een vermijdende gehechtheid. Wanneer kinderen het verwachtingspatroon creëren dat ze beter niet te veel nabijheid vraagt want dat men anders de zorgfiguur helemaal kwijtgeraakt (Ijzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2010). Dit zijn de kinderen die niet reageren wanneer moeder de kamer verlaat. Ze lijken zich helemaal te richten op hun eigen autonomie. Niet vanuit gerustheid en veiligheid maar om de pijn van afwijzing te vermijden. Diep vanbinnen verlangen ze soms wel naar die verbondenheid maar hun angst is zo groot dat ze zich er niet aan wagen (Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

De laatste gehechtheidsvorm, de gedesorganiseerde gehechtheid, komt tot stand wanneer het kind zelf niet eens meer weet wat te doen. Hij vindt geen rust in afstand noch in nabijheid. Ze vinden dus geen enkele consistente manier om met dit spanningsveld om te gaan. Deze kinderen lopen een verhoogd risico op een problematische ontwikkeling. Ze hebben een dusdanig kwetsbaar fundament waardoor eenzaamheid, angst, stress vaker en intenser aanwezig zijn (Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

We kunnen besluiten dat kinderen met een goede vroege start reeds een stapje voor hebben wat betreft de weerbaarheid tegen racisme maar dat deze weerbaarheid ook niet onbeperkt is. Kinderen die reeds van bij de start een onveilige gehechtheid hebben zijn dus nóg kwetsbaarder voor de gevolgen van racisme. Uitingen van zowel externaliserend als internaliserend gedrag moeten op een correcte wijze worden geïnterpreteerd.

Het is noodzakelijk dat hulpverleners zich scholen in het (h)erkennen van complex trauma zodat deze kinderen worden behoedt voor het veelvuldig diagnosticeren en behandelen van hun 'problematisch' gedrag zonder dat men achter het gedrag kijkt (Meurs, Vliegen & Tange, 2017)

Het belang van de ouder-kind relatie en de responsiviteit van ouders in dit aspect van de ontwikkeling van het kind is enorm. Er wordt dieper in gegaan op ouderschap in een racisme context in het volgende hoofdstuk.

Highlight

Kennis over de ontwikkeling van de gehechtheid is onmisbaar voor hulpverleners. Eén van de meest belangrijke aspecten hieromtrent is de mogelijkheid om met ouders aan de slag te gaan om hun reflectieve en mentaliserende vaardigheden te versterken. Zo kunnen zij op hun beurt responsief reageren op kinderen met een trauma door achter het gedrag te kunnen kijken.

6.4 Geïnternaliseerd racisme als onderdeel van de identiteitsontwikkeling

Zoals hierboven reeds vermeld, is de (etnische) identiteitsontwikkeling van groot belang voor de veerkracht. Bij kinderen in de lagere school zien we voor het eerst echt de acceptatie van peers ontluiken. Richting de vroeg-adolescentie wordt de identiteitsontwikkeling een nog groter en belangrijker thema in de ontwikkeling van het kind.

Dit zijn belangrijke thema's voor alle kinderen en in elk ontwikkelingsverloop. Echter kunnen we stellen dat het voor kinderen met een migratieachtergrond een nog belangrijker aspect is van hun ontwikkeling en dat zij hier dus ook een specifieke gevoeligheid voor hebben (Taspinar, 2015).

Kinderen van deze leeftijd gaan continu een toetsing maken van hun eigen situatie t.o.v. die van een ander om op die manier grip te krijgen op de wereld rondom hen. Dat zorgt ervoor dat ze erg waarde- en normgevoelig zijn, en deze overnemen zoals eerder aangetoond in het good doll – bad doll experiment van Clarks (Taspinar, 2015; Charkaoui, 2019).

Wanneer kinderen uit minderheidsgroepen deze afweging van situaties maken zullen zij de verschillen reeds van jongs af aan aanvoelen (Taspinar, 2015). Echter bezitten zij nog niet de kritische capaciteiten of de racismewijsheid die nodig is om deze ongelijkheid te herkennen en benoemen als racisme (Charkaoui, 2019).

Het proces van internalisatie zit erin dat kinderen de problematische bejegening van groepen niet zullen bevragen maar zullen opnemen in hun wereldbeeld. Ze gaan de racistische attitudes toekennen aan zichzelf en zullen naar analogie hun zelfbeeld en zelfwaarde ontwikkelen (Priest et. al, 2012).

Kinderen zullen zich deze stereotypen, vooroordelen en discriminerend gedachtegoed eigen maken en dat is problematisch. Wat nog veel ingrijpender is, is de consistentie waarmee kinderen zich gaan gedragen naar dit geïnternaliseerd gedachtegoed. Wanneer kinderen zich hiernaar gaan gedragen wil dat zeggen dat zij systematisch zullen onderpresteren en hun doelen en toekomstperspectief zullen aanpassen naar wat de maatschappij mogelijk acht voor een bepaalde groepering (Taspinar, 2015).

Deze ideeën die vastroesten in het zelfbeeld manifesteren zich dus op persoonlijk vlak maar zullen nog meer versterkt worden door groepsdynamieken. Doordat de kinderen elkaar gaan bevestigen in hun geloof van minderwaardigheid gaan ze op een destructieve wijze om met deze mechanismen en zullen zij zelfs racistische daden stellen t.o.v. elkaar (Taspinar, 2015).

Een van de grote problemen met geïnternaliseerd racisme is dat het vaak onder de radar blijft. Omwille van de systematische inkerving in het gedachtegoed van kinderen over zichzelf en anderen worden ze een significant onderdeel van hun wereld (Priest et. al, 2012).

Desondanks de miskenning van deze vorm van racisme zijn de effecten van deze vorm op de gezondheid en de ontwikkeling van kinderen groot (Chambers et. al, 2004).

Zo stelt Fannon, Amerikaans psychiater, dat dit kan leiden tot gevoelens van minderwaardigheid en een problematisch zelfbeeld. Kinderen zullen vervreemden en depersonalisatie kan optreden.

Deze mechanismen hebben ook in hun latere leven gevolgen en verhogen de predispositie voor het ontwikkelen van andere geestelijke gezondheidsproblemen zoals o.a. psychose (Taspinar, 2015).

In de journal of the national medical association van Amerika treffen we een onderzoek aan dat Afrikaanse jongeren met een mindset gebaseerd op geïnternaliseerd racisme gepredisposeerd zijn om negatieve reacties te geven op omgevingsstressoren zowel wat betreft psychologische outcomes als de verhoging van risicofactoren voor de biomedische gezondheid. (Chambers et. al, 2004).

Highlight

Wanneer we willen werken met ouders en kinderen is het belangrijk om zicht te krijgen op de mate waarin racisme reeds is geïnternaliseerd in het wereldbeeld van het gezin en hun context. Het is noodzakelijk om deze tendensen te benoemen aan ouders zodat ook zij kunnen bijdragen aan een realistisch wereldbeeld voor hun kinderen.

Kinderen die te maken krijgen met racisme zullen een zelfbeeld ontwikkelen dat niet strookt met de realiteit en hun werkelijke competenties. Mijns inziens is een talentgericht aspect in de te ontwikkelen tool een mogelijke positieve aanvulling

6.5 Verwarde identiteit zonder toekomstperspectief : het onzichtbaarheidssyndroom

De onzichtbaarheid in het onzichtbaarheidssyndroom kunnen we beschrijven als een intern gevoel en een intern dialoog waarbij kinderen leren dat hun talenten, mogelijkheden en unieke persoonlijkheid niet zal worden gezien omwille van vooroordelen en racisme (Anderson & Franklin, 2012).

Het onzichtbaarheidssyndroom wordt mede bepaald door zeven dynamische elementen die een representatie vormen van het innerlijke gevoel van onzichtbaarheid. Wanneer deze elementen positief worden ervaren, zullen kinderen zich zichtbaar en waardevol voelen (Anderson & Franklin, 2012).

Het gaat hier bij over erkenning, tevredenheid, legitimiteit, validatie, respect, waardigheid en identiteit. Deze aspecten interageren op een intra-psychische wijze waardoor het gevoel van (on)zichtbaarheid tot stand komt (Anderson & Franklin, 2012).

Daarnaast zien we ook dat het gevoel van veiligheid een belangrijke rol speelt in dit syndroom. Eén van de grootste gevolgen van racisme kunnen we omschrijven als een existentieel gevoel van onveiligheid op eender welk moment, op eender welke plaats (Taspinar, 2015).

De reactie op dit gevoel van bestaansonzekerheid is te gaan overcompenseren om zo je plaats te 'verdiene' (Taspinar, 2015). Iets wat de white-privilege groep absoluut niet hoeft te doen. Zij lijken dezelfde rechten gewoon te verwerven door te bestaan daar waar mensen met een migratie-achtergrond elke dag opnieuw hun bestaansrecht lijken te moeten verwerven (Charkaoui, 2019).

Ook onderzoek los van minderheidsgroepen stelt vast dat niet gezien worden voor mensen een absolute sociale shock met zich mee brengt.

Highlight

Het onzichtbaarheidssyndroom wordt door Boyd-Franklin benoemd als een cumulatief proces van stress, trauma, mishandeling en de psychologische effecten ervan. Zijn model zoals hierboven beschreven geeft kansen voor de uitwerking van een beleid dat inzet op het overhellen naar de positieve kant. Ook in de ontwikkeling van een tool om te werken met kinderen kunnen we, vertrekkende van dit model, verschillende aanknopingspunten vinden.

6.5.1 Een geknutselde identiteit door over-assimilatie

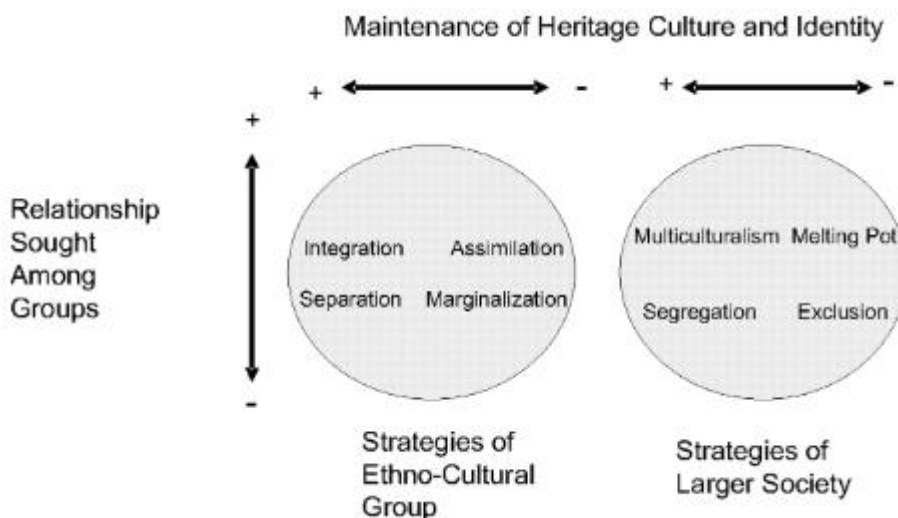
Gezien de maatschappelijke tendens dringt een duidelijke definiëring van assimilatie en integratie zich op. Zowel op social media als in dagdagelijkse gesprekken worden discussies vaak helemaal naast de kwestie gevoerd. Daar waar burgers pleiten voor integratie hebben zij eigenlijk assimilatie voor ogen. Door op deze wijze naast elkaar te spreken is een open debat haast onmogelijk.

Om te spreken over over-assimilatie is duidelijk inzicht in deze terminologie vereist.

Deze terminologische uitklaring verloopt het best aan de hand van Berry's participatiemodel. Safoura Ghaeminia (Master sociologie, Master social studies en doctoraatsstudent) presenteerde dit model tijdens de Summerschool van het kenniscentrum gezinswetenschappen "Refugee children and families in Europe: social work and counselling".

Het model van Berry komt tot stand in een cross-cultureel onderzoek waarin Berry 'The melting Pot-theory' wil weerleggen (Ghaeminia, 2018).

Het participatiemodel bestaat uit vier verschillende strategieën die kunnen toegepast worden om verschillende culturen in één maatschappij met elkaar te verzoenen. Deze manieren zijn niet allemaal evenwaardig (Berry, 2009).

Figuur 4 : model van Berry : Berry, J.W. (2008). Globalisation and acculturation. International Journal of Intercultural Relations, 32.

Dit model geeft de vier acculturatiemogelijkheden weer vanuit twee dimensies nl. de eigen cultuur en de andere groepen in de maatschappij. Deze twee kunnen zich vanuit dit model op vier manieren verhouden t.o.v. elkaar (Berry, 2008).

Integratie zou betekenen dat personen de mogelijkheid hebben om hun eigen etnische en culturele eigenheid en identiteit kunnen behouden maar tegelijkertijd in contact staan met de cultuur van de meerderheid om zo als minderheid ten volle mee te draaien in een inclusieve samenleving (Berry, 2008).

Assimilatie is het opgeven van de eigen cultuur en het volledig opgaan in de cultuur van de andere groep (Berry, 2008).

Separatie is het absolute tegenovergestelde van assimilatie. Bij separatie houdt men halsstarrig vast aan de eigen cultuur zonder in interactie te treden met andere culturen en zal deze zelfs vermijden (Berry, 2008).

De acculturatie krijgt de vorm van marginalisatie wanneer er geen mogelijkheid is tot vasthouden aan de eigen cultuur vanuit een dwingendheid van de maatschappij en er geen elementen van de andere cultuur worden overgenomen. Deze vorm van scheiding van de andere groep gebeurt niet omwille van de wens om volledig gescheiden te blijven van de andere cultuur maar vanuit een gebrek aan mogelijkheden door uitsluiting en discriminatie (Berry, 2008).

Assimilatie wordt vaak onterecht verward met integratie (Gaehminia, 2018). Overigens wordt assimilatie ook eerder gezien als een positieve aanpassing van personen met een migratie-achtergrond.

Naima Charkaoui (2019). benoemd in haar boek assimilatie als het kameleoneffect. Men wil koste wat het kost aansluiten bij de anderen en mee opgaan in de groep. Kinderen en jongeren zullen hun eigen dromen, ideeën en meningen achterhouden als deze afwijkend zijn van de meerderheidsnorm. Zij maakt hier een erg interessante link naar het geïnternaliseerd racisme zoals hierboven wordt gesteld. Wanneer kinderen zich zodanig gaan vereenzelvigen met gedachtegoed dat niet strookt met hun eigen identiteit en daar een fictieve op identiteit gaan bouwen, bestaat het gevaar dat ook het racistische goed zich inkerft in hun wezen. Daardoor kan over-assimilatie leiden tot geïnternaliseerd racisme (Charkaoui, 2019).

Kinderen worden hierdoor volledig afgescheiden van hun roots en zich volledig aanpassen aan de verwachtingen. Op een zekere hoogte kan over-assimilatie een tijd helpend lijken om overeind te blijven. Naast de gevolgen van de vervreemding kunnen deze kinderen het erg zwaar krijgen wanneer ze in relatie of in de opvoeding van hun eigen kinderen tegenstrijdige gevoelens ervaren bij de normen en waarden die ze gevoelsmatig willen mee geven en de waarden en normen die ze hebben gekopieerd (Matheusen, 2016).

Het is vooral belangrijk dat de aanpassingen die een individu maakt stroken met hun eigen persoonlijke identiteit en het wereldbeeld. Wanneer dit niet het geval is, zal er cognitieve dissonantie ontstaan met bijbehorende stress en angst. Daarnaast zullen zij die zich aanpassen om

acceptatie en waardering te bekomen op een later moment oog in oog komen te staan met desillusionering en verwarring (Bivens, D. z.d.).

Highlight

Het is van groot belang om als hulpverlener waakzaam te zijn voor het mechanisme van overassimilatie. Wanneer ouders en kinderen het gevoel hebben dat zij alles wat van zichzelf is achterwege moeten laten om in het grote geheel te passen, dient een hulpverlener dit te bevragen. Op die manier kan de hulpverlener, samen met de ouders, nagaan of de keuzes van ouders en kinderen stroken met hun eigen waarden en normen en hen wijzen op de mogelijkheid van integratie i.p.v. assimilatie.

6.6 Als racisme de kop op steekt : psychologische gevolgen voor kinderen

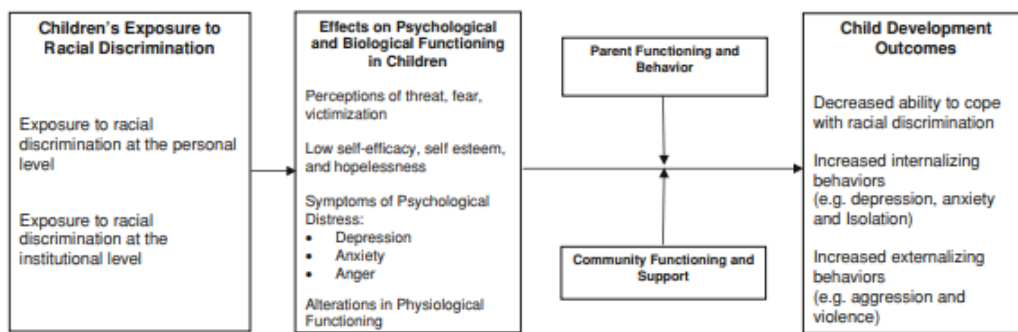

Fig. 5 : Conceptueel model impact van discriminatie en outcomes van het kind door Sanders-Philips (Sanders-Philips, 2009).

Naast bovenstaande concepten van de ontwikkeling van kinderen en typische problematische aspecten bij racisme zijn er nog vele andere negatieve gevolgen.

In bovenstaand model zien we de effecten van racisme op kinderen en de wijze waarop deze de outcomes van kinderen beïnvloeden. Dit model werd gepresenteerd door Kathy Sanders-Philips, professor pediatrie en researchprofessor in het departement sociologie aan de Howard University en de Universiteit van Delaware.

Eén van de grote pluspunten van dit model is dat het rekening houdt met zowel persoonlijk als institutioneel racisme.

Het model is biopsychosociaal en beschrijft de effecten op zowel biologisch, psychisch als sociaal vlak. We zien dat de rechtstreekse effecten worden omschreven als het ervaren van een slachtofferrol, angst en dreiging.

De effecten van racisme werken door tot in het zelfbeeld, de hoop en de self-efficacy (geloof in eigen mogelijkheden om doelen te bereiken) (Sanders- Philips). Kinderen ervaren op een consistente wijze minderwaardigheid en onzekerheid omwille van uitsluiting. Deze gevoelens tekenen het zelfbeeld van de kinderen en het geloof er niet bij te horen. (Taspinar, 2015).

De gevoelens van vervreemding en hopeloosheid zoals Birsen Taspinar deze beschrijft kunnen zijn nauw verbonden met effecten op de self-efficacy zoals opgenomen in bovenstaand model.

Daarnaast zien we dat deze kinderen onder psychologische stress komen te staan en dit kunnen uiten in depressie, angst of woede (Sanders-Philips, 2009). Deze woede kan zich uiten in vormen van frustratieagressie (Taspinar, 2015).

Wat opvallend is, en te weinig gekend, zijn de gevolgen op de biologische en fysiologische processen van het kind. Racisme heeft daadwerkelijk een weerslag op de biologische gezondheid van kinderen. Enerzijds door de lichamelijke gevolgen van verhoogde stress. Anderzijds omwille van veranderingen in hersenverbindingen en neurotransmitters (Sanders-Philips, 2009).

6.6.1 Internaliserende problemen ten gevolge van racisme

Wanneer we de outcomes van kinderen bekijken zien we dat kinderen die geconfronteerd worden met racisme een verhoogde kans hebben op internaliserende problemen zoals depressie en angst (Sanders-Philips, 2009).

Ook in de aanbevelingen van het kinderrechtencommissariaat vinden we depressie terug als één van de effecten van racisme op kinderen (Charkaoui, Geboers & Laporte, 2015).

Onderzoek naar de linken tussen racisme en depressie toont aan dat kinderen en jongeren met een andere huidskleur vaker depressieve symptomen aangeven tot zelfs een DSM V diagnose van 'major depression'. In die mate dat onderzoekers zich afvroegen of er een causaal verband is tussen huidskleur en depressie. Echter bleek uit de resultaten van het onderzoek dat niet de huidskleur bepalend was voor de depressie maar wel de perceptie van racisme (Santana et. al, 2007).

Het verloop van depressie bij deze kinderen verloopt, uiteraard, identiek als bij kinderen zonder een migratie-achtergrond. Om die reden kunnen we het uitgebreide onderzoek dat reeds gevoerd is aangaande depressie bij kinderen toepassen om inzichten te verwerven op de gevolgen van deze depressies.

Depressie heeft een invloed op alle aspecten van de ontwikkeling van een kind. Op biologisch vlak zijn er zowel oorzaken als gevolgen te vinden voor depressie. Omwille van genetische aanleg zijn sommige kinderen kwetsbaarder voor depressie dan anderen. Meer over dit genetisch aspect volgt in het hoofdstuk aangaande de intergenerationele overdracht van trauma. Daarnaast zien we dat kinderen met een depressie veranderingen doormaken in hun centraal zenuwstelsel, wat een blijvende invloed heeft op hun verdere leven (De Wit, 200).

Daarnaast zijn er eveneens problemen te detecteren in de emotieregulatie van kinderen met een depressie. Verder zijn ook cognitieve veranderingen inherent aan het doormaken van depressie denkt hierbij bijvoorbeeld aan foutieve attributiestijlen, beperkte sociale vaardigheden en vertekende denkschema's (Braet, Timbermont, 2005).

Andere internaliserende problemen waar deze kinderen mee te kampen krijgen zijn angst en isolatie.

6.6.2 Externaliserende problemen ten gevolge van racisme

Kinderen met een racismetrauma kunnen mogelijk meer agressie en geweldadigheid vertonen. We categoriseren deze gedragingen in de groep van de externaliserende problemen.

Deze stijging is gerelateerd aan de verminderde self-efficacy. Doordat zij een gevoel van machteloosheid ervaren, zoeken deze gevoelens van hopeloosheid een uitweg via woede en agressie. (Sanders-Philips, 2009). Birsen Taspinar benoemt eveneens frustratieagressie als een mogelijke uiting van racismetrauma (Taspinar, 2015).

In de latere adolescentie gaan deze jongeren mogelijk hun vlucht zoeken in de criminaliteit of in drugs onder het motto : 'Het maakt toch niet uit wàt ik doe.' (Sanders-Philips, 2009).

6.7 Chronische stress

De continue druk en stress waar deze kinderen onder staan kunnen we benoemen als toxische of chronische stress. Toxische stress is schadelijk op hersenniveau. Er ontstaat een chronisch te veel aan stresshormonen wat zorgt voor een vermindering van de hersenverbindingen enerzijds en een verkleining van de hersenomvang anderzijds. Afhankelijk van de aangedane plaatsen in de hersenen kan dit milde tot ernstige gevolgen hebben zoals bijvoorbeeld een achterstand in de motorische ontwikkeling (Augeo,2019).

Stress zorgt voor een paraatheid om Fight-Flight-Freeze reacties tot stand te brengen bij dreigend gevaar. Wanneer deze stresshormonen aanwezig blijven kunnen ze gedragsmatige gevolgen hebben zoals bijvoorbeeld hyperactiviteit. Daarnaast zijn er ook psychologische gevolgen van een chronisch verhoogd stressniveau zoals bijvoorbeeld angst. Op lange termijn tast chronische stress de gezondheid aan en verhoogt het de kans op psychische aandoeningen. (Boer, 2009).

Stresshormonen die in het lichaam blijven, kunnen zeer schadelijk zijn: klachten als hyperactiviteit, verhoogde spierspanning, blijvend voorbereid op mogelijke bedreiging, angst of impulsief gedrag zijn het gevolg. Op de lange termijn kan dat leiden tot ernstige gezondheidsklachten en psychische ziektes (Boer, 2009).

6.7.1 Post-traumatisch stressyndroom

De opeenstapeling van microkwetsingen kunnen cumulatief leiden tot een trauma. Daarnaast zijn sommige racistische gebeurtenissen zodanig schokkend dat ze een instant trauma teweeg brengen (Taspinar, 2015).

Een mogelijke reactie op dit trauma is het post-traumatisch stress-syndroom. We kunnen reeds vanaf 3 jaar de DSM V – criteria toepassen op kinderen die een traumatische gebeurtenis meemaakten. Ze zijn dus ook van toepassing op de lagereschoolkinderen als doelgroep (Boer, 2009).

De aanwezigheid van deze stressreactie kunnen we omvatten in drie grote delen : de herbeleving van het trauma, vermijding en verhoogde prikkelbaarheid. Deze symptomen worden veroorzaakt door een aanhoudende fysiologische reactie (Boer, 2009).

Doordat de cognitieve schema's grondig door elkaar worden geschud gaat het kind manieren zoeken om tot actieve coping te komen; het vermijdende en de prikkelbaarheid zijn hier het gevolg van (Boer, 2009).

De schokkende ervaring die leidde tot het trauma dient verwerkt te worden. Dit gebeurt bij kinderen analoog naar rouwervaringen en verlieservaring. Belangrijke aspecten in deze verwerking zijn sociale steun van ouders, peers of lotgenoten. Daarnaast is nodig de cognitieve mogelijkheden van de kinderen aan te spreken zodat er nieuwe informatie kan verworven worden (Boer F). Men dient zoveel mogelijk in te zetten op het creëren van positieve ervaringen met betrekking tot het trauma (Taspinar, 2015).

De gevolgen van PTSS is zijn erg breed en van alle slag. Door die verstoorde informatieverwerking en slaapstoornissen kunnen de schoolse prestaties van kinderen achteruit gaan. Met betrekking tot emotieregulatie kunnen moeilijkheden ontstaan bij allerlei negatieve gevoelens maar ook agressieregulatie lijkt onder druk te komen staan (Boer, 2009).

6.8 Gevolgen voor het schools functioneren

Het behoeft geen betoog dat een impact op het school functioneren mee bepalend is voor de verdere levensloop van kinderen.

Hoewel ik graag eveneens dit aspect had toegevoegd, bots ik hier op de beperkingen van deze bachelorproef. Gezien het belang van deze effecten wens ik deze kort te benoemen. Echter biedt deze literatuurstudie niet de mogelijkheid om hier verder nog dieper op in te gaan.

De gevolgen op het schools functioneren kunnen we vinden in het onderpresteren van deze kinderen (Taspinar, 2015). Daarnaast hebben ook de verwachtingen van leerkrachten een impact op het presteren van kinderen. Charles et.al. (1997) stelt vast dat een negatieve verwachting van leerkrachten leidt tot negatievere scores op het rapport. Dit sluit aan bij het citaat in inleiding over de leerkracht die haar verbazing uitte over het goede Nederlands van een Marokkaans-Vlaams gezin, dat overigens geen andere taal spreekt dan het Nederlands.

Verder zien we dat een structureel racistische houding t.o.v. de thuistaal van leerlingen ook bijdraagt aan de ongelijke slaagkansen op de schoolbanken (Heyerick, 2008).

Het erkennen van de beperkingen van deze bachelorproef op vlak van schools functioneren is eveneens een oproep tot aandacht voor deze invalshoek. Laat gelijke kansen onderwijs geen mythe blijven.

6.9 Besluit

De impact van racisme toont zich in verschillende aspecten van de ontwikkeling van het kind waaronder de gehechtheid, de veerkracht en de identiteitsontwikkeling. Daarnaast kunnen deze ontwikkelingen ook pathologische vormen aannemen zoals depressie, angststoornissen en PTSD/ chronische stress.

Enkel en alleen vertrekkende vanuit een ontwikkelingspsychologisch perspectief is het van groot belang dat we investeren in de ontwikkeling van kinderen.

Echter is de aanpak op dit moment beperkt tot het toepassen van pestprogramma's. Zoals dit hoofdstuk beschrijft is er een duidelijke overlap tussen pesten en racisme. Toch stellen we vast dat de term 'pesten' niet afdoende is om de impact en een slachtoffergerichte aanpak van racisme te vertegenwoordigen.

De ouders spelen hierin als primaire zorgfiguren een essentiële rol. Vanuit deze idee ontwikkelde zich volgende invalshoek. Wanneer kinderen racisme-ervaringen meemaken: Wat hebben ouders dan nodig om hiermee, in relatie tot hun kinderen, aan de slag te gaan? Wat zijn bemoeilijkende factoren? Welke krachten hebben deze ouders?

Hoofdstuk 7 Ouders met sterke schouders?

De probleemstelling van deze bachelorproef start bij de praktijksituatie in de opvoedingswinkel. Hier kunnen we concluderen dat een aanbod voor ouder- en opvoedingsondersteuning m.b.t. racisme nagenoeg afwezig is. Wanneer we kinderen willen helpen met ontwikkelingsbevorderend ouderschap nadat zij slachtoffer werden van racisme, is het noodzakelijk om na te gaan wat ouders nodig hebben om dit te bieden.

In het vorige hoofdstuk werd reeds duidelijk welke belangrijke positie is weggelegd voor ouders in de ontwikkeling van kinderen. Als we via opvoedingsondersteuning willen inzetten op het empoweren van ouders, moeten we oog hebben voor de diversiteit in het ouderschap.

Echter is een specifieke aanpak gewenst omwille van de mogelijke trauma's die deze ouders met zich meetersen.

7.1 Belang van ouderschap voor de ontwikkeling van het kind

Ouderschap is een uitdagende taak. Ouders worden belast met de wetenschap dat zij een grote invloed zullen uitvoeren met betrekking tot de ontwikkeling van hun kind. Onderhevig aan hun eigen ontwikkeling, opvoeding, persoonlijkheid, life-events,... proberen zij er in alle omstandigheden het beste van te maken. Als ouders erin slagen om hun ouderlijke taken tot een goed einde te brengen zal dit positieve gevolgen hebben voor de ontwikkeling van het kind. Van hieruit kan het kind verder groeien en bouwen op een gezonde basis (Meij, 2013).

De basis van de ontwikkeling wordt gelegd door de ouders in de opvoeding. Net zoals zij gevormd werden door hun opvoeding tekenen zij mee de wijze waarop kinderen later in hun leven zullen staan, de relaties die ze aangaan, de wijze van interactie, etcetera (GGZ Amsterdam, 2005).

De wijze waarop ouders reageren in hun eigen leven beïnvloed de wijze waarop hun kinderen dit doen. In een onderzoek van de Howard University in Washington zien we deze tendens ook terugkomen met betrekking tot racisme. De wijze waarop ouders omgaan met racisme jegens henzelf, bepaald mee de wijze waarop kinderen dit doen (Priest et.al, 2013).

Het gebeurt evenzeer dat ouders er niet in slagen hun taken tot een goed einde te brengen. Ze ondersteunen hun kind niet op een adequate manier, zijnde afgestemd op de ontwikkelingsfase en de individuele noden van het kind. De gevolgen voor het kind in dit geval, zullen doorwerken gedurende zijn hele leven (Meij, 2013).

Ouders die onder druk staan omwille van racisme en discriminatie kunnen hierdoor extra moeilijkheden ervaren bij het opvoeden van hun kinderen en het ondersteunen van de ontwikkeling. Deze moeilijkheden kunnen zich mogelijks manifesteren in een lagere gevoeligheid voor de behoeften van hun kinderen. Verder bestaat de kans dat het voor deze ouders soms moeilijker is om een warme omgeving te creëren of om genegenheid te tonen. Dat kan zich op zijn beurt tonen in een meer autoritaire opvoedingsstijl (Priest, et.al., 2013).

Ouders met een ernstig trauma ervaren mogelijks moeilijkheden met het voorbereiden van hun kinderen om een confrontatie met racisme. Dit komt omdat het soms een uitdaging wordt om te

spreken over etnische verschillen en de daaraan verbonden uitdagingen. Als ouders getroffen worden door deze moeilijkheden, is dat niet opportuun voor de ontwikkeling van de etnische identiteit van de kinderen (Priest et.al.,2013)

De risico's om een problematisch ontwikkelingsverloop door te maken zijn veel groter. Wanneer we kijken naar risicofactoren en protectieve factoren kunnen we stellen dat de sociale interactie hierin een van de belangrijkste aspecten is. Dit bouwt namelijk mee aan de noodzakelijke basis om te geloven in zichzelf en vertrouwen te hebben in de ander. Op deze twee aspecten zullen andere grote ontwikkelingsaspecten rusten (Meij, 2013).

Voor de ontwikkeling van het kind en diens gezondheid is het van groot belang dat ouders spreken over discriminatie (Taspinar,2015; Sanders-Philips, 2009). Dit draagt eveneens bij aan de ontwikkeling van een sterke, positieve etnische identiteit die een boost is voor de veerkracht.

Ondersteunend en autoritair ouderschap stimuleert zelfvertrouwen, self-efficacy en welzijn over etniciteit heen. Kinderen van ouders die actief omgaan met discriminatie ervaren minder angst en depressie tijdens de lagereschoolperiode (Priest et.al., 2013).

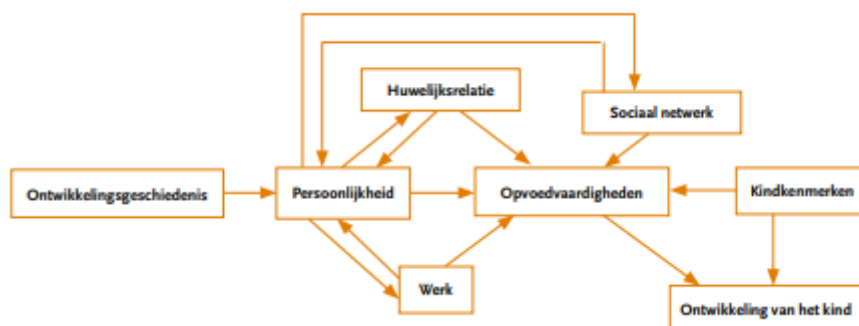
Net daarom is het van onschatbaar belang voor enerzijds het welzijn en geluk van deze ouders maar anderzijds voor de ontwikkeling van deze kinderen en een breuk in de intergenerationale overdracht van trauma.

Highlight

Hulpverleners dienen in opvoedingswinkels ouders de tools aan te reiken om hun kinderen te ondersteunen in specifieke ontwikkelingsfasen. Een autoritatieve stijl lijkt de meest toereikende stijl voor een optimale ontwikkeling. In de opvoedingswinkels wordt hier reeds op ingezet aan de hand van Triple P-programma's. Echter dient men hier rekening te houden met ouders met een racisme trauma als een specifieke groep. Zeker met betrekking tot een kind met een racisme ervaring maar eigenlijk in de algehele ouderschapssituatie.

7.2 Het procesmodel van Belsky

Naar aanleiding van Bronfenenners's ecologisch model voor de ontwikkeling van de mens ontwikkelde Belsky een procesmodel dat inzoomt op de microprocessen van deze ontwikkeling (Van Crombrugge, 2009; van der Horst et al., 2016).

Figuur 6: Procesmodel van Belsky (1984).

Om te begrijpen langs welke wegen ouders en kinderen elkaar beïnvloeden is dit een enorm toereikend schema aangezien het oog heeft voor de bi-directionele beïnvloeding die zij onderling hebben (Van Crombrugge, 2009; van der Horst et al., 2016).

Het functioneren van de ouder binnen de opvoedingsrelatie is bepaald door drie grote categorieën van beïnvloedingsfactoren. Enerzijds is deze relatie onderhevig aan de eigenschappen en de kenmerken van het kind. Ook de ouders brengen een groot aandeel in de relatie. Zo is de datgene wat zij binnen brengen ook rechtstreeks medebepalend voor de opvoedings situatie. Een laatste belangrijke groep zijn de contextuele bronnen van stress en steun (Van Crombrugge, 2009; van der Horst et al., 2016).

Op deze manier zien we dat de kindertijd van de ouders inwerkt op de ontwikkeling van diens persoonlijkheid wat achtereenvolgens zijn opvoedkundig handelen mee bepaald (van der Horst et al., 2016).

Trauma's die kinderen overkomen kunnen voor ouders dus een trigger zijn voor het herbeleven van hun eigen oplopen trauma. Zo creëren racistische ervaringen een vicieuze cirkel die een uiteindelijke weerslag heeft op de volwassen levens van ouders maar eveneens op de ontwikkeling van kinderen (De Roos & Beer, 2019).

Highlight

Op gezinsniveau is het belangrijk om steeds oog te hebben voor de verschillende factoren die de opvoedingsvaardigheden beïnvloeden aangezien deze de ontwikkeling van het kind rechtstreeks beïnvloeden. Hulpverleners dienen zich bewust te zijn van het procesmatige verloop van de eigen ontwikkelingsgeschiedenis van ouders t.e.m. de beïnvloeding van de ontwikkeling van hun kind. Inzichten in deze processen maken het mogelijk om te kijken achter het gedrag van ouders en sneller in te grijpen wanneer een oudertrauma de situatie bedreigt.

7.3 Een systemische kijk op racisme: intergenerationele overdracht en oudertrauma

Kijken vanuit de systeemtheorie wil zeggen oog hebben voor meer dan de individuele gevolgen. Een systeem is een onderling samenhangend geheel waarin alle factoren elkaar wederzijds beïnvloeden (Van Deth, 2014). Eén van de belangrijkste axioma's om deze samenhang te kaderen is 'het geheel is meer dan de som der delen'. Vanuit deze theorie stelt men dat een systeem vb. het gezin steeds op zoek is naar een zeker evenwicht, homeostase. Deze homeostase wordt door trauma uit evenwicht gebracht en ontworcht de hele werking van het systeem (Meurs, 2017).

Sanders-Philips stelde vast dat ouderlijke gedragingen worden beïnvloed door racisme-ervaringen en discriminatie. In die mate dat deze ervaringen de mogelijkheden van ouders, om een warme en zorgende ondersteuning te bieden, beperken (Sanders-Philips, 2009).

Een intergenerationele benadering brengt onnaadlos tot bij de grondlegger van de contextuele benadering nl. Ivan Boszormenyi-Nagy; Hij beschrijft de intergenerationele relaties als een rekening waarbij men ofwel winst of verlies maakt. Om deze rekening in balans te brengen is het noodzakelijk dat er een correct evenwicht is tussen geven en nemen. Zo niet, dan brengt dat een emotionele en relationele schuld met zich mee (Van Deth, 2014).

Deze relationele schuld kan enkel en alleen ingelost worden door te verkrijgen waar men recht op heeft. Zo zien we een intergenerationele overdracht ontstaan bij bijvoorbeeld verwaarlozing. Doordat men als kind nooit voldoende heeft gekregen, zullen zij meer nemen van hun kinderen en zo de verwaarlozing doortrekken als een 'roulerende rekening' (Van Deth, 2014).

Wanneer we deze wetenschap doortrekken naar racisme is het mogelijk dat er in sommige gevallen deze roulerende rekening zorgt voor tekortkomingen in het ouderschap, veroorzaakt door racisme-stress, racisme-trauma en racisme-ervaringen.

Doordat zij zelf een groot tekort hebben aan erkenning, vertrouwen en niet kunnen steunen op een positieve etnische identiteit zijn zij genoodzaakt meer te nemen van hun kinderen. Deze houdingen worden overigens mogelijks ook verder gezet als geïnternaliseerd racisme. Op die momenten zien we bijvoorbeeld situaties ontstaan waarbij een Marokkaanse moeder over haar eigen zoon zegt : "Dat is nu eens een echte Marokkaan!", doelend op de racistisch ingegeven stereotypes van de maatschappij.

Deze roulerende rekening en het blijvende onevenwicht in het systeem maken het voor ouders moeilijk om op een responsieve manier met hun kinderen te spreken over racisme en de impact ervan.

Highlight

Gezinnen zijn systemen op zoek naar een evenwicht. Wanneer dit evenwicht in disbalans is door een oudertrauma gaat men eender welk gedrag stellen om een evenwicht te bekomen. Los van de vaststelling of dit een positief evenwicht is of een destructieve constructie. Door gezinnen te bekijken als systemen met actoren die onderling en wederzijds afhankelijk zijn van elkaar kan men los van oorzaak gevolgen gaan zoeken naar oplossingen. Deze vaststelling steunt op het axioma dat stelt dat het 'geheel meer is dan de som der delen'. Hieruit kunnen hulpverleners bouwen aan een nieuw systeemevenwicht. Wanneer één van deze actoren in beweging komt, trekt dit aan alle actoren. Binnen het systeem is het niet mogelijk om een individu in proces te laten gaan zonder dat dit anderen in het systeem beïnvloed.

7.3.1 Race-based trauma

Als specifieke vorm van trauma waar deze ouders mee te kampen hebben, bespreekt dit onderdeel het racismetrauma. Deze vorm van trauma werd reeds in enkele internationale bronnen van naderbij bekeken door onderzoekers die pleiten voor erkenning van deze zeer ingrijpende vorm van trauma.

Naima Charkaoui omschrijft trauma als het gevolg van een eenmalige maar ernstige ervaring maar voegt daarbij ook de mogelijkheid om trauma te ontwikkelen als gevolg van herhaalde kleinere gebeurtenissen. Deze kleinere gebeurtenissen benoemd Charkaoui (2019) als microkwetsingen. (Charkaoui, 2019).

Eén van de belangrijke bijdragen op dit vlak werd geleverd door Carter. Hij omschrijft een racismetrauma als een emotionele of fysieke pijn alsook de dreiging van emotionele of fysieke pijn door eender welke vorm van vijandigheid en behandeling op basis van discriminatie en stereotypen. De verschillende vormen van racisme (interpersoonlijk, institutioneel of maatschappelijk) kunnen dit trauma veroorzaken (Carter, 2007).

Tot op heden wordt deze vorm van trauma meestal over het hoofd gezien of gediagnosticeerd als PTSD of angst en depressie. Deze diagnose dekt niet de volledige lading van de gevolgen van discriminatie (Carter, 2007).

Het erkennen van deze vorm van trauma moet volgens Carter (2007) gebaseerd zijn op de ernst van de individuele reactie en alle symptomen die hiermee samenhangen. Deze determinatie is belangrijk doordat een racismetrauma kan ontstaan door een combinatie van kleinere traumatische gebeurtenissen die een cumulatief effect hebben op langere termijn (Carter, 2007).

Een sprekende omschrijving van deze microkwetsingen of cumulatief trauma werd gemaakt door Thomas Peeters van Orbit vzw. Hij omschreef het oplopen van een dergelijk trauma als gelijkaardig aan een eeuwenoude Chinese foltertechniek. Bij deze techniek worden de slachtoffers gekneveld en laat men systematische een druppel water op hun hoofd vallen. De slachtoffers draaiden na verloop van tijd helemaal door omwille van de cumulatieve effecten en de onverwachte timing van de vallende druppels (Peeters, *persoonlijke communicatie*, 2019).

Er zijn ook kritische bemerkingen te maken op het erkennen van deze vorm van trauma. Zo pleit Bryant-Davis om het racismetrauma niet te laten opnemen in de DSM-indeling. Zij vreest dat een dergelijke toevoeging vooral zou leiden tot 'blame the victim'-tendensen. Toch ontkent zij niet de nood om hulpverleners te vormen en gevoelig maken voor het trauma dat racisme te weeg brengt.

Mijns inziens is het niet benoemen van de pathologische reacties van een racismetrauma het ontkennen van de impact ervan. Wanneer Bryant-Davis deze ongerustheid voor blame-the-victimmethodieken uitspreekt, dienen we hier wel zorgvuldig mee om te gaan. Toch is hier vooral de nood aan verder onderzoek noodzakelijk met betrekking tot de grote variëteit aan symptomen die deze vorm van trauma kan voortbrengen alvorens hierin verder te gaan. Het al dan niet pathologiseren van deze vorm aan trauma is een discussie waarin ik mij ten volle kan uitspreken aangezien mijn expertise hier niet ligt. Los van het wel of niet doorvoeren van deze wijziging wil ik wel pleiten voor het opnemen van het lijden door een racismetrauma in de opleiding van hulpverleners, psychologen en therapeuten.

Dit is een belangrijk aspect aangezien er daar waar nog geen sprake is van trauma er toch ook diepe kwetsuren aanwezig zijn die kunnen leiden tot een totaal disfunctioneren van de ouders en hun persoon (Charkaoui, 2019).

Highlight

Hulpverleners moeten gevormd worden tot het herkennen van trauma. Het is erg belangrijk om hierbij ook oog te hebben voor het racisme-trauma daar dit hele specifieke ontstaansvormen kent maar verder ook een hele brede waaier aan gevolgen kent. Deze vorm van trauma niet herkennen, zal leiden tot een aanpak van problemen zonder te werken aan de grondslag van deze problemen. Een correcte doorverwijzing blijft dan uit, en een nieuw duurzaam evenwicht blijft achterwege.

7.3.2 *De wegen van intergenerationeel trauma*

De intergenerationele overdracht van trauma kan zowel op een interactionele wijze als op een biologische wijze plaatsvinden. In dit onderdeel worden beiden invalshoeken besproken om zo een breed en genuanceerd beeld te vormen m.b.t. de overdracht van trauma van ouder op kind.

Interactionele componenten

In bovenstaande modellen (Belsky & Nagy) zien we dat een oudertrauma een rechtstreeks invloed heeft op kinderen omwille van de impact op de persoonlijkheid van de ouder. Deze persoonlijkheid bepaalde mee de opvoedkundige gedragingen die een ouder stelt als ook de mogelijkheid om te spreken voor racisme en hun kinderen dus te ondersteunen na het meemaken van een gelijkaardige racisme ervaring. De Roos en Beer spraken zelfs over het kindtrauma als een trigger die oudertrauma opnieuw doet opleven.

Traumaklachten van ouders hebben dus wel degelijk een invloed op de ontwikkeling van kinderen. Wanneer we spreken over de intergenerationele overdracht van trauma wordt er ook wel eens gesproken over secundair trauma. Deze vorm van trauma beschrijft de klachten die anderen ervaring naar aanleiding van een traumatische ervaring van iemand die dicht bij hen staat (Van de Kerkhof, 2010).

Het doorgeven van trauma op kinderen manifesteert zich in deze gevallen vooral in de mentaliserende vaardigheden van ouders, en de opvoedingsstijl waarin zij zich comfortabel voelen. De invloeden van verschillende opvoedingsstijlen werden door Baumrind opgetekend in termen van de warmte en de controle die aanwezig is de ouder-kindrelatie (Van Crombrugge, 2009).

Een eerder hoofdstuk omschreef al dat ouders enerzijds moeite hebben met het creëren van een warm en responsief klimaat enerzijds, en ze zich vasthouden aan harde en controlerende vorm van disciplineren. Baumrind zal deze opvoedingsstijl omschrijven als een autoritaire stijl (Van Crombrugge, 2009).

Deze opvoedingsstijl impliceert op zijn beurt ook gevolgen voor de ontwikkeling van kinderen. Baumrind stelt dat kinderen die opgevoed worden vanuit een autoritaire stijl ontmoedigd worden om een gesprek aan te gaan met hun ouders. De kindkenmerken die deze kinderen ontwikkelen zijn o.a. bedeesdheid bij meisjes en vijandigheid bij jongens, weinig prestatiemotivatie en lage sociale competenties. Deze ouders zijn afstandelijker en stellen controle en structuur voorop (Van Crombrugge, 2009).

Biologische componenten

Vooruitstrevend onderzoek toont aan dat trauma ook biologische veranderingen te weeg brengen. Deze bevindingen zijn onderdeel van de genetica nl. de epigenetica (Nagy et al.,2018).

De epigenetica is het onderdeel van genetica dat een studie maakt van de veranderingen van de functies van genen. Het is dus een erfelijke verandering die ook een predispositie kan inhouden, zonder dat ze veranderingen teweegbrengt in de eigenlijke samenstelling van het DNA (Veenstra, 2014). Het gaat in sé over delen van het DNA die al dan niet worden gebruikt door het individu (Nagy et al.,2018).

Onderzoek bij Holocaustslachtoffers toonde aan dat kinderen van de getraumatiseerde slachtoffers een ander profiel hadden m.b.t. het profiel van hun stresshormonen zoals cortisol. Deze resultaten tonen aan dat de stress van ouders een verandering teweeg brengt bij kinderen via een epigenetische overdracht (Nagy et al.,2018).

Deze epigenetische veranderingen zorgen voor een verhoogde kwetsbaarheid en reactiviteit op stresservaringen en kunnen eveneens een effect hebben op langere termijn wanneer we kijken naar de gevoeligheid voor trauma en chronische ziekten (Nagy et al.,2018).

Onderzoek toont aan dat deze traumaoverdracht doorwerkt doorheen verschillende generaties. Tot het moment waarop de kinderen in contact komen met zorgfiguren die gezonde, responsieve zorg voorop stellen (Fast & Collin-Vezina, 2010).

Echter zijn deze bevindingen nog erg recent en worden ze ook nog regelmatig weerlegd. In de praktijk kent de intergenerationale overdracht van trauma wel een grote erkenning maar verregaand onderzoek en sluitende conclusies blijven tot op vandaag nog achterwegen.

Wat hulpverleners hier vooral van moeten meenemen is het onweerlegbare effect van een oudertrauma op de ontwikkeling van het kind, hetzij biologisch, hetzij interactieel. Hoe dan ook stelt het deze kinderen voor grotere ontwikkelingsuitdagingen die zij slechts ten volle kunnen vervullen wanneer deze ouders de gepaste ondersteuning of doorverwijzing krijgen.

Highlight

De intergenerationale overdracht van een oudertrauma kunnen we reeds vinden in de vroege wortels van het contextuele perspectief. Aandacht voor deze overdracht is van onschatbaar belang aangezien het veranderingen te weeg kan brengen op het epigenetisch niveau enerzijds en op interactieel niveau anderzijds. Het oudertrauma zal op deze manier zorgen voor een extra kwetsbaarheid voor internaliserende problemen zoals angst en depressie maar ook externaliserende problemen zijn niet vreemd als gevolg. Door steeds achter het gedrag te kijken, met kennis van de intergenerationale overdracht van trauma kunnen hulpverleners ouders ondersteunen. Door oog te hebben voor de interacties tussen individuen en de grondslagen van gedrag kunnen ouders betere mentaliserende vaardigheden creëren als ook hun kinderen begeleiden door goede feedback te geven aan de hand van hernieuwde reflectieve skills.

7.3.3 Ouderschap onder druk van trauma

De modellen en de pathways van trauma die in de vorige hoofdstukken werden beschreven, tonen aan dat ouderschap enorm onder druk komt te staan wanneer (één van de) ouders te maken heeft met een (racisme)trauma.

Trauma beïnvloedt ouderschap aangezien het een invloed heeft op de gehechtheid die een ouder kan bieden, de activiteiten die een ouder wel of niet kiest te doen, de verhalen en het sociaal kapitaal dat wordt doorgegeven en tot slot de waarden en normen die worden aangeleerd.

Wanneer hulpverleners met deze ouders aan de slag gaan, is het enorm belangrijk om oog te hebben voor de impact van het erkennen van het oudertrauma. Het is voor ouders nog meer een uitdaging om hun invloed op hun omgeving, gezin en kind te zien wanneer blijkt dat zij handelen vanuit onbewuste structuren veroorzaakt door trauma. Zeker wanneer deze onderliggende structuren mee aan de basis liggen aan de (in standhouding) van een probleem. Dit kan leiden tot een overspoeling van schuldgevoelens waarbij zij overigens niet of moeilijk hulp durven vragen (GGZ Amsterdam, 2005).

De reacties die ouders hebben op deze gevoelens van schuld kunnen verschillende vormen aannemen. Ouders worstelen met een intern dialoog over hun eigen schuld en de impact die zij hebben op het ouderschap. Ze voelen zich machteloos. Hierdoor is het mogelijk dat zij hun kind zullen gaan overbeschermen omwille van de bescherming die zij ooit tekort kwamen of net een tegenovergestelde beweging nl. hun goed ouderschap willen bestendigen door erg laks te zijn en een permissieve opvoedingsstijl te hanteren. Beide gevallen hebben een erg negatieve impact op de ontwikkeling van kinderen (Mevissen & Ross, 2014).

Maar ook wanneer het kind diegene is die het trauma doormaakt, heeft dit een impact op het ouderschap. Ouder en kind komen omwille van de traumasituaties in het gezin terecht in een vicieuze cirkel die bol staat van negatieve interacties. Deze negatieve interactie interfereert met de ontwikkeling van het kind en het functioneren van de individuen als ook het systeem (Mevissen & Ross, 2014).

Het is belangrijk om aan ouders te duiden dat de huidige situatie en gevoelens waar zij mee kampen niet deterministisch is. Dit wil zeggen : Er is hoop! Kinderen hebben namelijk niet zo zeer last van de psychische moeilijkheden van ouders maar vooral van de manier waarop met deze extra uitdagingen wordt omgegaan (GGZ Amsterdam, 2005).

Wanneer ouders ervan uitgaan dat zwijgen beter is dan het bespreekbaar maken van hun problemen is het nodig hen hierin te ondersteunen.

Het bespreekbaar maken van deze psychische problemen is van groot belang voor kinderen aangezien kinderen die in het ongewisse worden gelaten de tendens hebben alles op zichzelf te betrekken, zichzelf als grote schuldige aan te wijzen en verder alle onbeschikbare informatie in te vullen met fantasie (Meurs, 2016).

7.4 Besluit

Vanuit dit hoofdstuk kunnen we concluderen dat ouderschap in een context van racisme geen sinecure is.

De ondersteuning van deze ouders gebeurt op dit moment aan de hand van ondersteuning naar positief ouderschap & en Triple P-programma's. Dit is een goede basis maar wanneer ouders een ernstig trauma hebben opgelopen bestaat de kans dat er geen solide grond is waar men op kan bouwen.

In dat geval is een andere aanpak nodig. Daarom bespreken de volgende hoofdstukken de opvoedingsondersteuning zoals die nu wordt aangeboden, good practices, hiaten en een superdiverse & traumagerichte insteek.

Hoofdstuk 8 Opvoedingsondersteuning anno 2019

In de twee vorige invalshoeken bekeken we de noden van kinderen en de extra uitdagingen waar ouders met een racismetrauma voor staan m.b.t. het ondersteunen van hun kinderen.

De volgende hoofdstukken kaderen de doelen en kernaspecten van de opvoedingsondersteuning zoals die vandaag wordt ingericht en het aanbod dat voor handen is voor de ouders die aankloppen bij de opvoedingswinkel Deurne-Noord. Verder staat dit hoofdstuk stil bij wat er nodig is in de relatie tussen hulpverleners en deze ouders en hoe hulpverleners hierin geholpen kunnen worden.

Kortom : Dit hoofdstuk gaat na in welke mate de behoeften worden beantwoord die besproken werden in de twee voorgaande hoofdstukken en probeert daarnaast theoretische antwoorden te formuleren op de hiaten die ik aantref.

8.1 Opvoedingsondersteuning vandaag

Expoo (2019) omschrijft opvoedingsondersteuning als een brede term die alle mogelijke activiteiten omvat die ouders steunen bij het opvoeden van hun kinderen.

Opvoedingsondersteuning probeert ouders te ondersteunen om een zo gunstig mogelijk klimaat te scheppen voor de ontwikkeling van kinderen zodat ouders zelf in staat zijn om, vanuit eigen krachten en in relatie met hun kinderen, opvoedkundige uitdagingen te overwinnen. Via deze weg probeert men preventief een escalatie te voorkomen en in te zetten op zo min mogelijk problemen in latere levensfasen (Asscher, Hermans, & Dekovic, 2008).

Deze omschrijving gaat uit van enkele axioma's die zouden gelden voor alle gezinnen. Het gaat hierbij over :

- Het belang dat gehecht wordt aan de opvoeding in het gezin als systeem.
- Het geloof in krachten van ouders om zelf vorm te geven aan hun relatie met hun kinderen
- De ijver om het recht op ondersteuning zoals beschreven in artikel 18 van het IVRK te waarborgen en opvoeding als een leerproces te bekijken waar vragen en falen onvermijdelijk bij aanwezig is (Expoo,2019).

8.1.1 Ankerpunten

De verdere uitbouw van de opvoedingsondersteuning in Vlaanderen en Brussel vertrekt volgens Expoo (2012) , die zijn info haalt vanuit een rijke input aan zinvolle bijdragen, vanuit enkele ankerpunten. Hieronder worden niet alle ankerpunten aangehaald maar focus dit onderdeel slechts op de hoofdstukken die relevant zijn voor het thema van deze bachelorproef (Expoo,2012).

Een aanbod dat geldt voor alle ouders in het algemeen met aanvullende een aanbod gericht op specifieke groepen.

Bij het ontwikkelen van een aanbod dienen de actoren steeds oog te hebben voor alle ouders maar ook voor specifieke groepen met bijzondere noden. Hierbij dient men steeds nauwgezet in het oog te houden dat de specifieke doelgroepenwerking niet stigmatiserend is (Expoo,2012).

Het aanbod moet dus ook erg specifieke vragen beantwoorden van specifieke doelgroepen. Expoo maakt hier een opsomming van verschillende oudersoorten zoals pleegouders, mee-ouders, gezinnen met een beperking en maakt uitgebreid gewag van het betrekken van vaders.

Echter blijft de doelgroep die te maken krijgt met racisme volledig achterwege in deze opsomming (Expoo,2012).

Een degelijk aanbod biedt meer dan enkel steun en is aansluitend bij de verschillende levensfasen en domeinen van gezinnen.

Om op alle levensfasen en domeinen te kunnen aansluiten is het opportuun dat dat opvoedingsondersteuning uitgaat van samenwerkingsverbanden in verschillende sectoren om een geïntegreerd aanbod te kunnen realiseren (Expoo, 2012).

In de uitwerking kan participatie van ouders een zinvolle bijdrage leveren.

Door ouders te betrekken bij het proces van de ontwikkeling van opvoedingsondersteunende activiteiten kan men sneller en makkelijker aansluiten bij de leefwereld van ouders. Het bereiken van ouders is vaak een probleem voor instanties van opvoedingsondersteuning. Deze vorm van betrokkenheid zou het bereik kunnen vergroten. Echter is nog niet bepaald hoe men dit wenst uit te rollen in Vlaanderen (Expoo, 2012).

Kwalitatieve en innovatieve initiatieven moeten de nodige ondersteuning krijgen.

Door steeds te blijven inzetten op innovatie en kwaliteit kan de opvoedingsondersteuning meegroeien in de snel veranderende maatschappij. Toch lijkt het nog moeilijk om 'kwaliteit' te definiëren. Wanneer is hulpverlening kwaliteitsvol? Men dient hier blijvend aandacht op te vestigen aan de hand van criteria waarop men de hulpverlening kan toetsen (Expoo, 2012).

8.1.2 Progressief universalisme

Het progressief universalisme of proportioneel universalisme biedt een denkwijze die tegemoetkomt aan het ankerpunt om oog te hebben voor een algemeen aanbod maar daarnaast extra aandacht te besteden aan specifieke doelgroepen (Expoo, & Kind en Gezin, 2017).

Hulpverlening gebaseerd op een rechtenbenadering vertrekt vanuit superdiversiteit en diversiteit in noden (Expoo, & Kind en Gezin, 2017).

De term komt voort uit onderzoek in de praktijk waarbij men op zoek ging naar good practices en de redenen voor hun succes. Proportioneel universalisme wordt door Marmot opgevat als een wijze waarop dienstverlening wordt uitgebouwd voor alle burgers maar met gedifferentieerde mogelijkheden voor de duur, de intensiteit of de schaal (Expoo, & Kind en Gezin, 2017).

Wanneer we opvoedingsondersteuning inpassen in de idee van het progressief universalisme betekent dit enerzijds een universele insteek nl. een aanbod dat toepasbaar is in elk gezin. Anderzijds wordt hier naadloos een aanvullend aanbod aan verbonden voor gezinnen met specifieke noden als onderdeel van de progressieve aspecten (Expoo, & Kind en Gezin, 2017).

Deze manier van werken is noodzakelijk om te streven naar gelijkwaardigheid en ter uitsluiting van mechanismen zoals het Mattheuseffect waarbij men stelt dat sterke ouders meer baat hebben bij dienstverlening en de meest kwetsbaren geen ondersteuning vinden (Reynaert, 2019).

Highlight

Opvoedingsondersteuning is vandaag erg aanwezig in het hulpverleningsveld. Toch zien we dat er nog veel werk aan de winkel is om de doelgroep te bereiken en een gedifferentieerd aanbod te creëren dat ervoor zorgt dat de behoeften van elk gezin worden gehoord.

Gelukkig is de aanwezigheid in de wetenschappelijke literatuur even aanwezig en ontwikkelt men, analoog naar vroegere good practices, een basis waarop de opvoedingsondersteuning in ontwikkeling verder op kan bouwen.

Het is aan de hulpverleners om te signaleren, te innoveren en deze ankerpunten na te streven. Zij vormen dan ook een belangrijke spilfiguur in deze bachelorproef.

Werken vanuit deze ankerpunten wil in het geval van racisme-slachtoffers zeggen: innoveren m.b.t. een specifieke doelgroep om ook maatschappelijk een positieve invloed uit te oefenen.

8.2 Huidig aanbod Opvoedingswinkel Deurne Noord

De opvoedingswinkel is een onderdeel van de samenwerkingsverbanden van de Huizen van het kind en werd verder ook opgenomen binnen Kwadraat (Opvoedingswinkel, 2019).

Daardoor is er een erg uitgebreid aanbod voor handen. In dit onderdeel ga ik na wat men te bieden heeft en op welke wijze hier tegemoet wordt gekomen aan de noden van ouders met een migratieachtergrond of niet. De weergave van het aanbod zal zich vooral richten op activiteiten die rechtstreeks verbonden zijn met de taken van kwadraat als opvoedingswinkel met oog voor de doelgroep van deze analyse nl. het lagereschoolkind.

Persoonlijk opvoedadvies

Kwadraat presenteert het aanbod aan individuele opvoedingsondersteuning als een dienstverlening op maat. Zij stellen voorop dat zij de situatie niet zullen behandelen vanuit goedbedoelde adviezen maar dat ze samen met de ouder op zoek gaan naar zinvolle antwoorden en inzichten in hun persoonlijke situatie (Kwadraat Antwerpen, 2019).

Om deze wijze van dienstverlening te kunnen nastreven, is een brede kennis noodzakelijk. Echter blijkt uit de voorafgaande situatieschets dat de kennis met betrekking tot racisme zich beperkt tot het inzetten van pestmethodieken, Triple P, en het mikken op versterken van het vertrouwen in eigen ouderschap (Kwadraat, 2019).

Sterker nog; een opvoedingsconsulente stelde dat het eveneens hun taak is in een racisme-context om de gebeurtenis in perspectief te plaatsen m.a.w. hun subjectief oordeel over de ervaring mee te delen. Ook al is deze gebaseerd op de feiten zoals de ouder deze naar voren brengt, een dergelijke insteek doet afbreuk aan de erkenning van de kwetsing van de ouder en is dus ten allen tijden uit den boze. Wanneer een ouder een situatie als racistisch schetst wanneer dit volgens de hulpverlener niet het geval is dienen we de verschillen te zoeken in vroegere trauma's, andere referentiekaders, of onderliggende structuren waar racisme dieper in ligt verborgen en slechts voelbaar is voor zij die het meemaken. Deze taakomschrijving doet zij vanuit de beste intenties en met de wil om de ouders terug in hun kracht te plaatsen en de tools te geven om verder te kunnen. Het is moeilijk om als bevoorrechte burger kritisch te kijken naar de ervaringen van minderheidsgroepen. Het is erg moeilijk om situaties als deze objectief in te schatten wat zal leiden tot een subjectief oordeel van het event. De eigen betekenissen en ervaringen worden gezien als objectief en neutraal. Dat leidt op zijn beurt tot definitiemacht waaruit de meerderheidsgroep bepaalt wie en hoe leden van de minderheidsgroepen zijn (Van Robaeys, 2014).

Brochures

Kwadraat biedt op zijn site verschillende brochures aan. Hierin proberen zij wel hun bereik bij ouders met een migratie-achtergrond te vergroten door sommige brochures aan te bieden in andere talen zoals Arabisch, Engels en Frans (Kwadraat Antwerpen, 2019).

Wat de inhoud van de brochures betreft, stel ik vast dat de brochures handelen over allerhande opvoedingssituaties die elke ouder meemaakt nl. op het potje gaan, ruzie maken, slaaprituelen. Inhoudelijk wordt er geen gewag gemaakt over racisme of pesten.

Groepsgesprekken

Er zijn specifiek groepsgesprekken voor vaders van tieners (Kwadraat Antwerpen, 2019). Hierin komen de bezorgdheden terug die werden geformuleerd door Expoo met betrekking tot het progressief universalisme waar werd vastgesteld dat het betrekken van vaders een hot item is. Wat ook helemaal oké is.

Andere afdelingen in Antwerpen organiseren wel laagdrempelige oudergroepen waarin alle ouders welkom zijn. Het is niet nodig om je vooraf in te schrijven maar er wordt ook niet thematisch gewerkt dus een safe-space om een racisme-ervaring te bespreken is dit niet te noemen.

Toch hebben deze andere locaties wel oog voor de diversiteit in gezinnen. Zo worden er ook praatgroepen georganiseerd voor moeders die zowel klassiek Arabisch als Tamazight spreken. De nadruk ligt hier op het leren kennen van maatschappelijke oriëntaties en het oefenen van Nederlands. In deze groep zouden moeders mogelijks wel de veiligheid voelen om hun ervaringen bespreekbaar te maken (Huis van het Kind Antwerpen, 2019).

Het Huis van het Kind Merksem organiseert ook doe-activiteiten waarbij zij expliciet vermelden dat ook moeders die minder goed Nederlands praten even welkom zijn (Huis van het Kind Antwerpen, 2019).

Echter wordt hier opnieuw pijnlijk duidelijk dat er wel werk wordt gemaakt op het niveau van man-vrouwrelaties in de opvoeding en dat er oog is voor taalbarrières maar dat er niets voor handen is voor ouders die kampen met een racisme-trauma of racisme-ervaringen in het gezin. Hoewel deze groep toch voldoende vertegenwoordigd is in de doelgroep nl. de Antwerpse ouders regio Deurne-Noord.

8.3 Doorverwijzingsmogelijkheden & samenwerkingsverbanden in Antwerpen

Aan de hand van de sociale kaart en de website van het Huis van het Kind Antwerpen ga ik na welke samenwerkingsverbanden reeds actief zijn, en welke mogelijkheden hulpverleners hebben om door te verwijzen voor een gezinsbegeleiding of een therapeutische setting voor ouders met een racisme-trauma.

Gezinsbond

De gezinsbond is een onafhankelijke vzw die zichzelf definieert als pluralistisch en democratisch. De gezinsbond staat in voor de verdediging van de belangen van gezinnen in alle soorten los van opvattingen of samenstelling (Gezinsbond, 2019).

De doelen die de vzw vooropstelt is het bevorderen van solidariteit, belangenbehartiging, en ijveren voor een gezinsvriendelijk klimaat (Gezinsbond, 2019).

Kind & Gezin

Kind en Gezin is een agentschap van de Vlaamse overheid. Deze dienst werd in het leven geroepen om het welzijn van jonge kinderen en hun gezinnen te verhogen. Ze proberen hierop in te zetten door het creëren van kansen voor kinderen voor ogen te houden als hoofddoel (Kind en Gezin, 2019).

Vanaf 2019 neemt Kind en Gezin zich voor om meer te werken vanuit de noden en behoeften van ouders. Hiervoor zullen er nieuwe teams worden samengesteld met een multidisciplinaire insteek. Wat mogelijks een interessante insteek biedt is de toevoeging van een psychopedagoog. Deze functie bevindt zich als brug tussen preventie en de hulpverlening. Deze wordt ingezet wanneer gezinnen net iets meer nodig hebben als basisondersteuning, maar wanneer echt intensieve hulpverlening nog te ingrijpend is (Kind en Gezin, 2019).

Misschien biedt dit wel nieuwe mogelijkheden voor gezinnen met een migratie-achtergrond?

Kind & Gezin laat duidelijk merken dat zij bereid zijn om in te spelen op de noden van specifieke groepen. Zo ontwikkelde zij analoog naar het standaardprogramma mogelijkheden voor asielzoekers met oog voor de specifieke noden van deze doelgroep (Kind & Gezin, 2019).

Kind & Preventie

Deze organisatie is een vzw die werk maakt van prenatale consulten en ondersteuning aan gezinnen met jonge kinderen.

In theorie valt deze vzw buiten het toepassingsgebied van de doelgroep van deze bachelorproef nl. ouders met lagere schoolkinderen.

De organisatie beschrijft zichzelf als een kwalitatieve maar jonge en lerende organisatie. Deze houding biedt misschien mogelijkheden om een uitbereiding van hun doelgroep door te voeren. Dit aangezien zij aangeven dat ze willen instaan voor psychosociale consulten en de uitbouw van opvoedingsondersteuning voor maatschappelijk kwetsbare gezinnen.

De ecologische insteek die zij gebruiken in de ontwikkeling van hun aanbod voor de ouders van de min 6-jarigen duidt alleszins op aandacht voor ouders met een migratie-achtergrond.

Interessante initiatieven zijn bijvoorbeeld de inloopteams en de groepsgesprekken die zij organiseren.

Zo hebben zij een praatgroep 'sterke moeders, sterke kinderen'. Deze dienstverlening biedt de mogelijkheid aan moeder om hun ervaringen te delen met andere moeders. Binnen de groep kunnen allerlei thema's worden besproken. Een dergelijke themagroep rond racisme zou een fijne informele manier zijn voor deze ouders om met elkaar in contact te komen.

De kraamvogel

Niet van toepassing op gezinnen met lagereschoolkinderen

CAW Antwerpen

Een samenwerking met CAW (Centrum Algemeen Welzijnswerk) biedt vele mogelijkheden. Een nauwe samenwerking met deze actor zien we terugkomen met de afdeling van Kwadraat waarin de opvoedingswinkel werd opgenomen (CAW, 2019).

Toch herbergt de samenwerking met CAW vele doorverwijzingsmogelijkheden om langdurige begeleidingen op te starten indien nodig.

CAW biedt mogelijkheden tot ontmoeting, informatie- en adviesverlening, begeleiding, opvang, crisishulp en preventie (CAW, 2019).

Domo Antwerpen

Domo Antwerpen is een vzw die inzet op preventieve gezinsondersteuning. De ondersteuning gebeurt door een vrijwilliger die op basis van de noden en de behoeften van het gezin in het nodige aanbod probeert te voorzien of de mensen begeleidt naar zinvolle hulpverleningsinitiatieven (Domo, 2019).

Domo stelt laagdrempeligheid voorop en biedt mogelijkheden tot langdurige ondersteuning. Dit zou een zinvolle aanvulling kunnen zijn voor ouders die door de opvoedingswinkel worden doorverwezen naar een therapeutische of gezinsbegeleidingssetting (Domo, 2019).

De speelbrug

Niet van toepassing op gezinnen met lagereschoolkinderen

De voorzorg- Thuishulp

Niet van toepassing op gezinnen met lagereschoolkinderen

De opvoedingswinkel

Valt in Antwerpen nu onder Kwadraat, wat op zijn beurt een onderdeel is van CAW Antwerpen.

Highlight

Er zijn reeds verschillende samenwerkingsverbanden in voegen mede dankzij de intrede van het samenwerkingsverband via het Huis van het Kind.

Het aanbod dat voor handen is, spitst zich vooral toe op kinderen van voorschoolse kinderen. Toch zien we dat er bij deze doelgroep wel aandacht wordt besteed aan ouders met een migratie-achtergrond.

Het zou daarom niet onwenselijk zijn om vanuit deze good practices een kijkje te nemen naar wat de organisaties die wel de doelgroep van de lagere school vooruit helpen. Zo zouden er misschien nauwere verbanden getrokken worden om een continuïteit van de hulpverlening te garanderen.

Hoofdstuk 9 Opvoedingsondersteuning afgestemd op een racisme-context

9.1 Ouderbegeleiding

Wanneer ouders terechtkomen in een hulpverlenende setting wordt er te weinig aandacht besteed voor de emotionele belevingswereld van ouders op zich. De contacten met de ouders beperken zich tot de opdracht van geven van informatie over het kind en het terugkrijgen van informatie met enkele adviezen (Meurs, 2019). Toch stelt de literatuur dat de voorgeschiedenis, persoonlijkheid en de psychische toestand van de ouder een grote invloed hebben op de ontwikkeling van kinderen (Berry, 2009).

Het is beter en constructiever om te werken rondom de betekenis voor het ouderschap. "Wat betekent het voor u om hier vandaag op consultatie te komen?" Ook wanneer ouders andere zaken naar voren brengen is het van belang de focus op het ouderschap te behouden door steeds na te gaan wat het aangebrachte onderwerp betekent voor het ouderschap (Meurs, 2019).

Vanuit de invalshoek die de opvoedingswinkel hanteert, is er ook ruimte voor de wereld van de ouders. Hierin bevinden we ons op een terrein dat deze valkuil van gezinsproblemen verkleint.

Doordat de kwetsbaarheid van ouders in hun kinderen ligt, wordt de hulpvraag allesbehalve vanzelfsprekend. Een ouder wenst natuurlijk geen hulp nodig te hebben maar beseft dat dat op dit moment wel het geval is (Meurs, 2019).

Deze kwetsbaarheid komt voort uit enerzijds de genetische factoren die aan de grondslag kunnen liggen bij een aangeboren probleem. Ouders staan hier voor de uitdaging om nog meer te zijn als gewone ouders in een context van een mogelijks moeizame opvoeding. Dit vraagt heel wat inspanning voor het aanvaardingsproces van ouders. Anderzijds leiden psychologische bepaling of psycho-relatieve problemen tot een schuldgevoel bij ouders wanneer de opvoeding moeilijk verloopt, het kind depressief of onopvoedbaar is. Vroeg of laat dreigt hier de vraagstelling naar hun eigen ouderlijk aandeel of hun rol en hoe ze er zelfs anders mee om kunnen leren gaan (Meurs, 2019).

Daar bovenop krijgen ouders te maken met een verhoogde draaglast door een mogelijks eigen trauma, secundaire traumatisering en totale ontkenning van hun leiden vanuit de maatschappij. Voor ouders van een minderheidsgroep zien we bovenop de moeilijkheden voor andere ouders nog extra uitdagingen tevoorschijn komen. Het is van groot belang dat hulpverleners ook in de betekenisgeving van ouders hiermee aan de slag gaan.

De ouder voelt zich gefaald wat mede in de hand is gewerkt door de hulpverlening die lang stelde dat kindproblemen werden veroorzaakt door ouders. Gelukkig is men hier wel al wat van losgekomen. Daarnaast zien we natuurlijk ook de biologische erfenis die aantoonde dat niet alles 100% opvoedingspatronen is (Meurs, 2019).

Jammer genoeg is ook dit een aspect dat vooral van toepassing is in het kader van de witte privileges. Alles wat er misloopt in superdiverse gezinnen wordt door een discriminerende maatschappij toegeschreven aan cultuurverschillen en bijgevolg een gebrek aan opvoeding.

De ambivalentie van de hulpvraag zorgt voor een dubbel gevoel bij de ouders. Ouders beseffen goed dat ze hulp nodig hebben in dit stadium maar willen hier eigenlijk niet zijn. Het is ontzettend belangrijk om deze ambivalentie te erkennen. Doe je dat niet, dan zal die zich tegen je keren. Deze ambivalentie zorgt ook voor weerstand waardoor de hulpvraag niet rechtstreeks wordt toegekend aan ouder zelf (Meurs, 2019).

Wetende welke fouten er in het verleden werden gemaakt is het voor aankomende hulpverleners van groot belang, zodat ze zich bewust zijn van de (voor)oordelen die we hebben over ouders. We dienen hen de plaats te geven die hen toekomt. Het aanbieden van deze ruimte biedt ook de mogelijkheden om met ouderaspecten aan de slag te gaan wanneer deze een bijdrage hebben in de kindproblemen (Meurs, 2019).

Highlight

Hulpverleners die met ouders werken moeten sowieso een sterke aandacht hebben voor de belevingswereld van deze ouders. Echter blijkt dit een groot gebrek in de hulpverlening aan kinderen.

Voor de opvoedingswinkel betekent dit dat ouder gesprekken verder moeten gaan dan louter informatie en adviesverlening op feitelijk niveau.

Zeker wanneer men werkt met ouders van een minderheidsgroep en een andere etnisch-culturele achtergrond, vraagt de voorgeschiedenis van de ouder nog meer aandacht.

9.2 De divers-sensitieve hulpverlening

Gezinnen in een superdiverse maatschappij benaderen op een en dezelfde wijze is contraproductief. Er is nood aan een hulpverlening die past binnen de nieuwe maatschappelijke realiteit. Vaak treffen we benamingen als interculturele hulpverlening en cultuursensitieve hulpverlening maar deze woorden dekken de lading niet. Dit hoofdstuk beschrijft de divers-sensitieve hulpverlening met zijn belangrijkste aandachtspunten en valkuilen.

Superdiversiteit is een term die reeds in de inleiding reeds naar voren kwam. Deze superdiversiteit zoals daar geduid, is ook voor sociale professionals een levensechte realiteit. De impact op het sociaal werk is groot. Echter komen er bij deze zoektocht naar een evenwicht tussen overculturalisering en verschilblindheid ook verschillende valkuilen aan te pas (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014; Van Robaeys, 2014).

De hulpverlening dient aandachtig te zijn voor de impact van een gebrek aan inzicht in verschillen. De hulpverleningsrelatie wordt zo onnodig besmet maar men biedt te weinig aandacht aan de gevolgen en de wijze waarop men hier kan omgaan (Van Robaeys, 2014).

9.2.1 Ont-moeten in diversiteit

Wanneer sociaal werkers in contact treden met ouders, gaan zij steeds opnieuw interactie aan met unieke individuen. Openheid en nieuwsgierigheid zijn in deze relatie van groot belang. Door individuen te bekijken als unieke samenstellingen van ervaringen, verhalen, zienswijzen,... kan men spreken over verschillen heen (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014).

Wanneer hulpverleners de rol kan erkennen die het verschil speelt, kan hij loskomen van zijn eigen moreel oordeel en referentiekader. Het biedt mogelijkheden om negatieve en deficitbenaderingen achterwege te laten en bewust aandachtig te zijn voor verschillen (Van Robaeys, 2014).

Door ouders te benaderen komt er interactie tot stand tussen levende personen. Het doel van divers-sensitief werken is om net die interactie te bewerkstelligen zoals in elk ander opvoedingsondersteunend gesprek. In feite handelt de essentie over een universele menselijkheid die eenieder in zich draagt. Het is de meest existentiële basis van gelijkheid als voedingsbodem om verschillen bespreekbaar te maken (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014).

Om tot deze universaliteit te komen is het nodig dat hulpverleners durven erkennen en ontdekken. Door een klimaat te creëren waarin zowel de hulpverlener als de ouder culturele component kan bevragen, is er een voedingsbodem voor het gesprek (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014).

9.2.2 Niet weten en non-competentie

Het is onmogelijk om alle kennis en inzichten van alle culturen te bezitten. Verder is cultuur niet statisch maar een dynamisch concept. Hulpverleners dienen zichzelf dus de vrijheid te gunnen om 'niet te weten'. Een allesomvattend begrip van alle denk- en referentiekaders is namelijk onbegonnen werk. Ook voor hen. Hun weten dient in dit geval te vertrekken van een openheid om te willen weten met erkenning van het niet weten (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014).

Vanuit het idee van niet weten krijgt de hulpverlener de noodzakelijk tools om niet te gaan classificeren maar uit te gaan op basis van de definities van de hulpvragers zelf. Dit heeft gevolgen waar onze maatschappelijke realiteit naar snakt nl. het doorbreken van uitsluitingsprocessen, culpabilisering en minderwaardigheid (Van Robaeys, 2014).

Dit leidt tot een klimaat waarin de hulpverlener bij zichzelf kan blijven en sterkt hem in zijn zelfvertrouwen als professional. Zo kunnen ze kennis vergaren op het niveau van het individu waarmee zij in gesprek gaan. Vanuit deze idee kunnen inzichten en begrip groeien (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014).

Het weten van deze sociaal werkers komt dan vanuit grondhoudingen, methodieken en inzichten in communicatie.

9.2.3 Systemische blik

Het is als hulpverlener van groot belang om kennis te hebben van de meervoudige identiteiten die we allemaal bezitten. Naast vrouw, partner, moeder, zus, hulpverlener, en dochter kunnen we nog 1001 andere identiteiten in ons meedragen. Daarom is het noodzakelijk om in gesprekken met ouders oog te hebben voor de identiteit van waaruit men spreekt. Is het de bezorgde vader die spreekt of vertrekt het ouderschap vanuit een disciplinerende insteek als geloofsbelijder? Beide

opties zijn mogelijk maar achterhalen vanuit welke sociale identiteiten men vertrekt en de loyaliteit die daaraan verbonden is geeft inzicht in de intenties en behoeften van ouders (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014; Van Robaeys, 2014.)

Systemisch kijken naar ouders betekent dat we enerzijds oog hebben voor deze samenstelling van multi-identiteiten. Anderzijds is het oog hebben voor de wijze waarop men zich verhoudt t.o.v. cultuur en de invloeden die het heeft op het individuele gedrag (Robaeys, 2014).

Communicatie vanuit dit systemisch gedachtegoed is een circulair proces. Het gaat over het delen van visies, spreken over zingeving en de betekenis ervan voor individuen. Voor de sociaal werker betekent een dergelijk circulair proces dat het noodzakelijk is om de eigen communicatiepatronen in vraag te stellen. "Wat heb ik net gezegd dat een dergelijk effect heeft op de cliënt?" Vertrekkende vanuit de veronderstelling dat communicatie een wederzijds beïnvloeding te weeg brengt (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014)

9.2.4 Positieve intenties

Hulpverleners moeten vertrekken vanuit het geloof van de goedheid van mensen. Wanneer gedrag wordt gesteld gaan we ervan uit dat ouders deze handeling steeds stellen vanuit positieve intenties. Vooroordelen of veroordelen leidt zelden tot een positieve en duurzame relatie. Hoe negatief of afwijkende een handeling ook mogen zijn,, geloof in de positieve intenties van het individu blijft het uitgangspunt (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014)

Om verandering te bewerkstelligen is de erkenning van deze goede intenties de eerste stap naar de erkenning van de persoon. Door op een dialogische manier op zoek te gaan naar de motivatie van personen kan de hulpverlener inzicht verwerven in ideeën, visies, denkkaders,...

Een belangrijk aspect dat hulpverleners kan helpen om hiermee aan de slag te aan is de wetenschap dat erkenning van de persoon niet hetzelfde betekent als het goedkeuren van gesteld gedrag.

"Een dialogische gespreksvoering voorkomt waarheidsgevechten (de ander overtuigen van het eigen gelijk), overbrugt verschillen en verbindt mensen omdat je samen uitkomt op gedeelde humane waarden, behoeften, belangen en emoties" (Geldof, 2014).

Aangezien ik het zelf niet beter kan zeggen, besluit ik deze aanpak graag met een citaat van Dirk Geldof (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014).

9.2.5 Valkuilen

Echter brengt een divers-sensitieve houding wel enkele aandachtspunten met zich mee. Het is mogelijk dat hulpverleners zichzelf verliezen in valkuilen zoals overculturalisering of net verschilblindheid ontwikkelen. Op die manier wordt, desondanks hun inzet, een emancipatorische werking toch in de weg gestaan (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014).

Overculturalisering

Wanneer hulpverleners gaan overculturaliseren betekent dit dat zij allerhande gedragingen die niet cultureel bepaald zijn toch gaan toeschrijven aan culturele aspecten. Cultuur komt tevoorschijn in gedragingen maar niet alle gedrag is cultureel bepaald (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014).

Overculturalisering leidt tot vooroordelen en doet afbreuk aan de idee van cultuur als een dynamisch concept zoals eerder hierboven vermeld.

verschilblindheid

Het ander uiterste namelijk het ontkennen van verschil in de naam van gelijkheid is ook een nefaste manier van aanpak. Men moet binnen de idee van gelijkwaardigheid op zoek naar overeenkomsten om via de weg een krachtige weg te bewandelen naar dialoog over de verschillen wanneer deze ertoe doen. Daarvoor is het noodzakelijk om deze verschillen te erkennen maar wel in hun waarde te laten (Van Robaeys, 2014).

Kennisreductionisme

Wanneer men leest over de culturele competenties krijgen hulpverleners vaak de boodschap dat kennis over culturen de handvaten biedt om aan de slag te gaan in een superdiverse context. Echter is dit niet het geval. Kennis over cultuur wordt gezien als een grote meerwaarde maar zeker niet als voorwaarde om tot goede hulpverlening te komen.

Initiatieven zoals spreken met ervaringsdeskundigen, lezingen volgen, zich bijscholen aan de hand van literatuur is nodig maar zeker niet voldoende. Deze benadering tot geen eer aan cultuur als dynamisch concept. Divers-sensitieve zorg is namelijk meer dan een opeenstapeling van wist-je-datjes (Zorgnet Vlaanderen, 2011).

9.2.6 Randvoorwaarden

Het vraagt veel meer dan enkel de wil en de competentie van hulpverleners. Het is noodzakelijk dat instituties zoals onderwijsinstanties maar ook de dienstverleningsorganisaties bereid zijn om te investeren in hun werknemers en hulpvragers (Geldof, Hoffman, & Koning, 2014).

Eenzijds is het nodig om te voorzien in permanente vorming, intervisie en ondersteuning voor de hulpverleners.

Anderzijds dient de organisatie er ook voor te zorgen dat er voldoende ruimte is om de gesprekken op een dergelijke wijze te kunnen voeren. Denk hierbij aan de tijdspannes waarop bepaalde gesprekken moeten worden afgerond of in de opvoedingswinkel het beperkt aantal mogelijke contactmomenten.

Highlight

Werken met slachtoffers van racisme vraagt een actieve houding van de hulpverleners. Zij dienen zelf volledig in contact te staan met hun eigen etnische identiteit.

Hulpverleners moeten vrede nemen met de onmogelijkheid van alles weten. Het besef dat niet-weten zal leiden tot een open klimaat waar ruimte is voor 'echt-weten' met aandacht voor de individuele belevingen voor de cliënt opent deuren om uitsluiting te doorbreken.

Vanuit een systemische bril kijken naar cliënten biedt tools om te streven naar gelijkwaardigheden, eerder dan gelijkheid.

Door intervisie, supervisie en signalering kunnen hulpverleners de organisatie bewegen naar een racisme-vrije organisatie met een daadwerkelijke ondersteuning van de slachtoffers van maatschappelijke tendensen. Binnen de intervisie en supervisie dient er ook steeds oog te zijn voor de valkuilen waarop hulpverleners kunnen botsen.

9.3 Trauma-sensitieve hulpverlening

Wanneer ouders met een migratieachtergrond beroep doen op een opvoedingswinkel hebben zij enerzijds nood aan een superdiverse aanpak vanuit een open grondhouding. Echter wanneer zij vragen komen stellen m.b.t. ondersteuning van hun kind na een racisme-ervaring dient een hulpverlener steeds aandachtig te zijn voor een ander aspect dat het ouderschap kan binnengekomen zijn nl. een oudertrauma.

Er wordt natuurlijk niet verwacht van elke hulpverlener dat zij pseudo-therapeuten worden of zich ontwikkelen tot trauma-experten. Toch is enige kennis van trauma en de gevolgen ervan op het ouderschap een noodzaak om tot duurzame ondersteuning van de ouder te komen zoals beschreven in de hoofdstukken over oudertrauma. Het gaat hier vooral over het oog hebben voor trauma, het kunnen erkennen van trauma en kunnen doorverwijzen indien het normale leven van deze ouders op dusdanige manier wordt gestoord door het trauma.

9.3.1 Positie van de hulpverlener

Wanneer de doorverwijzing nodig is, overschrijdt de situatie een ondersteunend gesprek. Dit betekent echter niet dat hulpverleners van de eerstelijnsopvoedingsondersteuning geen belangrijke rol kunnen spelen in dit traject. De positie van de hulpverlener kan omschreven worden als die van een spin die zich in het web bevindt (Schneider, 2012).

Het grijze gebied van sociaal werk en therapeutische behandeling is de krachtgerichte wijze waarop de hulpverleners de gezonde delen van de persoon gaan versterken. Door het in kaart brengen van hulpbronnen, stressoren en risico's over alle levensdomeinen heen, bieden deze hulpverleners de tools om zelfredzaamheid te vergroten en empowerend te werken (Schneider, 2012).

Zeker in een opvoedingswinkel ligt er een belangrijke rol voor hulpverleners. Hun doel is het ondersteunen van ouders zodat zij in staat worden gesteld om hun kind de beste kansen tot een goede ontwikkeling te bieden.

Een goede ontwikkeling komt namelijk niet zomaar tot stand. Naast deze neuro-biologische aspecten is het van onmiskenbaar belang dat kinderen opgroeien in een omgeving die voldoende goed is. Om ten volle te kunnen groeien op emotioneel vlak maar ook op vlak van hersenstructuren en fysiologische mechanismen dienen de ouders in staat te worden gesteld (indien ze dit niet zijn) om ontwikkelingsbevorderend ouderschap uit te kunnen oefenen (Meurs, Vliegen, & Tange, 2017).

Hulpverleners hebben nood aan een specifieke traumabril (Witte, 2018). Om traumasensitief te kunnen werken is het nodig om te kunnen kijken achter het gedrag. Dit verloopt analoog met de reflectieve en mentaliserende vaardigheden die we ouders willen meegeven in relatie tot hun kind (Meurs, Vliegen, & Tange, 2017).

Een dergelijk perspectief op trauma kan je zelf ontwikkelen door kennis te vergaren waardoor je de tools hebt om tekenen van stress door trauma te herkennen. Verder kan men leren wat de mogelijkheden zijn tot begeleiding al dan niet aanvullend aan een specialistische behandeling (Witte, 2018).

9.3.2 Ouders en de hulpverlener in relatie

Soms is PTSD zodanig ingesleten dat beroep doen op gespecialiseerde hulp onvermijdelijk is. Gelukkig kan de hulpverlener in veel gevallen toch met deze ouders aan de slag. Toch is dit geen eenvoudige taak. De hulpverlener moet bereid zijn te leren, te ontdekken en heeft nood aan inzichten rond trauma en de gevolgen voor het gezin (Lambooy, 2006).

Om een hulpverleningsrelatie met deze ouders te kunnen opbouwen is het nodig dat zij het gevoel hebben dat zij onbevooroordeeld benadert worden. De relatie moet zich profileren als een veilig plaats waar de cliënt onvoorwaardelijk wordt geaccepteerd en dus vrij kan spreken over zijn problemen, ervaringen en struikelblokken. Een ander belangrijk aspect dat de hulpverlener moet binnen brengen in de relatie is de hoop op verbetering (Broshuis, & Scholtens Bijzijn XL, 2017).

Wanneer hulpverleners werken met ouders met een kind met een complex trauma is het belangrijk om ook oog te hebben voor de secundaire victimisatie van dit trauma. Ouders worden meegesleurd in de onstabiele belevingswereld van de kinderen waardoor de stress wordt binnengebracht in het hele gezin. Op deze manier dragen ouders zonder trauma toch ook trauma in zich wat opnieuw deze traumasensitieve insteek vraagt (Meurs, Vliegen, & Tange, 2017).

Het is belangrijk om in te zetten op het herstel van de mentaliserende mogelijkheden van ouders. Deze zijn niet statisch en kunnen worden beïnvloed door de omstandigheden waarin het ouderschap plaats vindt. Door de verhoogde chronische stress en draaglast van deze ouders staan deze vaardigheden dus erg onder druk. Om ervoor te zorgen dat ouders dit nog jaren kunnen volhouden is een traumasensitieve context absoluut noodzakelijk. De hulpverleners gaan hier samen met de ouders op zoek naar een helpend netwerk van familie en vrienden (dat af en toe ook praktische zaken op zich kan nemen), de juiste professionele ondersteuning. Ze nemen de ouders ernstig en bieden hen het begrip waar zij zo naar hunkeren (Meurs, Vliegen, & Tange, 2017).

9.3.3 Psycho-educatie

Een belangrijke methodiek om ouders bekend te maken met verschillende aspecten en vaardigheden met betrekking tot geestelijke gezondheid is de psycho-educatie (Van Daele et. al., 2010).

Deze methodiek wordt zowel in groep als op individueel niveau ingezet. Lessen worden meestal in groep georganiseerd. Psycho-educatie kan ingezet worden voor een universele groep van ouders maar kan zich ook richten op specifieke groepen (Van Daele et. al., 2010).

Voor de hulpverlener liggen hier veel kansen om een belangrijke rol te spelen voor de verdere ontwikkelingen in het gezin. Door duiding te geven bij concepten zoals trauma, PTSD, symptomen, gevolgen en zelfs intergenerationele overdracht kunnen er gesprekken worden gevoerd over wat een individu of een gezin nodig heeft om weer verder te kunnen.

9.3.4 Doorverwijsmogelijkheden bij ernstige traumatisering

Het is belangrijk om vast te stellen dat er in het reguliere circuit heel wat verschillende therapieën mogelijk zijn om traumastress aan te pakken. Het lijkt dan ook een logische stap om bij een racismetrauma hetzelfde circuit te nemen.

Bryant-Davis (2006) waarschuwt voor de tendens om blind deze therapiesoorten over te nemen. Ze beroept zich hiervoor op het gebrek aan wetenschappelijk onderzoek van de werking van deze methodieken bij slachtoffers van racisme (Bryant-Davis, Ocampo, 2006).

EMDR : een werkzame behandeling?

Eén van de methodieken die worden ingezet in de trauma-praktijk is EMDR (eye movement eye movement desensitization and reprocessing). Dit is een behandeling wanneer een gebeurtenis en het bijbehorende trauma en stress blijvende gevolgen te weeg brengen gepaard met negatieve emoties (Van Deth, 2014; Bryant-Davis, Ocampo, 2006).

A) Wat is EMDR?

EMDR is een combinatie van een afleidende prikkel, zoals een oog beweging van links naar rechts, terwijl de hulpvrager de gebeurtenis herdenkt (Van Deth, 2014).

De gedachten en emoties die deze gebeurtenis oproept worden in vraag gesteld. Door op dat moment nieuwe positieve emoties en gedachten te koppelen aan de gebeurtenis kan de hulpvrager het trauma herschrijven naar een minder ingrijpende herinnering (Van Deth, 2014).

B) EMDR in het kader van racisme-trauma

Vanuit deze definitie van deze behandeling zou het wel eens goed kunnen dat deze praktijk ook toepasbaar is bij mensen met een racisme trauma.

Bryant-Davis stelt dat EMDR zeker toereikend is om te werken met racismeslachtoffers maar dat het wel enige aanpassing vraagt van de therapeutische setting omwille van de systemische natuur van racisme (Bryant-Davis, Ocampo, 2006). Psychologe Birsen Taspinar werkte een protocol uit om te werken met racismeslachtoffers (Taspinar, 2013).

Onderzoek naar de werkzaamheid van EMDR brengt positieve bevindingen naar voren echter tonen deze wel aan dat EMDR op zich niet voldoende is. Voor een succesvolle EMDR-behandeling is het eveneens noodzakelijk dat er in de sociale omgeving veiligheid en structuur kan teruggevonden worden (Bryant-Davis, 2006). Dit is ook waar de rol van de hulpverlener ligt.

C) De rol van hulpverleners naast een therapeutische context

Het is eveneens van belang om bij ouders en kinderen een gedeelde verantwoordelijkheid te benoemen. Zowel de hulpvrager, of het nu ouders of kinderen zijn, zijn medeverantwoordelijk voor het herstel. Wanneer een kind in EMDR-behandeling is, zijn de ouders mee verantwoordelijk voor het creëren van een klimaat dat therapeutische groei mogelijk maakt (Meurs en Vliegen, 2017).

Hierin kunnen de hulpverleners van de opvoedingswinkel een rol spelen in de doorverwijzing, ondersteuning in het ontwikkelen van het klimaat als ook in de ondersteuning van ouders wanneer hun kinderen dermate een trauma ontwikkelden dat EMDR-behandeling vereist is.

Vanuit de praktijk zien we succesvolle resultaten bij systemisch therapeute Birsen Taspinar. Zij past reeds enkele jaren EMDR toe bij hulpvragers met racisme-gerelateerde trauma's. Echter rijst hier dan automatische de vraag of elke EMDR-behandelaar een geschikte behandeling biedt voor volwassen en/of kinderen met een racisme-trauma? Het antwoord luidt jammer genoeg : Nee (Bryant-Davis, Ocampo, 2006).

Belangrijke therapeut-eigenschappen

Echter zijn er toch belangrijke voorwaarden voor het uitkiezen van gepaste traumatherapeute in de omgang met een racisme-trauma (Bryant-Davis, Ocampo, 2006).

Daarom is mijns inziens belangrijk om een en-en-verhaal te creëren van ouderondersteuning, therapeutische mogelijkheden, en het aansterken van kinderen om te voorkomen dat microkwetsingen opnieuw een basis leggen voor een nieuw racisme-trauma. Hiervoor biedt de opvoedingswinkel een uitgelezen basis als doorverwijzer, ondersteuner en educator.

Wanneer hulpverleners wensen door te verwijzen, is een nauwkeurig samengestelde doorverwijslijst noodzakelijk.

Highlight

Aandacht voor traumasensitieve hulpverlening is één van de belangrijkste invalshoeken voor het ondersteunen van slachtoffers van racisme.

Dit wil niet zeggen dat elke hulpverlener een pseudotherapeut moet worden. Het betekent dat hulpverleners een basiskennis met zich mee moeten dragen om trauma te kunnen herkennen, en ouders de nodige informatie te geven over de impact, de gevolgen en de behandelmogelijkheden.

De hulpverlener wordt in dit verhaal een broodnodige partner van de therapeut daar er nood is aan de ontwikkeling van een traumasensitieve context, ondersteuning van ouders en psycho-educatie & preventie.

Bij doorverwijzing is het belangrijk dat de hulpverlener weet naar wie hij doorverwijst. Niet elke therapeut komt in aanmerking als goede racisme-trauma-therapeut. Hierin ligt ook een belangrijke rol voor de geestelijke gezondheidssector en de CGG's.

Deel III : Veranderingsgerichte strategieën

In dit hoofdstuk worden mijn onderzoeksvragen, de vooropgestelde doelen en de verwerkte theorie omgezet in een veranderingsgerichte strategie.

De veranderingsgerichte strategieën zijn gericht op het aanvullen van het huidige aanbod. Enerzijds bied ik een tool ontwikkelt op basis van de noden van het kind. Anderzijds ontwikkel ik een vorming voor hulpverleners. Als laatste veranderingsgerichte strategie wens ik in te zetten op het bereiken van de ouders.

Wanneer een organisatie zich via deze strategieën wil richten tot deze doelgroep is het van groot belang te zien dat de strategieën niet op zich kunnen bestaan. Inzitten op àl deze aspecten is fundamenteel om de succesvolle effecten te ervaren.

Veranderingsgerichte strategie I

Hoofdstuk 10 Van theorie naar tool

Het doel dat ik voor ogen had bij de start van deze bachelorproef was de ontwikkeling van een tool waarmee ouders of andere zorgfiguren aan de slag zouden kunnen gaan met hun kinderen. De vooropgestelde doelen werden geformuleerd als volgt :

- Racisme wordt bespreekbaar gemaakt aan kinderen a.d.h.v. een tool.
 - o Deze tool geeft duiding aan het woord 'racisme'.
 - o Deze tool maakt racisme bespreekbaar.
 - o Deze tool houdt rekening met emotieregulatie na een racisme-ervaring.
 - o Deze tool versterkt de protectieve factoren.

- De ontwikkeling van bovenstaande tool leidt tot volgende subdoelen:
 - o Kinderen kunnen ondersteund worden in de verwerkingsprocessen na een racisme-ervaring.
 - o Ouders of andere zorgfiguren hebben toegang tot een tool die de mogelijkheid biedt om hun kinderen terug in hun kracht te stellen.

Vanuit de eerste invalshoek, die wordt besproken in hoofdstuk zes, neem ik de inzichten mee op ontwikkelingspsychologisch vlak. De impact van racisme-ervaringen bleek nog groter dan eerst verwacht.

De aspecten die ik wens te verwerken in een tool voor het lagere schoolkind vertrekken van definitie van racisme om achtereenvolgens stil te staan bij de racisme-ervaring, de identiteitsontwikkeling en emotieregulatie i.v.m. stress. In de volgende hoofdstukken zal worden duidelijk gemaakt hoe deze terug komen in de tool.

In de zoektocht naar tools rond pesten stootte ik enkel op onderdelen van schoolboeken die kort het woord 'racisme' duiden of licht ingaan op de onwenselijkheid ervan. Een slachtoffergerichte tool

heb ik tot nog toe niet kunnen vinden. Daarom zal ik inspiratie putten uit methodieken waarbij gewerkt wordt met kinderen rond moeilijk bespreekbare thema's zoals vb. partnergeweld.

Eerst bespreekt dit hoofdstuk een theoretische aanpak, steunend op de ontwikkelingspsychologische invalshoek, die vervolgens zal verwerkt worden in een concrete tool.

10.1 Geen eenduidige werkbare methodiek

De waaier aan methodieken in het hulpverleningscircuit is immens. Echter zijn geen van allen toegespitst op kinderen die slachtoffer waren van racisme.

Om die reden kies ik ervoor om een werkboek te ontwikkelen als tool. Een werkboek biedt de ruimte om verschillende methodische kaders aan te reiken voor de verschillende niveaus die versterkt dienen te worden als ook de kennisoverdracht die daarbij plaatsvindt.

Het werken met een werkboek kennen kinderen van op school. Thomas Peeters (Orbit vzw) brengt naar voren dat het belangrijk is om er geen te schools gebeuren van te maken omdat de link met school een drempel zou kunnen vormen voor de motivatie van kinderen om ermee aan de slag te gaan (Peeters, *Persoonlijke communicatie*, 2019).

Het is eenvoudiger om moeilijke gesprekken te voeren met kinderen door echt iets mét hen te doen. Praten alleen maakt hen soms zenuwachtig (Delfos, 2005). Daarom kies ik voor een werkboek dat knutselen en bewegen meeneemt als wijze om tot bij het kind te komen.

10.2 Uitgangspunten van de tool

Naima Charkaoui publiceerde in februari 2019 haar boek : 'racisme : over wonden en veerkracht'. Dit boek verzamelt persoonlijke ervaringen en aanbevelingen waarmee hulpverleners aan de slag kunnen gaan om een aanbod te genereren voor deze doelgroep.

In dit boek worden enkele strategieën gepubliceerd specifiek toegespitst op het versterken van veerkracht in een racismecontext. De manieren die zij beschrijft zijn allemaal gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek maar de aangereikte methodieken zijn eerder illustratief en bedoelt als aanzet naar het werkveld (Naima Charkaoui, 2019).

Eerder verschenen gelijkaardige tips reeds al aanbevelingen van de kinderrechtencoalitie en in publicaties van het kinderrechtencommissariaat .

Graag neem ik deze aanbevelingen van Naima Charkaoui ter harte.

10.2.1 Racisme kunnen herkennen en benoemen

- a) Herkennen en benoemen is geen koud kunstje

Naima beschrijft in haar boek zoiets als 'racismewijsheid' in navolging van 'mediawijsheid'. We zouden deze competentie kunnen plaatsen binnen het veld van de diversiteitscompetenties. Het staat mensen toe om racisme te herkennen. Hiervoor is het natuurlijk noodzakelijk om reeds proactief ermee aan de slag te gaan. Wanneer we dat niet doen blijft het benoemen van racisme nog steeds taboe en onbespreekbaar (Charkaoui, 2019).

Het erkennen en benoemen is zowel in trauma (Tamminga, 2010) als in probleemoplossend denken de allereerste stap. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er van het herkennen en benoemen van racisme een groot punt wordt gemaakt door zowel de kinderrechtencoalitie (2015) als door Charkaoui (2019).

Hoewel het herkennen en benoemen van racisme een erg logische stap lijkt, is dit een emotiegeladen thema. Spreken over racisme wanneer er geen "noemenswaardige" of "ernstige" incidenten zijn, is het benoemen niet nodig volgens de menselijke intuïtie (Charkaoui, 2019).

Uitgesproken en expliciete vormen van racisme worden door de meeste mensen wel herkend. Echter is dit slechts een minimaal percentage van het eigenlijke racisme. Charkaoui (2019) omschrijft dit minuscule deeltje als het topje van de ijsberg waarvan de rest zich onzichtbaar onder water bevindt.

Racisme herkennen lijkt een koud kunstje wanneer je zelf het slachtoffer bent. Echter is niets minder waar. De mysterieuze wegen van de menselijke psyche hebben een mechanisme ontwikkeld dat ervoor zorgt dat slachtoffers zich zelf niet (h)erkennen als dusdanig. Dit noemt men personal/group discrimination discrepancy. Het is het onderschatten van discriminatie jegens henzelf desondanks men de vooroordelen en discriminerende praktijken jegens hun groep wel herkennen. Op deze wijze probeert men zich te beschermen voor kwetsuren in het zelfbeeld (Charkaoui, 2019).

De uitgelezen kandidaten om kinderen te ondersteunen en voor te bereiden op racisme zijn de ouders. Wanneer er thuis geen taboe rust op racisme en er regelmatig en open over wordt gepraat, kunnen kinderen sneller en beter racisme herkennen én benoemen (Charkaoui, 2019; Charkaoui, Geboers, Laporte, 2015; Taspinar, 2015).

Deze vorm van omgaan met racisme in het gezin wordt ook wel racial socialization genoemd (Hughes et al., 2006).

Racismewijsheid bij kinderen

Om kinderen deze vaardigheden bij te brengen is het noodzakelijk om erover te spreken. Echter is dit niet altijd even eenvoudig aangezien het soms pijnlijk kan zijn. Toch moet men hier door de zure appel heen bijten en de gesprekken op niveau van het kind aangaan (Charkaoui, 2019; Meurs, 2016).

Het is aan de ouders om creatief om te springen met de moment waarop zij deze gesprekken aangaan met kinderen. Ze moeten alleszins zeker niet wachten alvorens een eerste incident is voltrokken. Er zijn vele momenten waarop het gesprek gestart kan worden. Denk aan onbedoelde krasse uitspraken of grapjes met een racistische ondertoon (Charkaoui, 2019). Ook zijn er momenten waarop de geïnternaliseerde vooroordelen naar voren komen zoals in het filmpje van 'good doll, bad doll' (Charkaoui, 2019; Taspinar, 2015).

10.2.2 Veerkracht in verbinding

Daar kinderen nood hebben aan verbinding om hun veerkracht te ontwikkelen (Kuiper & Bannink, 2012) is het niet zo verwonderlijk dat ook Naima Charkaoui (2019) van deze verbinding een strategie maakt om kinderen te sterken in hun veerkracht. Opnieuw legt zij hier de nadruk op de ouder-kind relatie. (Charkaoui, 2019).

De rol van ouders in het omgaan met racisme is niet anders dan de steun die zij bieden wanneer kinderen pijn, stress of frustratie ervaren. De veilige hechting van een kind zorgt ervoor dat de ouders fungeren als een safe base waar kinderen kunnen bijtanken wanneer de afstand en de autonomie soms te veel wordt (Meurs, 2016).

Ouders willen heel graag hun kinderen beschermen, ook tegen racisme (Charkaoui, 2019). In normale omstandigheden kunnen ouders deze taak vervullen vanuit hun intern kompas (Meurs, Vliegen & Tange, 2017). Wanneer extra moeilijkheden zich stellen zoals bijvoorbeeld kwetsuren door racisme bij het kind of onverwerkte incidenten in hun eigen leven komt het ouderschap onder druk te staan (Charkaoui, 2019; Meurs, Vliegen & Tange, 2017).

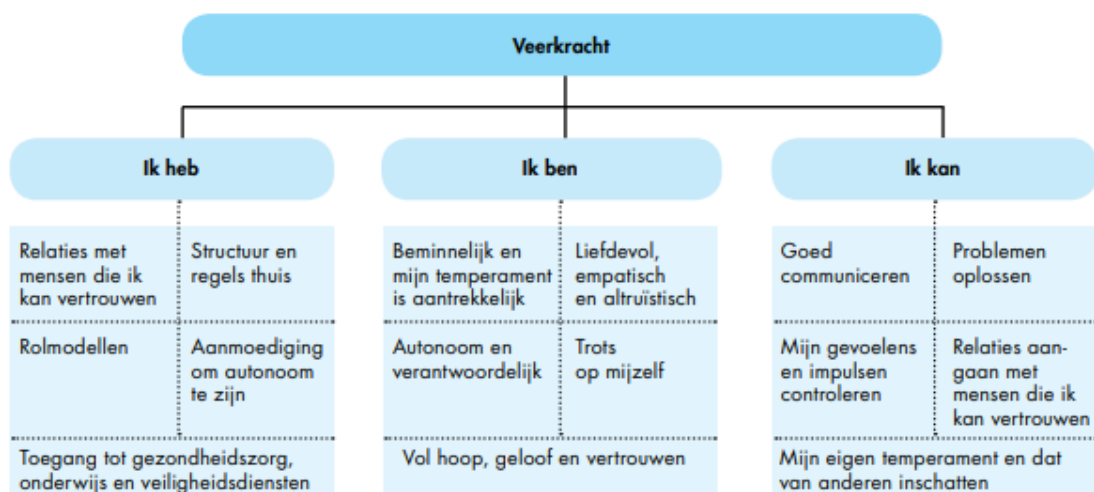
Vanuit de literatuurstudie weten we inmiddels dat veerkracht geen statisch concept is en iets dat kinderen kunnen verwerven naar mate zij daar de kans toe krijgen (Kuiper & Bannink, 2012; Meurs, 2016).

Veerkracht zal er dus voor zorgen dat de impact van racisme wordt verkleind. Dankzij een sterkere locus of control en bijbehorend zelfvertrouwen krijgen de beelden niet langer de kans om door te dringen tot in de persoonlijkheid. Door preventief in te zetten op voldoende veerkracht kan men pro-actief aan de slag gaan met kinderen (Charkaoui, 2019).

Het opnemen van veerkracht als één van de vertrekpunten van de tool is dus enerzijds slachtoffer gericht werken om tot herstel te komen en anderzijds het versterken van deze kinderen om in de toekomst sterker te staan.

In de literatuur werd reeds vooropgesteld dat veerkracht bestaat uit verschillende factoren. Om die reden zal de tool rekening houden met deze verschillende aspecten vanuit het boomdiagram van Grotberg.

10.2.3 Het boomdiagram van Grotberg

Figuur 7 : Boomdiagram van Grotberg

Dit diagram is het diagram van Grotberg. Het diagram kwam tot stand in het International Resilience Project uit Canada.

Aan de hand van bovenstaand boomdiagram kan er samen met het kind gekeken worden naar drie verschillende secties die deel uit maken van de veerkracht. Door een nauwgezette inventaris te maken zal duidelijk worden waar mogelijke kwetsbaarheden zich bevinden waarna men hiermee aan de slag kan gaan (Kuiper & Bannink, 2012).

Om krachtgericht te werken is het belangrijk dat er wordt nagegaan welke krachten het kind al heeft: "Ik heb..", "Ik ben...", "Ik kan..." en waar het kind nog extra versteviging kan gebruiken.

10.2.4 Ontwikkeling, versterking en erkenning van een positieve etnische identiteit

Cultuur zit in alle kleine aspecten van ons leven. In wat we eten, wat we drinken. In hoe we dingen zeggen, en welke taal we daarvoor gebruiken. Cultuur is muziek, toneel en films. Cultuur is net datgene wat verbindt maar wat ons soms ook verschillend maakt.

Cultuur is een heerlijke tajine of eerder spinaziepuree met fish-sticks waar superdiversiteit dan het ene serveert op maandag en het andere op donderdag.

Cultuur is een heel groot deel van wat een ik verbindt aan een ons en een wij, een fundamenteel deeltje identiteit.

Los van de valkuil van stereotypering kunnen al deze dingen deel uit maken van een totale identiteit waar enerzijds waarde wordt gehecht de cultuur van herkomst en waar anderzijds ruimte is voor aspecten van de cultuur van de meerderheidsgroep. Los van het of-of-denken wil ik met mijn tool kinderen ondersteunen in het ontdekken van hun en-en-identiteit.

Op weg naar een volledige identiteit

Een etnische identiteit wordt omschreven als het gevoel van behoren tot een etnische groep. De theorie van de sociale identiteit schrijft voor dat positieve sociale identiteiten in verband worden gebracht met een groter gevoel van zelf vertrouwen (Umaña-Taylor, Banot, Shin, 2006).

Reeds in de jaren '90 opperde Phinney (2007). dat het ontwikkelen van een positieve identiteit van crucial belang is in het versterken van de veerkracht met betrekking tot discriminatie en racismestress. Zij beschreef de ontwikkeling van een etnische identiteit in vier stappen. Mijn tool zal zich focussen op het doorbreken van fase 1 en 2 zodat kinderen kunnen groeien naar fase 4.

Echter is het verkeerd om te stellen dat identiteit wordt verkregen door kennis maar net de zoektocht naar die kennis en de ervaringen maken het kind tot wie het worden zal (Charkaoui, 2019).

Fase 1 is de fase van vervreemding. In dit stadium hebben kinderen nog geen voeling met hun geschiedenis en tonen zij ook geen inzet om dit wel te verkrijgen (Phinney, 1989).

De tweede fase wordt de 'foreclosure' genoemd in het Engels. Een letterlijke vertaling naar 'uitsluiting' doet geen eer aan deze fase. Daarom behoudt ik de Engelstalige term. In deze fase zetten deze kinderen zich in voor hun cultuur en etnische achtergrond maar hebben zij geen actieve houding om kennis te vergaren omtrent hun culturele geschiedenis of taal (Phinney, 1989).

De derde fase is de moratoriumfase. Hier spenderen kinderen wel aandacht aan de cultuur, geschiedenis en de tradities. De inzet voor de etnische groep is nog niet volledig maar het

doorwerken van deze fase is noodzakelijk alvorens een volledige etnische identiteit te kunnen ontwikkelen. Het is in deze fase dat de basis wordt gelegd voor de etnische identiteit als protectieve factor nl. als weerbaarheid, zelfwaarde en buffer tegen depressieve symptomen veroorzaakt door discriminatie (Phinney, 1989).

De laatste fase is het bereiken van een volgroeide etnische identiteit. Dit betekent dat het kind een volledige sense of belonging heeft ontwikkeld. Interne conflicten omtrent etniciteit en identiteit zijn op dit moment helemaal doorwerkt en zullen dat waarschijnlijk ook blijven (Phinney, 1989).

Deze fasen zijn op geen enkele manier gelinkt met een specifieke ontwikkelingsfasen van kinderen. Men kan dus van kleins af aan werken aan deze positieve identiteit op het niveau van het kind (Phinney, 1989).

Om deze ontwikkelingen te bevorderen spelen ouders een belangrijke rol. Zij kunnen warme gevoelens koesteren en doorgeven t.a.v. culturele aspecten (Sabatier, 2008). Het combineren van de verschillende culturen was in een onderzoek van CJG het belangrijkste onderwerp in de opvoedingsvragen van ouders met een migratie-achtergrond (CJG, 2012).

Zoals beschreven in het hoofdstuk rond systemisch kijken, mag deze etnische identiteit niet te eng worden gedefinieerd. Het gaat over een identiteitsontwikkeling waarin alle aspecten van het kind een rechtmatige plaats krijgen. Alle verschillende sociale identiteiten zijn van belang voor de totale identiteit van het kind (Geldof, 2009; Charkaoui, 2019).

Ouders met een migratiegrond hebben vaak de neiging om vanuit hun intern kompas reeds in te zetten op het verwerven en behouden van het sociaal kapitaal uit het land van herkomst. Echter is dit niet altijd het geval. Er zijn eveneens ouders die door een houding van overassimilatie niet komen tot deze identiteitsverwerving (Charkaoui, 2019).

Wanneer ouders wensen in te zetten op deze culturele identiteit en diversiteit, botsen zij vaak op onbegrip en onverdraagzaamheid van de meerderheidscultuur buitenshuis. Deze ervaringen zijn eveneens racistisch van aard en benadrukken eens te meer hoe belangrijk het is voor deze ouders en kinderen om stevig in hun schoenen te staan (Charkaoui, 2019).

Het gaat dus om het doorgeven van ouder op kind, van lid van de etnische cultuur op nakomelingen. Het doorgeven van warme gevoelens en trots via de soms meest banale dingen zoals een geur, een smaak of een geluid (Charkaoui, 2019).

Natuurlijk is niet alleen het aspect van de cultuur van herkomst van belang (Charkaoui, 2019). Hieraan worden allerlei variaties toegevoegd die eer doen aan de systemische kijk op een identiteit: namelijk een cumulatief resultaat van alle aspecten van ons zijn (Geldof, 2016).

Via taal

De taal van het land van herkomst geeft dan ook veel meer mogelijkheden om de etnische identiteit te ontwikkelen.

Taal herbergt allerhande socio-culturele aspecten zoals zegswijzen, literatuur, films, muziek. Dit sluit naadloos aan bij de discussie rond de moedertaal op school. Ook hierin pleit ik voor verder onderzoek en een genuanceerder beleid (Charkaoui, 2019).

Hierin schuilt alvast een beperking van deze bachelorproef. Graag zou ik mijn tool kunnen aanbieden in verschillende talen. Echter is een nauwgezette vertaling naar Farsi, Arabisch of een andere taal dan Frans of Engels iets wat niet binnen mijn mogelijkheden ligt.

Toch hoeft dit geen barrière te zijn om al dan niet een positieve etnische identiteit te ontwikkelen. In mijn tool zal ik vooral naar voren proberen te brengen dat meertaligheid een troef is, en het gebruik van je moedertaal geen schande.

Eigenheid binnen de meerderheid

Zoals eerder vermeld is de systemische kijk op identiteit van groot belang. Wanneer we het kruispuntdenken voor ogen houden is het belangrijk voor kinderen om enerzijds in contact te staan met de cultuur van herkomst en anderzijds een thuis te vinden binnen de meerderheidsgroep.

Dit kruispuntdenken sluit aan bij de definitie van integratie zoals Berry deze heeft beschreven (Berry, 2009).

Het zou kunnen dat kinderen zich door angst na de veelvuldige microkwetsingen zouden afschermen en afsluiten van deze meerderheidscultuur. In dat geval is het belangrijk deze contacten te herstellen aangezien ze onvermijdelijk zijn. De veerkracht kan in de toekomst een beschermjas bieden tegen nieuwe toxische contacten en kan de kracht bieden om nieuwe interacties aan te gaan (Charkaoui, 2019).

10.2.5 Emotieregulatie

De sociale-emotionele ontwikkeling van kinderen kent in de lagere school tijd een echt hoogtepunt. In deze fase leren ze gevoelens benoemen en leren ze ook dat er meerdere gevoelens tegelijk aanwezig zijn (Meurs, 2016).

Wanneer kinderen onder veel stress komen te staan omwille van racisme-ervaringen én zij hier niet op een actieve manier mee omgaan is de kans groter dat er gedragsproblemen zullen ontstaan. Op korte termijn lijkt ontwijken soms een oplossing te bieden maar op langere termijn zal deze stress zich wreken (Van der Ploeg, 2013).

De emotionele ontwikkeling van kinderen kent in deze periode een belangrijke evolutie met betrekking tot emotieregulatie. Kinderen worden langzaam vaardig in het herkennen en benoemen van de eigen gevoelens en krijgen notie van risico-impulsen en situaties (Spanjaard & Slot, 2015).

Aangezien de lagere schoolleeftijd een belangrijke periode is voor de sociale-emotionele ontwikkeling, is dit eveneens een uitgelezen moment om kinderen in contact te brengen met hun gevoelens, veilige uitingswijzen en constructieve strategieën om met stress en emoties om te gaan (Spanjaard & Slot, 2015).

Vanuit deze idee gaan we in de tool aan de slag met emoties en wat kinderen tot rust en tot zichzelf brengt.

10.3 Methodieken opgenomen in de tool

Bij gebrek aan methodieken om slachtoffergericht te werken rond racisme en discriminatie bevat het werkboek methodieken voor andere situaties waarbij er met kinderen wordt gesproken over moeilijke thema's zoals scheiden en huiselijk geweld.

Deze methodieken heb ik in het werkboek omgevormd naar methodieken om te (leren) spreken over racisme. Daarnaast heb ik aan de hand van theorieën nieuwe oefeningen en vragen ontwikkelt zoals oefeningen aan de hand van het boomdiagram van Grotberg.

10.3.1 Methodieken gericht op (h)erkennen en benoemen van racisme

Spreken over een racisme-ervaring is vaak spreken over moeilijke dingen. In navolging van een good practice die wordt ingezet om met kinderen te spreken over huiselijk geweld bevat het werkboek de methodiek 'Mijn oren hebben gehoord, mijn ogen hebben gezien'.

Deze methodiek werd ontwikkeld door het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk(2009).

Op een groot blad teken je de omtrek van het kind. Samen worden de ogen, oren, mond, neus toegevoegd aan de tekening. Aan de hand van deze tekening wordt het gesprek gestart. Het gesprek gebeurt aan de hand van de zintuigen : wat hoorde je oren, wat zagen je ogen, wat hebben de benen en de armen toen gedaan,...

Belangrijk bij dit gesprek is de erkenning van de zwaarte van de gevoelens door de racisme-ervaring.

Deze oefening kan gedaan worden door een gezinsbegeleider met eventuele terugkoppeling aan de ouders maar ook door een zorgfiguur wanneer deze de nodige uitleg kreeg bij de tool.

10.3.2 Methodieken gericht op verhogen van de veerkracht

Er duiken vragen op in het werkboek die vertrekken vanuit het boomdiagram van Grotberg. Deze vragen gaan over de drie aspecten waarop veerkracht wordt gebouwd. De vragen gaan over regels, rolmodellen, vertrouwenspersonen, talenten, autonomie, trots, probleemoplossend denken, relaties, controle over eigen gevoelens en impulsen,...

10.3.3 Methodieken gericht op positieve culturele identiteit

Om een positieve culturele identiteit te ontwikkelen vertrekt de tool vanuit de methodiek van 'Tree of life'. Bij de toepassing van deze methodiek wordt in het boek communicatie tussen ouder en kind bemoedigt door bijvoorbeeld 'neem een interview af van papa, mama,... Probeer te weten te komen wat je grootouders vaak aten als kind, welke feesten belangrijk zijn,...'

De Tree of life wordt verwerkt in het werkboek op verschillende pagina's. Op de eerste boom-pagina krijgen de kinderen de opdracht een grote boom te tekenen en de eerste vragen te beantwoorden. Naarmate het boek vordert wordt de boom hoe langer hoe meer aangevuld. Op het einde van het boek hebben de kinderen hun eigen Tree of Life gemaakt.

Tree of Life is een methodiek die wordt gebruikt in de narratieve therapie met kwetsbare kinderen en gezinnen en ontstond oorspronkelijk in Zuid-Afrika naar aanleiding van HIV-uitbraken (Dulwich Centre Foundation, 2019). Deze methodiek kende ook al positieve effecten bij vluchtelingen, aldus

Claire Wiewauters tijdens de Summerschool 2018 van Odisee (Refugees: social work and counselling).

Betekenis van de boom :

De **wortels** gaan op zoek naar de 'roots'. Waar komt de familie vandaan? Wat is opvallend aan de geschiedenis? Van wie heb je al het meeste geleerd? Wat geeft je kracht? Wie geeft je steun? Wat is je favoriete plek binnen/buiten?

De **grond** staat voor het nu. Waar woon je nu? Wat zijn je hobbies? Wat vind je belangrijk? Deze vragen gaan na wat het kind grond onder de voeten geeft.

De **stam** is symboliek voor de eigenschappen die het kind steun geven en standvastig maken. Welke vaardigheden heeft het kind en wie leerde hen die? Het kan hier gaan over cognitieve talenten, fysieke capaciteiten maar eveneens over zorgzame karaktertrekken en creatieve kunnen.

In de **takken** gaat de betekenis van groei schuil. Waar wil je heen? Waar droom je van? Welke wensen heb je voor jezelf of anderen? Wat zijn de meest fijne moment die je ooit beleefde, met wie?

10.3.4 Methodieken gericht op sociaal-emotionele ontwikkeling

Veilig boos zijn

Voor kinderen die te maken krijgen met huiselijk geweld werd een methodiek uitgewerkt om hen te leren om op een niet-schadelijke manier om te gaan met hun woede (SAW, 2009)

Naar analogie met deze methodiek gaat het kind op zoek naar wat hij/zij helpend vindt in de omgang met zijn of haar gevoelens, al dan niet met betrekking op racisme.

Gevoelens selfies

Om in contact te komen met de eigen gevoelens zal het kind de opdracht krijgen om zelf deze gevoelens uit te beelden. De ouder kan hier op dit moment een foto van nemen maar in het digitale tijdperk is het goed mogelijk dat de kinderen liever kiezen voor een selfie.

De selfies worden in het boek gekleefd. Bij de foto van het gevoel schrijft het kind waar het boos, bang, blij, bedroefd of bezorgd van wordt.

Deze methodiek stimuleert het spreken over gevoelens met ouders.

Aanvullend op deze methodieken krijgen de ouders de kans om te leren emotie-coachen in de gelijklopende ouderbegeleiding in de opvoedingswinkel.

Lichaamsmeditatie

Het boek bevat een lichaamsmeditatie op kinderniveau. In deze oefening wordt de link gemaakt met de levensboom die ze in de loop van het boek tekende. De meditatie wordt in het boek benoemd als "een oefening om rustig te worden".

Ademen met je hart

Vanuit de methodiek van hartcoherentie staan er oefeningen in het boek om tot een rustige ademhaling te komen. Deze oefening is gebaseerd op de theorie van hartcoherentie.

10.4 Feedback van de ouders die hun medewerking verleende

"Het zet de ouders en kinderen ook aan het denken."

De ouders waarmee ik in gesprek ging bij de aanvang van deze bachelorproef waren eveneens de grootste vorm van feedback op het ontwikkelde werkboek.

Hun bevindingen met betrekking tot het werkboek waren dat het erg aantrekkelijk was voor hun kinderen. Het feit dat het een doe-boek is viel zowel bij ouders als bij kinderen in goede aarde.

Ouders geven aan dat de kleurplaat met de meisjes met hoofddoek een aangename trigger is voor de kinderen die op een speelse wijze in contact komen met cultuur.

Eén ouder stelde zich de vraag of het werkboek toegankelijk zou zijn voor de meest kwetsbare gezinnen of gezinnen waar het Nederlands niet goed genoeg gesproken wordt. Dit sluit aan bij mijn eigen aanbeveling om vertalingen van het werkboek te ontwikkelen.

Eén ouder voegde toe dat het zeker een fijne tool is voor de tweede generatie migratiegezinnen maar dat de derde generatie het er moeilijk mee zou hebben.

Om tegemoet te komen aan de noden van de meest kwetsbare ouders lijkt het mij opportuun om ouders niet na één intake gesprek weg te sturen met het werkboek maar het boek systematische te introduceren en gedurende het traject te blijven ondersteunen.

Veranderingsgerichte strategie II

Hoofdstuk 11 Een vorming voor hulpverleners

- Hulpverleners krijgen de handvaten die nodig zijn om met deze doelgroep aan de slag te gaan.
 - o ~~Divers-sensitieve~~ **cultuurcompetente** hulpverlening
 - o Traumasensitieve aspecten
 - o Hulpverleners kunnen ouders toelichten hoe ze deze tool dienen te gebruiken

Zowel de praktijk als de literatuur bevestigen de nood aan extra tools voor hulpverleners om racisme te bespreken met ouders. Om tegemoet te komen aan deze nood, eigen aan onze superdiverse maatschappij, werk ik een vorming uit voor hulpverleners.

In het kader van Europese doelstellingen wil Vlaanderen inzetten op het creëren van een leercultuur. De burgers zouden aan de hand van levenslang leren de competenties moeten kunnen verwerven die noodzakelijk zijn in een maatschappij gekenmerkt door verandering (Vlaanderen, 2019).

Daarnaast vermelden de competentieprofielen van sociaal werkers steevast 'een houding van levenslang leren', 'kritische zelfevaluatie' en 'bijsturing' als belangrijke competenties in het werken met mensen.

Echter is de omschrijving van mijn doelstelling niet alleszeggend. Het werken aan divers-sensitieve hulpverlening biedt niet de tools die noodzakelijk zijn om te werken met ouders in een racisme context. Deel 10.1 beschrijft de gedachtegang achter de herformulering van 'divers-sensitief' naar 'cultuurcompetent'.

Deze veranderingsstrategie vertrekt vanuit wat ouders met een migratie nodig hebben van hulpverleners en wat hulpverleners nodig hebben om tegemoet te komen aan deze noden. Vanuit deze noden ontwikkel ik een vorming die zowel gericht is op racisme, cultuurcompetenties, trauma en opvoedingsondersteuning.

11.1 What's in a name : cultuursensitief, divers-sensitief of cultuurcompetent

'Cultuursensitieve' hulpverlening is een term die reeds geruime tijd in het handboek van tig docenten Sociaal Werk staat. Echter duidt deze term slechts de erkenning van de diversiteit aan. De hulpverlener die beseft dat hij zal werken met mensen van alle slag, kennis wil vergaren en openheid zal genereren naar personen ongeacht hun cultuur (Van Crombrugge, 2016).

Toch komen deze hulpverleners, naar eigen zeggen, schromelijk te kort in het daadwerkelijk werken met, en constructief aanwenden van andere culturen. Dat kunnen we onmogelijk de verantwoordelijkheid maken van de hulpverleners zelf. In het licht van deze bevindingen zal mijn vorming dan ook inzetten op het verwerven van culturele competenties, naast de aandacht voor cultuur- en divers-sensitiviteit.

Het werken in een superdivers landschap als hulpverlener is een uitdaging, en vraagt nog heel wat vorming en verbetering (Van Crombrugge, 2019).

Divers-sensitief werken betekent dan weer net zoveel als 'met respect voor het anders-zijn' waarbij aandacht wordt gegeven aan verschil (Van Robaeys, 2014).

In een context waar diversiteit de norm is, is het niet voldoende om respect en aandacht te hebben voor diversiteit. Constructief werken binnen een superdiverse wereld vereist bijzondere competenties. Naar deze competenties werd reeds verwezen door Hans Van Crombrugge. Hij spreekt over hulpverleners met deze vaardigheden als 'cultuurcompetente professionals' (Van Crombrugge, 2016).

11.2 Organisatorisch

Deze vorming zal zich voltrekken op drie ontmoetingsdagen. De vorming is ingedeeld in themadagen. Dag 1 herbergt kennis, inzichten en inoefening van cultuurcompetenties. Dag twee zorgt voor een aanvullende trauma-sensitieve insteek. Tijdens deze dagen is er ook ruimte voor vragen en inbreng van de participanten.

De derde dag is een terugkomdag waarop hulpverleners de mogelijkheid hebben om in groep in supervisie te gaan. Hulpverleners geven aan dat zij nood hebben aan casusbesprekingen, supervisie en intervisie als het gaat over hulpverlening, superdiversiteit en racisme (Peeters, Persoonlijke communicatie, 2019).

Ik kies bewust voor een vorming op meerdere dagen om een overspoeling door theoretische info te voorkomen.

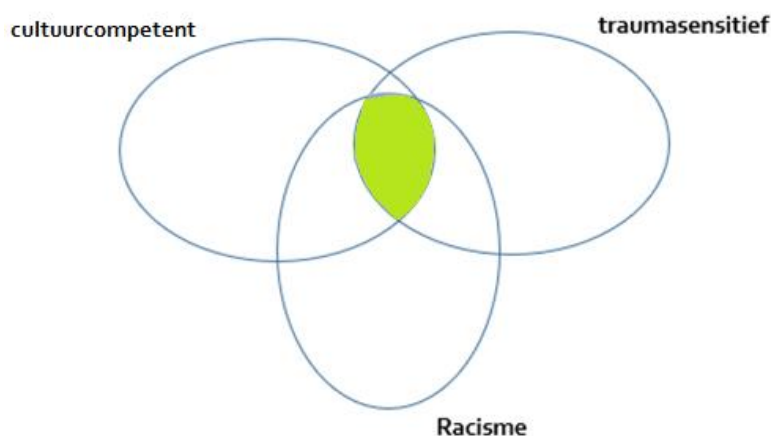
De indeling van de vorming wordt transparant weergegeven in het programma. Deze planning vindt u in bijlage.

11.3 Inhoudelijk

Er zijn verschillende vormen voor handen met betrekking tot cultuur/divers-sensitief werken enerzijds en traumasensitief werken anderzijds. Echter zijn deze vormen erg algemeen, en nooit gelijktijdig. Zoals de literatuur reeds aangaf in deel II, is de groep van hulpvragers in een racismecontext een grote maar ook erg specifieke groep.

Arzu Yentür, Ann Claeys en Bart Claes publiceerden een werkboek voor hulpverleners die cultuursensitief willen werken in de ouderenzorg. Dit werkboek heeft de titel: 'Tips en tricks bij cultuursensitieve zorgen hulpverlening aan ouderen'.

Daarnaast organiseert de KU Leuven vormen rond evidence-based traumasensitief werken.

Wanneer ik op zoek ga naar vormingen die de lading van de doorsnede dekt, blijken deze volledig afwezig. De figuur hieronder geeft een grafische weergave over de lading die de vorming dient te dekken.

Gezien de afwezigheid van vormingen die deze specifieke doelgroep aanbelangen, ga ik zelf op zoek naar theorieën en vormingen die toegankelijk zijn voor hulpverleners. Deze zal ik gezamenlijk verwerken in een powerpoint-presentatie die tijdens de vorming kan gebruikt worden.

De informatie die gebruikt wordt in de vorming en de presentatie is afkomstig van de literatuurstudie die ik deed naar aanleiding van mijn onderzoeksvragen.

Wat betreft de opbouw van de vorming kies ik ervoor om werkvormen te combineren zodat elk leertype de kans krijgt om de informatie optimaal te verwerken. De driedaagse vorming is samengesteld uit theorie-lezingen, discussiemomenten, casusbesprekingen en workshops.

De dagen sluiten we af met getuigenissen, (woord)kunst, en een netwerkmoment.

De inhoud van de vorming kan toegepast worden in verschillende hulpverleningssectoren maar gezien het onderwerp van de bachelorproef komen ook specifieke aspecten van de opvoedingsondersteuning aanbod.

Zo kies ik bijvoorbeeld voor een hoofdstuk over het gebruik van Triple P, waar de opvoedingswinkel nu reeds mee werkt. We staan tijdens dit hoofdstuk stil bij de implicaties voor het gebruik van triple P in een superdiverse context.

Omwille van de verschillende invalshoeken van de vorming en de aandacht voor de verschillende leertypes is het noodzakelijk om er een meerdaagse vorming van te maken. Mochten organisaties interesse hebben in deelvormingen moet dit ook mogelijk zijn, zolang dit geen afbreuk doet aan de drievuldigheid van trauma-racisme-hulpverlening.

De vorming toegevoegd aan deze bachelorproef is een prototype. Alvorens men de vorming kan geven dient men nog na te gaan welke kennis men wil meegeven rond trauma op het niveau van hulpverlening. Via dit prototype is het mogelijk om vormingen op maat te ontwikkelen. Dit prototype kan gebruikt worden als blauwdruk.

Veranderingsgerichte strategie III

Hoofdstuk 12 Campagne opvoedingswinkel m.b.t. expertise en openheid over racisme

- De opvoedingswinkel kan een campagne voeren naar aanleiding van de introductie van hernieuwd opvoedingsondersteuningsprogramma: slachtoffergerichte opvoedingsondersteuning in een racisme-context
 - o Ouders vinden hun weg naar de opvoedingswinkel

Het cultuurcompetent vakmanschap komt naar voren in zowel een onderzoek gevoerd door Expoo (2012b). en door CAM(2012). Om ouders te kunnen ondersteunen is het dus noodzakelijk dat de hulpverleners eerst de vorming volgen die noodzakelijk is om deze doelgroep te ondersteunen. Deze campagne is dan ook de allerlaatste stap in het traject naar een aanbod van opvoedingsondersteuning in de context van racisme.

Het is belangrijk dat gezinnen de weg vinden naar ondersteuning bij het opvoeden. Door maatschappelijke veranderingen is het niet meer evident om gebruik te maken van klassieke opvoedingsmodellen (Van Leeuwen & Van Crombrugge, 2012). Door de complexiteit van nieuwe gezinnen doen ze minder beroep op bijvoorbeeld familie. Hierdoor moeten ze elders op zoek gaan naar antwoorden (Bergmans, 2017).

Hoewel deze groep globaal gezien dezelfde opvoedingsvragen kent dan de autochtone bevolking zit de nieuwe generatie ouders met extra opvoedingsvragen en onzekerheden (TNO, 2007). doordat zij opnieuw op zoek zijn naar een evenwicht in recht doen aan hun oorspronkelijke cultuur en het creëren van geïntegreerde levens voor hun kinderen in de Westerse samenleving. (Van Leeuwen, & Van Crombrugge, 2012).

De Nederlandse overheid stelde in 2012 een onderzoeks- en adviesbureau aan om na te gaan hoe gezinnen met een migratie-achtergrond de hulpverlening ervaren, wat hun opvoedingsvragen zijn en hoe ook de meest kwetsbare gezinnen bereikt konden worden. Uit dit onderzoek zijn enkele aanbevelingen gekomen die ook naar voren komen uit een onderzoek n.a.v. de huizen van het kind, gevoerd door Expoo (2012b).

Inzetten op het bereik van gezinnen met een migratie-achtergrond vraagt specifieke aandacht voor een passend aanbod (Expoo, 2012b; CAM, 2012). Bij de ontwikkeling van deze nieuwe invalshoek, nl. opvoedingsondersteuning aan ouders van racisme-slachtoffers, vertrek ik vanuit de noden van de ouders en kinderen. Dit zou moeten leiden tot de ontwikkeling van een aanbod dat deze ouders aanbelangt.

12.1 Zichtbaarheid

Het ontwikkelen van posters en flyers om kenbaar te maken dat racisme bespreekbaar is bij de opvoedingswinkel lijkt mij een eerste stap in de goede richting. Echter is het mijns inziens noodzakelijk om ook vindplaatsgericht te werk te gaan en deze flyers niet enkel beschikbaar te stellen op locaties zoals de gemeente.

Daarnaast biedt het werken met scholen veel mogelijkheden. Ouders met een migratieachtergrond zien de school als een belangrijke actor in de opvoeding van hun kind. Een korte vormingsavond via de school kan ouders toeleiden tot de opvoedingswinkel (Ouderschap en ouderbegeleiding, 2017).

Naast inzetten op de zichtbaarheid voor alle gezinnen is het noodzakelijk om extra inspanningen te doen om ouders met een migratie-achtergrond en de meest kwetsbare ouders te bereiken (Expoo, 2012b; CAM, 2012).

12.2 Samenwerking

Het verspreiden van de posters en flyers op plaatsen waar gezinnen met een migratie-achtergrond is één van de pistes die kan leiden tot het bereiken van deze gezinnen. Voorbeelden van dergelijke plaatsen zijn bijvoorbeeld moskeeën, kerken, theehuizen, moedergroepen en organisaties die zich specifiek richten op migratiegezinnen. (CAM, 2012). In de regio van Antwerpen komen hier IVCA (CAW) en EVA zeker voor in aanmerking.

Volgende moskeeën bevinden zich in het werkkingsgebied van Deurne-Noord :

- Moskee Al-Inaba, Isidoor Opsomerstraat 7, Deurne (Marokkaanse traditie)
- Ikc Gazi Husrev-beg Antwerpen - Islamitisch Cultuur Centrum van Bosnië & Herzegovina, Ten Eekhovellei 223, 2100 Deurne

Om een beter contact te krijgen met de doelgroep zouden nieuwe samenwerkingsverbanden in het Huis van het Kind nieuwe deuren kunnen openen. Ik denk hierbij aan samenwerkingsverbanden met TEJO en Samenlevingsopbouw (Buurtwerking Dinamo).

De taalbarrière komt naar voren als één van de grootste drempels uit de onderzoeken van Expoo (2012b) en CAM (2012). Om hier een antwoord op te bieden is het een mogelijkheid om een nauwe samenwerking op te starten met Atlas, meerbepaalde de dienst sociaal tolken. Het beschikbaar stellen van tolken wordt door zowel Cam (2012) als Expoo (2012b) als een belangrijke tegemoetkoming geacht.

12.3 Aanbod afgestemd op doelgroep

Door te werken vanuit culturele competenties met aanbod dat ontstaat vanuit de behoeften van de doelgroep is het mogelijk om hiaten op te vullen die onderzoek naar voren brengen (Expoo, 2012b).

Echter is het niet evident om ouders van andere culturen aan te zetten om in te stappen in verwesterde methodieken (Expoo, 2012b; Peeters, 2019).

Daarom raad ik aan bij de ontwikkeling van psycho-educatie en vormingen voor ouders omtrent 'spreken over racisme' te vertrekken vanuit 'wat werkt?'. Onderzoek toonde aan dat deze ouders

toegankelijker zijn in hun eigen leefwereld. Dat uit zich in grotere successen bij vormingen gegeven à la Tupperware. Informele avonden waarin ouders bijeenkomsten op poten zetten in hun eigen, vertrouwde omgeving (Expoo, 2012b).

Op deze wijze kan er ook tegemoetgekomen worden aan de nood aan safe-havens zoals naar voren gebracht door Taspinar (2015), Charkaoui (2019) en andere internationale onderzoeken gebruikt in deze bachelorproef.

Hoofdstuk 13 Besluit

Het kiezen voor een lange en zeer uitvoerige inleiding om de keuze van dit onderwerp te verantwoorden, is een poging om de wereld mee in beweging te zetten gezien de veelheid aan aspecten die vragen om een geïntegreerde aanpak. Ongeachte het aspect dat men hierin belangrijk acht, op zowel juridisch, kinderrechtelijk, sociologisch, ontwikkelingspsychologisch, maatschappijgericht en gezinsgericht vlak, moet men vast stellen dat inspanningen met betrekking tot racisme noodzakelijk en broodnodig zijn.

Het vertrekpunt van deze bachelorproef was de vaststelling van een spijtige maar actuele realiteit van vooroordelen, stereotypen, racisme & discriminatie. Als gezinswetenschapper kon ik niet anders dan de vraag van deze bachelorproef te formuleren in de context van gezinnen en ouderschap en de rol die de hulpverlening hierin kan spelen.

Impact van racisme, stereotypen en discriminatie op kinderen. 'Hoe kunnen we ouders ondersteunen om hiermee in relatie met hun kinderen mee om te gaan?'

De zoektocht naar antwoorden op deze hoofdvragen bracht eveneens een pijnlijke vaststelling met zich mee: het aanbod is zowel nationaal als internationaal nagenoeg onbestaande. Er werd internationaal al wel ingezet op kwalitatief onderzoek m.b.t. tot de impact van racisme op specifieke levensdomeinen van kinderen en volwassenen. Echter is België hierin bijna niet vertegenwoordigd.

Aan de hand van mijn deelvragen, (inter)nationale literatuur en gewapend met een goeie dosis kennis dankzij mijn studie ging ik op zoek naar onderzoek en parallellen in andere thema's zoals pesten.

Deelvragen :

- **Wat zijn de gevolgen van racisme-ervaringen voor de ontwikkeling van kinderen en hoe kunnen we hier tegenwicht aan bieden?**
- **Hoe kunnen we ouders met een eigen (traumatische) racisme-ervaring weer in hun kracht zetten?**
- **Hoe kunnen hulpverleners doelgericht inzetten op opvoedingsondersteuning in een context van racisme?**

De bachelorproef biedt een duidelijk beeld van de actoren in een opvoedingsondersteuningsrelatie. De drie grote actoren komen naar voren in de keuze van de invalshoeken waarin deze proef werd opgebouwd.

De eerste invalshoek, stelt de impact van racisme vast op de **ontwikkeling van kinderen**. De impact van racisme op de ontwikkeling van kinderen is allesomvattend omwille de ontwikkeling van chronische stress, trauma of microkwetsingen. Wanneer een kind te maken krijgt met racisme heeft dit een weerslag op zowel de fysieke als de mentale gezondheid, het zelfbeeld en het

zelfwaardegevoel, schoolse prestatie als ook op existentiële factoren als de zin van bestaan en diep geloof in de toekomst.

Echter heeft het schrijven van een dergelijke proef ook beperkingen en heb ik het schools functioneren niet uitvoerig kunnen bespreken. Dit onderwerp niet tot op het bot uitspitten was een weloverwogen keuze. Wanneer we de onderzoeken over kinderen en racisme raadplegen, ligt de focus erg vaak op het schoolse gebeuren gezien de tijd het kind daar doorbrengt. Mochten er nog onderzoeken en literatuurstudies gepubliceerd worden, acht ik de kans groot dat de schoolse prestaties ook in België een nadruk zullen laten op de keuzes van de onderzoekers.

De **eerste veranderingsgerichte strategie** biedt een antwoord op de noden van deze kinderen. Het werkboek dat ik ontwikkelde, wil inzetten op het versterken van de protectieve factoren en het opheffen van de taboe van racisme. Ik ben er, mijns inziens, goed in geslaagd om via bestaande en nieuwe methodieken een onderbouwd werkboek te ontwikkelen. Het werkboek 'Ra-wat?!' biedt mogelijkheden waar het aanbod tot nu toe volledig afwezig was en kan helpend zijn om gesprekken rond racisme te openen. Om een betere toegankelijkheid te creëren is het aangewezen om vertalingen te laten maken van het werkboek.

Deze tool biedt een grondige invulling van mijn **eerste en tweede veranderingsdoel**: racisme wordt bespreekbaar gemaakt met kinderen a.d.h.v. een tool.

- Deze tool geeft duiding aan het woord 'racisme'.
 - Deze tool helpt racisme-ervaringen te herkennen.
 - Deze tool houdt rekening met emotieregulatie na een racisme-ervaring.
 - Deze tool versterkt de protectieve factoren.
 - Deze tool zet kinderen weer in hun kracht.

De ontwikkeling van bovenstaande tool leidt tot volgende subdoelen:

- Kinderen kunnen ondersteund worden in de verwerkingsprocessen na een racisme-ervaring.
- **Ouders** of andere zorgfiguren hebben toegang tot een tool die de mogelijkheid biedt om hun kinderen terug in hun kracht te stellen.

De tweede invalshoek biedt een systemisch, **intergenerationeel perspectief**. Hieruit komen extra moeilijkheden naar voren in het werken met ouders en kinderen die slachtoffer waren van racisme.

Eenzijds hebben ouders met een migratie-achtergrond dezelfde opvoedingsvragen als ouders van de meerderheidscultuur. Anderzijds komen daar extra uitdagingen bij zoals het verzoenen van de meerderheidscultuur en hun eigen etnische identiteit, en mogelijk trauma dat zij zelf opliepen met betrekking tot racisme-ervaringen.

Deze trauma-ervaringen, die vaak niet (h)erkend worden door de hulpverlening, bemoeilijken het spreken over racisme, en worden ook op een intergenerationele zowel omgevingsgericht als ook biologisch (epigenetisch) door gegeven aan hun kinderen. Het behoeft dus geen pleidooi dat specifieke competenties noodzakelijk zijn, wilt men tegemoetkomen aan de noden van deze ouders

De derde invalshoek spitst zich toe op de **hulpverlening**. In de literatuur vinden we verschillende perspectieven op hulpverlening bij trauma, hulpverlening bij gezinnen met een migratie-

achtergrond, grondhoudingen van hulpverleners en is er een waaier aan methodieken voor handen. Echter wordt er nergens een brug gemaakt. Hoewel deze brug noodzakelijk is om deze gesprekken met ouders aan te gaan.

In mijn **tweede veranderingsgerichte strategie** vertrek ik enerzijds van de noden van deze ouders en hoe de hulpverlening hierop kan afstemmen. Het ontwikkelen van een vorming die de brug maakt tussen verschillende onderbouwde grondhoudingen en competenties moet een antwoord bieden op tekortkomingen die hulpverleners zelf naar voren brengen.

De noden van ouders betrekken in de opvoedingsondersteuning draagt bij aan het vervullen van mijn **tweede veranderingsdoel** nl. :

- Ouders of andere zorgfiguren hebben toegang tot een tool die de mogelijkheid biedt om hun kinderen terug in hun kracht te stellen.

Door de opvoedingsondersteuning enerzijds af te stemmen op de kinderen via de tool en op de noden van ouders anderzijds door deze te verwerken in de kennis van hulpverleners worden veranderingsdoel één en twee met elkaar verboden. Deze verbinding draait over de gezinsdynamiek en het bevorderen van de ouder-kindrelatie in zijn essentie.

Door de vorming van de hulpverleners in te delen in verschillende methodische kaders en grondhoudingen om vervolgens de brug te slagen en tot hulpverleners met racisme-wijsheid te komen, kom ik tegemoet aan mijn derde veranderingsdoel nl.:

- Hulpverleners krijgen de handvaten die nodig zijn om met deze doelgroep aan de slag te gaan.
 - Divers-sensitieve hulpverlening
 - Trauma-sensitieve hulpverlening
 - Hulpverleners kunnen ouders ondersteunen in de hanteerbaarheid van de tool.

Een aanbod en competente hulpverlening zijn onmisbare factoren. Echter hebben ouders weinig aan deze ontwikkelingen wanneer deze hen niet bereiken. Mijn **derde strategie** is dan ook een campagne gericht op het bereiken van alle ouders. Dit enerzijds om maatschappelijk het taboe over racisme te doorbreken. Anderzijds om het aanbod kenbaar te maken naar de ouders die nood hebben aan ondersteuning.

Om deze ouders te bereiken is het noodzakelijk om te vertrekken vanuit cultuurcompetente hulpverlening die tools heeft die vraaggestuurd zijn opgemaakt. Daarnaast dienen deze hulpverleners op zoek te gaan naar deze ouders door vindplaatsgericht te werken i.p.v. te wachten tot ouders hen vinden.

Een belangrijke bedenking bij deze campagne is dat deze slechts kan gevoerd worden wanneer de hulpverleners daadwerkelijk de competenties bezitten en het aanbod voor handen is. Anders zou de hulpvraag van de ouders stootten op (nog) een teleurstelling in de hulpverlening. Deze campagne moet dus gezien worden als de kers op de taart na implementatie van een aanbod en vorming van de hulpverleners.

Het inzetten op het bereiken van ouders en vindplaatsgericht te werk te gaan, biedt op zijn beurt een antwoord op mijn vierde veranderingsdoel nl.:

- De opvoedingswinkel kan een campagne voeren naar aanleiding van de introductie van hun hernieuwde opvoedingsondersteuningsprogramma: slachtoffergerichte opvoedingsondersteuning in een racisme-context
 - Ouders vinden hun weg naar de opvoedingswinkel

Ik sta vandaag nog steeds achter mijn keuze voor een slachtoffergerichte aanpak van racisme daar deze op rampzalige wijze achterwege blijft. Toch ben ik verplicht hier enige nuance in toe te voegen. Louter een slachtoffergerichte aanpak is onvoldoende.

Men dient in te zetten op de verdere uitbouw van de slachtoffergerichte aanpak zoals deze naar voren werd geschoven in deze bachelorproef door in te zetten op onderzoek en de ontwikkeling van een aanbod. Daarnaast is het belangrijk dat men ook oog heeft voor een maatschappijgerichte aanpak van racisme opdat de slachtoffergerichte aanpak zo weinig mogelijk dient ingezet te worden. Ook de daders dient men niet uit het oog te verliezen.

Voor de opvoedingswinkel in het bijzonder zou het mogelijkheden bieden om traumasensitief te werk te gaan mocht het Huis van het Kind inzetten op een samenwerking met psychologen of eerstelijns werkers van het CGG.

Als kleine schakel wens ik als gezinswetenschapper deel te zijn van de ontwikkeling van een maatschappij die racisme niet ontkent, die de superdiversiteit los van ideologieën erkent, en die inzet op communicatie over en door verschillen heen met oog op het welzijn van kinderen en ouders.

Ik eindig deze bachelorproef dan ook met een pleidooi voor het hoopvolle scenario in onze superdiverse realiteit en laat één ding na deze bachelorproef toch duidelijk zijn :

Om in te zetten op een volfunctionerende maatschappij dienen we de superdiversiteit te aanvaarden, tegenwind te bieden aan zij die dat niet doen, en vooral: steun te bieden aan zij die er slachtoffer van zijn.

Bibliografie

- Amnesty International. (2018). *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens : Vereenvoudigde versie*. Geraadpleegd op 3 november 2018 via <https://www.amnesty-international.be/subthema/universele-verklaring-van-de-rechten-van-de-mens-eenvoudige-versie/841>
- Agadir, O. (21 november 2018). Presented at Netwerkdag Orbit vzw : *Hoe zetten we racisme in het onderwijs aan de deur?*.
- Asscher, J., Hermans, J. & Dekovic, M. (2008). Behoeftte aan opvoedingsondersteuning van ouders van jonge kinderen. *Pedagogiek*, 28-2. Geraadpleegd op 4 april 2019 via <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/187445>
- Awel. (2015). *De veerkracht bij jongeren van Awel onderzocht*. Geraadpleegd op 4 februari 2019 via https://www.expo.be/sites/default/files/atoms/files/eindrapport_ewel_wat_moet_ik_doen_met_cover.pdf
- Bakermans-Kranenburg, M., Van Ijzendoorn, R. (2010). *Gehechtheid en trauma: Diagnostiek en behandeling voor de professional*. Amsterdam: Hogrefe. Geraadpleegd op 29 maart 2019 via https://www.boompsychologie.nl/media/3/24_ijzendoorn_bakermans-kranenburg_-_gehechtheid_en_trauma.pdf
- Bannink, F., Kuiper, E. (2012). Veerkracht: Bevorderen van veerkracht in de jeugdhulpverlening. *Kind en adolescent Praktijk*. Volume 11, Issue 3, pp 134–139
- Bakoula, C., Kolaitis, G., Veltsista, A., Gika, A., & Chrousos, G.P. (2009). Parental stress affects the emotions and behaviour of children up to adolescence: A Greek prospective, longitudinal study. *Stress: The International Journal on the Biology of Stress*, 12 (6), 486- 498.
- Bear, R. & de Roos, C. (2017). *Handboek EMDR kinderen en jongeren*. Houten: LannooCampus.
- Bergmans, A. (2017). Opvoedingsondersteuning: uitgangspunten en praktijk. *Tijdschrift Klinische Psychologie*, pp. 4-12.
- Berry, J.W. (2008). Globalisation and acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*, 32 (4), 328-336. Geraadpleegd op 31 maart 2019 via https://www.researchgate.net/publication/223085140_Globalisation_and_acculturation
- Berry, J.W. (2009). A Critique of Critical Acculturation. *International Journal of Intercultural Relations* 33(5). Pp 361-371. Geraadpleegd op 31 maart 2019 via https://www.researchgate.net/publication/223335999_A_Critique_of_Critical_Acculturation
- Bivens, D. (z.d.). *What Is Internalized Racism?*. Geraadpleegd op 20 maart 2019 via http://www.racialequitytools.org/resourcefiles/What_is_Internalized_Racism.pdf
- Broshuis, N. & Scholtens, V. Bijzijn XL (2017) *Cultuursensitieve communicatie*. Geraadpleegd op 12 maart 2019 via <https://link.springer.com/article/10.1007/s12632-017-0090-z>
- Bryant-Davis, T. (2005). The Trauma of Racism: Implications for Counseling, Research, and Education. *The Counseling Psychologist*, 33. Geraadpleegd op 5 april 2019 via

https://www.researchgate.net/publication/234699838_The_Trauma_of_Racism_Implications_for_Counseling_Research_and_Education

Bryant-Davis, T. (2006). A Therapeutic Approach to the Treatment of Racist-Incident-Based Trauma. *The counselling psychologist*, 33. Geraadpleegd op 30 maart 2019 via https://www.researchgate.net/publication/234699838_The_Trauma_of_Racism_Implications_for_Counseling_Research_and_Education

Catherall, D.R.(2004). *Handbook of Stress, Trauma, and the Family*. Abingdon: Taylor & Francis Ltd
CAW (2019). *Hoe wij helpen*. Geraadpleegd op 2 april 2019 via <https://www.caw.be/hoe-wij-helpen/>

Chambers,C., Eugene S., Tull MT., Fraser, H., Mutunhu,N., Sobers, N. Niles, E. *The Relationship of Internalized Racism to Body Fat Distribution and Insulin Resistance among African Adolescent Youth*. Geraadpleegd op 1 april 2019 via <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2568670/>

Charkaoui, N. (2019). *Racisme : over wonden en veerkracht*. Berchem: Epo.

Charkaoui, N., Geboers, J., Laporte,F. (2015). Kinderrechtenforum 2015 : omgaan met de effecten van discriminatie en racisme op kinderen. Geraadpleegd op 20 juni 2018, via <https://www.expoo.be/omgaan-met-de-effecten-van-discriminatie-en-racisme-op-kinderen-o>

Carter, R. T. (2007). Racism and psychological and emotional Injury: Recognizing and assessing race-based traumatic stress. *The Counseling Psychologist*, 35. Geraadpleegd op 30 maart 2019 via <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0011000006292033>

CAM (2012). *Bereik bereikt? Een onderzoek naar het bereik van CJG's onder migrantengezinnen*. Geraadpleegd op 25 april 2019 via <https://www.expoo.be/sites/default/files/atoms/files/conclusion-rapport.pdf>

Driesen, C. (5 januari 2019). *Persoonlijke communicatie*, via interview.

De Wit, C. A. M. (2000b). *Depressie bij kinderen en adolescenten. Theorie en onderzoek, diagnostiek en behandeling*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum

Delfos, M. (2005). *Luister je wel naar mij ? Gespreksvoering met vier tot twaalf jarigen*. Amsterdam: SWP uitgeverij.

Domo (2019). *Over Domo*. Geraadpleegd op 3 april 2019 via <https://www.domovlaanderen.com/over-domo>

Essed (1990). *Everyday racism: reports from women of two cultures*. California: Hunter house.

Expoo.(2019). *Wat is opvoedingsondersteuning*. Geraadpleegd op 2 april 2019 via <https://www.expoo.be/wat-is-opvoedingsondersteuning>

Expoo. (2012). *Ankerpunten voor opvoedingsondersteuning*. Geraadpleegd op 2 april via <https://www.expoo.be/oocamp-ankerpunten-voor-opvoedingsondersteuning>

Expoo. (2012b). *Opvoeding en Opvoedingsondersteuning bij gezinnen met een migratiegeschiedenis*. Geraadpleegd op 27 april 2019 via https://www.expoo.be/sites/default/files/atoms/files/2012_opvoedingonderst_migratie_16-1web.pdf

Expoo, & Kind en Gezin. (2012). Het progressief universalisme : een aanzet. Geraadpleegd op 9 april 2019 via <https://www.expoo.be/sites/default/files/atoms/files/Proportioneel%20Universalisme%20in%20de%20praktijk%20-%20een%20aan zet.pdf>

Franklin, A. J. and Boyd-Franklin, N. (2000), Invisibility Syndrome: A Clinical Model of the Effects of Racism on African-American Males. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70. pp 33-41. Geraadpleegd op 2 april 2019 via <https://onlinelibrary.wiley.com/action/showCitFormats?doi=10.1037%2Fh0087691>

Geldof, D. (2016). *Superdiversiteit : Hoe migratie onze samenleving verandert*. Leuven: Acco.

Geldof, D., Hoffman, E., & Koning, M. (2014). Superdiversiteit op de frontlijn: Diversiteitsbewuste communicatie is een noodzaak. *POW alert*, 40. Geraadpleegd op 30 maart 2019 via <http://www.alertonline.be/Portals/pow/alert/pdf/AT400406SODF8HE.pdf>

Gezinsbond (2019). *Wie zijn wij?*. Geraadpleegd op 3 april 2019 via <https://www.gezinsbond.be/>

Gezin en Preventie (2019). *Over ons*. Geraadpleegd op 4 april via <https://www.kindenpreventie.be/over-ons/>

GGZ Amsterdam. (2005). Kinderen opvoeden als u zelf psychische problemen heeft. *Psychopraxis*, 7. Geraadpleegd op 4 april 2019 via <https://link-springer-com.odisee.ezproxy.kuleuven.be/content/pdf/10.1007%2Fbfb03072218.pdf>

Grinsven, F., Holdorp, J. (2015). *Trauma-georiënteerde hulp voor kinderen met complex trauma in gezinsvervangende woonsituaties*. Utrecht: Nederlands jeugdinstituut. Geraadpleegd op 15 maart 2019 via <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Trauma-georiënteerde-hulp-voor-kinderen-met-complex-trauma.pdf>

Huis van het kind. (z.d.) *Basiskader*. Geraadpleegd op 13 oktober 2018 via <http://www.huizenvanhetkind.be/hk/img/Basiskader.pdf>

Huis van het Kind Antwerpen (2019). *Stads- en hulpdienst : Huis van het Kind*. Geraadpleegd op 3 april 2019 via <https://www.antwerpen.be/nl/overzicht/huis-van-het-kind>

Kinderrechtencommissariaat. (2018). KRC-evenement : Kind in alle staten. Geraadpleegd op 15 juni 2018, via <https://www.kinderrechtencommissariaat.be/kind-alle-staten-o>

Kind en Gezin (2019). *Wat doen we?* Geraadpleegd op 3 april 2019 via <https://www.kindengezin.be/over-kind-en-gezin/wat-doen-we/>

Kwadraat Antwerpen (2019). *Info voor ouders*. Geraadpleegd op 14 november 2018 en 30 maart 2019 via <https://www.kwadraatantwerpen.be/ouders/info-voor-ouders>

Lamboog, J. (2006). Geweld is van alle tijden: Maatschappelijk werk en de gevolgen van oorlog. Geraadpleegd op 2 april 2019 via <https://link-springer-com.odisee.ezproxy.kuleuven.be/content/pdf/10.1007%2Fbfb03070719.pdf>

- Lev-Wiesel, R. (2007). Intergenerational transmission of trauma across three generations: A preliminary study. *Qualitative Social Work: Research and Practice*, 6. Geraadpleegd op 4 april 2019 via <https://psycnet.apa.org/record/2007-03438-004>
- Llesi, B. (2014). *De Neoliberale staat*. Berchem: Epo.
- Liga voor de mensenrechten (z.d.). *Wat zijn mensenrechten, en waarom verdienen ze onze bescherming?*. Geraadpleegd op 4 november 2018 via https://mensenrechten.be/pagina/wat_zijn_mensenrechten_en_waarom_verdienen_ze_onze_bescherming
- Matheusen, F. (2016). *Van zondebok naar Zebra*. Berchem: Pelckmans Pro.
- Meij, H. (2013). *De ontwikkeling van kinderen*. Geraadpleegd op 4 maart 2019 via <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/De-ontwikkeling-van-kinderen.pdf>
- Meurs, P. (2016). *Ontwikkelingspsychologie* [syllabus 2016-2017 HIG]. Schaarbeek: HIG.
- Meurs, P., Vliegen, N., Tange, E. (2017). *Van kwetsuur naar litteken: hulpverlening aan kinderen met complextrauma*. Antwerpen: Pelckmans Pro.
- Mooij, T. (2010). Pesten op de basisschool. In R. Loeber, W. Slot, P. van der Laan, M. Hoeve, & D. Graas (Eds.), *Misdadigers van morgen? Over de ontwikkeling en effectieve aanpak van jeugd delinquentie onder twaalfminners* (pp. 101-108). Amsterdam: SWP.
- Mevissen, T. & Ross, A. (2014). Samen beter worden: EMDR na trauma helpt kind-vergeet de ouders niet. *Kind en adolescent in de Praktijk*, 1. Geraadpleegd op 30 maart 2019 via <https://www.accare.nl/uploads/bestanden/Professionals/mevissen.pdf>
- Nagy, A., Lockwood, L., Shaoyong, S., Guang, H., Rutten, B. (2018). The Effects of Trauma, with or without PTSD, on the Transgenerational DNA Methylation Alterations in Human Offsprings. *Brain Sci*, 8. Geraadpleegd op 4 april 2019 via https://www.researchgate.net/publication/325021819_The_Effects_of_Trauma_with_or_without_PSTD_on_the_Transgenerational_DNA_Methylation_Alterations_in_Human_Offsprings
- Peeters, T. (3 januari 2019). Persoonlijke communicatie, via diepte-interview.
- Perso, T.F. (2012), *Cultural Responsiveness and School Education: With particular focus on Australia's First Peoples; A Review & Synthesis of the Literature*, Darwin Northern Territory, Menzies School of Health Research, Centre for Child Development and Education.
- Phinney, J.S., Jacoby, B. & Silva, C. (2007). Positive intergroup attitudes: the role of ethnic identity. *International Journal of Behavioral Development*, 31.
- Phinney, J.S. (1989). *Stages of Ethnic Identity Development in Minority Group Adolescents*. Geraadpleegd op 13 april 2019 via <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0272431689091004>
- Priest, N., Paradies, Y., Trenerry, B., Truong, M., Karlsen, S., Kelly, Y. (2013). 'A systematic review of studies examining the relationship between reported racism and health and wellbeing for children and young people'. *Social Science & Medicine*, 95, pp. 115-127. Geraadpleegd op 31 maart 2019 via

https://www.researchgate.net/publication/234121473_A_systematic_review_of_studies_examining_the_relationship_between_reported_racism_and_health_and_wellbeing_for_children_and_young_people

Reynaert, D. (2019). *Progressief universalisme*. [Vakliteratuur Kinderrechten syllabus]. Schaarbeek: Hoger instituut voor Gezinswetenschappen.

Romero, A., Edwards, L., Fryberg, S., Orduna, M. (2014). Resilience to discrimination stress across ethnic identity stages of development. *Journal of psychology*, 44. Geraadpleegd op 16 april 2019 via https://www.researchgate.net/publication/259552487_Resilience_to_discrimination_stress_across_ethnic_identity_stages_of_development/download

Sabatier, C. (2008) Ethnic and national identity among second-generation immigrant adolescence in France: the role of social context and family. *Journal of Adolescence*, 31.

Santana, V. , Almeida-Filho, N. , Roberts, R. and Cooper, S. P. (2007), Skin Colour, Perception of Racism and Depression among Adolescents in Urban Brazil. *Child and Adolescent Mental Health*, 12. Pp 25-131. Geraadpleegd op 31 maart 2019 via <https://onlinelibrary.wiley.com/action/showCitFormats?doi=10.1111%2Fj.1475-3588.2007.00447.x>

Sanders-Phillips, K. (2009). "Racial Discrimination: A Continuum of Violence Exposure for Children of Color." *Clinical Child and Family Psychology Review* 12(2): 174-195. Geraadpleegd op 2 april 2019 via <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19466544>

Salmivalli, C., & Peets, K. (2009). Bullies, victims, and bully-victim relationships in middle childhood and early adolescence. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 322-340). New York: Guilford. Geraadpleegd op 3 februari 2019 via <https://psycnet.apa.org/record/2008-19117-018>

Schrooten, M., Withaecx, S., Geldof, D. en Lavent, M. (2015). *Transmigratie: Hulp verlenen in een wereld van superdiversiteit*, Leuven, Acco.

Schneider, L. (2012). De schijf van vijf. *Cogiscope*, 2.

Spanjaard, H. & Slot, W. (2015). Tijden veranderen, ontwikkelingstaken ook. Een 'update' van het competentiemodel. In: *Kind en Adolescent Praktijk*, 3, 14-21.

Simons, R. I., Murray, V., McLoyd, V., Lin, K. H., Cutrona, C., & Conger, R. D. (2002). Discrimination, crime, ethnic identity, and parenting as correlates of depressive symptoms among African American children: A multilevel analysis. *Development and Psychopathology*, 14(2). Pp 371-393. Geraadpleegd op 23 maart 2019 via <http://cds.web.unc.edu/files/2017/09/Simons-Murry-McLoyd-et-al.-Discriminationm-crime-ethnic-identity-and-parenting.pdf>

Taspinar, B. (2015). *Racisme en de psychologische effecten op het kind*. Geraadpleegd op 20 juni 2018, via http://kinderrechtencoalitie.be/sites/default/files/wysiwyg/Databanken/Media/artikel_birsen_taspinar.pdf

Taspinar, B. (2016). Therapie voor slachtoffers van alledaags racisme [interview in De Wereld Morgen]. Geraadpleegd op 4 april 2019 via

<http://www.dewereldmorgen.be/artikel/2016/06/10/therapie-voor-slachtoffers-van-alledaags-racisme>

Unia.(16 oktober 2018). *Zes maanden cel voor racistische Facebook-commentaren op overlijden in Istanboel*. Geraadpleegd op 4 november 2018 via www.unia.be/nl/artikels/zes-maanden-cel-voor-racistische-facebook-commentaar-op-overlijden-in-istanboel

Unia. (z.d.). Discriminatie: enkele verduidelijkingen. Geraadpleegd op 12 februari 2019 via <https://www.unia.be/nl/discriminatiegronden/discriminatie-enkele-verduidelijkingen>

Unicef. (2018). *Kinderrechten*. Geraadpleegd op 29 september 2018 via <https://www.unicef.be/nl/over-unicef/onze-inspiratie/kinderrechten/>

UN Committee on the rights of the child. (2011). *General comment no. 13 : The right of the child to freedom from all forms of violence*. Geraadpleegd op 10 november 2018 via http://repository.un.org/bitstream/handle/11176/290769/CRC_C_GC_13-EN.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Umaña-Taylor, A.J., Banot, R. & Shin, N. (2006). Ethnic identity formation during adolescence: the critical role of families", *Journal of Family Issues*,27. Geraadpleegd op 16 april 2019 via https://www.researchgate.net/publication/241654094_Ethnic_Identity_Formation_During_AdolescenceThe_Critical_Role_of_Families

Ungar, M. (2008). Resilience across Cultures, *The British Journal of Social Work*, Volume 38, Issue 2, pp 218–235. Geraadpleegd op 2 april 2019 via <https://academic.oup.com/bjsw/article/38/2/218/1684596>

Van Amerongen, C., Robijns, B., Verberne, B., van der Zant, B. (2010). *Discriminatie in het primair onderwijs in Amsterdam: Stand van zaken, ervaringen en aanbevelingen*. Geraadpleegd op 3 maart via <https://docplayer.nl/11953329-Discrimineren-is-pestten-met-wie-je-echt-bent.html>

Van Crombrugge, H. (2009). *Ouders in soorten*. Antwerpen: Garant.

Van Crombrugge, H. (2016). *Hoe vorm je cultuurcompetente sociale professionals? Openheid en leergierigheid zijn fundamenteel*. Geraadpleegd op 25 april 2019 via <https://sociaal.net/achtergrond/cultuurcompetente-sociale-professionals/>

Van Daele, T, Hermans, D., Vansteenwegen, D, Van Audenhove, C, Van den Bergh, O. (2010). Prevention of stress, anxiety and depression by psychoeducation: A review of interventions. *Psychologie en gezondheid*, 38.

Van Deth, R. (2014). *Psychotherapie: van theorie tot praktijk*. Utrecht: Bohn Stafleu van Loghum.

Van der Ploeg (2013). *Stress bij kinderen*. Utrecht: Bohn Stafleu van Loghum.

Van De Kerkhof, M. (2010). *De invloed van intergenerationele overdracht van traumaklachten op de psychische gezondheid van kinderen* [Masteronderzoek].Utrecht: Universiteit Utrecht.

Van der Horst, F., Lucassen, N., Kok, R., Sentse, M., Jooren, L. & Luijk, M. (2016). *Opgroeien in het hedendaagse gezin: Inleiding in de gezinspedagogiek*. Houten: Lannoo.

Van Robaey, B. (2014). De reflectieve professional: Inzichten over verschil. *POW alert*, 40. Geraadpleegd op 30 maart 2019 via <http://www.alertonline.be/Portals/pow/alert/pdf/AT400414DRFI7VRB.pdf>

Van Robaey, B. (2014b), *Verbinden vanuit diversiteit : krachtgericht werken in een context van armoede en culturele diversiteit* – Bind-Kracht Cahier 2, Leuven: LannooCampus.

Van Leeuwen, J., Van Crombrugge, H.(2012). *Gezinnen in soorten*. Antwerpen: Garant

Veenstra, G.J., (2014). Inleiding Epigenetica: DNA is ook niet alles! [Powerpointpresentatie]. Nijmegen: Moleculaire Ontwikkelingsbiologie Radboud Universiteit. Geraadpleegd op 3 april 2019 via <https://www.nibi.nl/uploads/nibi/files/gf91ffb82826765abf38770714b2713f79c8fao8.pdf>

Veenstra, R. (2014). Groepsprocessen bij jongeren: over pesten en ander probleemgedrag. *Kind en adolescent*, 35, pp 86-99.

Veenstra, R., Lindenberg, S., Zijlstra, B. J. H., De Winter, A. F., Verhulst, F. C., & Ormel, J. (2007). The dyadic nature of bullying and victimization: Testing a dual perspective theory. *Child Development*, 78. Geraadpleegd op 30 maart 2019 via https://www.researchgate.net/publication/5859159_The_Dyadic_Nature_of_Bullying_and_Victimization_Testing_a_Dual-Perspective_Theory

Veenstra, R., Lindenberg, S. M., Oldehinkel, A. J., De Winter, A. F., Verhulst, F. C., & Ormel, J. (2005, in druk). Bullying and victimization in elementary schools: A comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology*, 41. Geraadpleegd op 25 maart 2019 via <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16060813>

Witte, E. (2018). *Hoe begeleid je kinderen en jongeren met complex trauma in gezinsvervangende woonsituaties? Handvatten voor jeugdprofessionals en pleeg- en gezinshuisouders*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Geraadpleegd op 2 april 2019 via <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/WEB-Hoe-begeleid-je-kinderen-en-jongeren-met-complex-trauma-in-gezinsvervangende-woonsituaties.pdf>

Wolke, D., Woods, S., Stanford, K., & Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92, 673-696. Geraadpleegd op 24 maart 2019 via <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11762868>

Zorgnet Vlaanderen. (2011). *Ethisch advies: Goede zorg bij etnisch-culturele diversiteit*. Geraadpleegd op 3 april via https://www.zorgneticuro.be/sites/default/files/ethischadvies15_o.pdf

Figuren

Figuur 1 : verkiezingsuitslagen overgenomen van

<https://www.vlaanderenkiest.be/verkiezingen-2012>

Figuur 2 : verkiezingsuitslagen overgenomen van

<https://www.vlaanderenkiest.be/verkiezingen2018/#/>

Figuur 3 : verkiezingsuitslagen overgenomen
van <https://www.gva.be/regio/Turnhout?t=gemeenteraadsverkiezingen-2018>

Figuur 4 : Berry overgenomen van Berry (2008). *Globalisation and acculturation. International Journal of Intercultural Relations*, 32.

Figuur 5 : Conceptueel model van de impact van racisme en child outcomes
overgenomen van Sanders-Philips model overgenomen uit Sanders-Phillips, K. (2009). "Racial Discrimination: A Continuum of Violence Exposure for Children of Color." *Clinical Child and Family Psychology Review* 12(2): 174-195. Geraadpleegd op 2 april 2019 via <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19466544>

Figuur 6 : Procesmodel van Belsky overgenomen van

Figuur 7 : Boomdiagram van Grotberg overgenomen van
https://www.fredrikebannink.com/bannink/wp-content/uploads/2012/07/Veerkracht_KAP20123.pdf

Bijlagen

13.1 Werkboek

Op pagina 113 e.v. treft u de volledig uitgewerkte versie van het werkboek voor kinderen van 6 tot 12 jaar.

13.2 Vorming voor hulpverleners

Prototype van de vorming vindt u als afzonderlijk document bijgevoegd bij deze bachelorproef.

De planning van deze driedaagse ziet eruit als volgt:

Dag 1 : Cultuurcompetent hulpverleners

Hoofdstuk I: Superdiversiteit

Hoofdstuk II: Cultuursensitief/divers-sensitief/cultuurcompetent

PAUZE _____

Hoofdstuk III: Grondhoudingen

Hoofdstuk IV: Cultuurcompetenties

MIDDAGPAUZE _____

Workshops in doorschuifconcept :

- 1) Racisme is...
- 2) Cultuurcompetentie in de opvoedingsondersteuning.
- 3) Mijn culturele identiteit is...

Afsluiting van dag 1 : Getuigenis van ouder

DAG 2 : Traumasensitief hulpverleners

Hoofdstuk I: De impact van racisme op kinderen

Hoofdstuk II: De impact van racisme op het ouderschap

PAUZE _____

Hoofdstuk III: Triple P in een superdiverse context

Hoofdstuk IV: ouders laten spreken over racisme met kinderen + tool

MIDDAGPAUZE _____

Workshops in doorschuifconcept :

- 1) Kijken achter gedrag : trauma herkennen
- 2) Traumasensitieve opvoedingsondersteuning
- 3) Aan de slag met de tool : hoe ouders hierin ondersteunen

Afsluiting van dag 2 : creatieve afsluiter (dicht/muziek/dans)

DAG 3 : Terugkomdag

Mogelijkheid tot individuele supervisie

Intervisiegroepen met casusbespreking

Werkgroep rond bekendmaking via jouw organisatie

Afsluiting dag III : Netwerkmoment met broodjes en receptie

13.3 Poster

13.4 Poster/Flyer

- a) voorkant

Ra-wat?! RACISME!

en wat het met je doet.

**EEN SPEELBOEK OM TE PRATEN OVER
RACISME-ERVARINGEN.**

Heeft je kind last van discriminatie? Wil je je kind helpen om racisme te herkennen? Heb je nood om de taboe te doorbreken? Dat kan met die speel- en werkboek voor kinderen!

b) achterkant

EERSTE HULP BIJ RACISME?

PRAAT!

Dit boek helpt je kind met :

- het herkennen en benoemen van racisme
- sterker worden tegen racisme
- opnieuw vertrouwen na racisme

Dit boek helpt jou met :

- manieren om over racisme te spreken
- inzicht in wat racisme kan doen
- handvaten om de eigen cultuur te verkennen

Via Kwadraat krijg jij :

- hulp
- tijd om te praten
- handvaten
- nieuwe tips
- en nog veel meer...

Meer info via Kwadraat & de opvoedingswinkel

Ra-wat?! RACISME!

en wat het met je doet.

Dag mama, Dag papa!

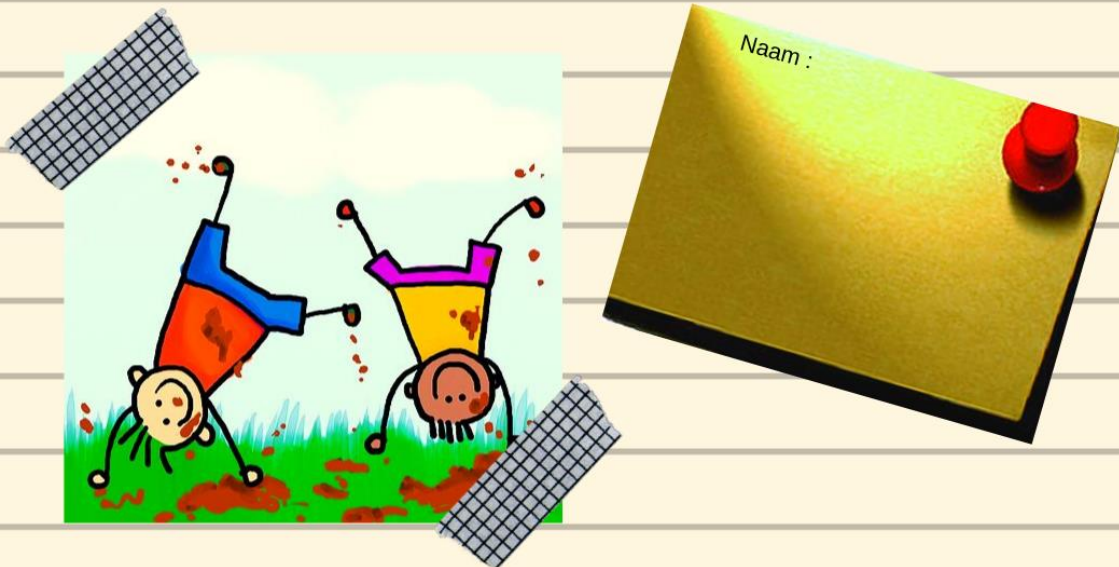
In dit boek vind je verschillende manieren om samen met je kind te spreken over gevoelens, racisme en cultuur. De samenstelling van dit werkboekje is gebaseerd op nationale en internationale literatuur. Die literatuur onderzocht wat kinderen nodig hebben om steviger te staan in een wereld vol racisme.

Het boek :

zet je kind aan om verschillende zaken van jullie cultuur te ontdekken
leert het kind racisme kennen en herkennen
biedt handvaten om te spreken over een racisme-ervaring
geeft inzicht in gevoelens en hoe je ermee om kan gaan

...

WELKOM IN HET BOEK VAN

Pssst... Er zijn geen foute antwoorden in dit boek!

De lamp weet alles. Hij vertelt het aan jou !

Knutselen doe je bij de schaar!

Dit gaat over gevoelens.

Dit schrijf je in je levensboom.

Dit is CULTUUR!

KLEURPLAAT!

VOOR DE LOL!

RACISME is...

lelijk of **anders** doen tegen iemand omdat hij of zij

een andere **huidskleur** heeft

een andere **godsdienst** heeft

van een **ander land** komt

een andere **cultuur** heeft

Zijn de volgende verhaaltjes racisme?

Waarom denk je dat?

Samira is 8 jaar. Samira mag niet naar het feestje van Sofie komen. De mama van Sofie heeft liever geen bruine vriendinnetjes.

Racisme ? JA NEE

Bob zegt : "Kwintsi kan heel snel lopen omdat hij van Afrika komt."

Racisme ? JA NEE

ANTWOORD!

Samira : Ja dit is racisme. Ze mag niet komen omdat ze een andere huidskleur heeft.
Kwintsi : Ja dit is racisme. Ook al zegt Bob dat hij goed kan lopen.

Jouw levensboom!

Op het einde van alle boomvragen heb je een eigen levensboom gemaakt.
Dit is de start!

Stap 1

Neem een groot papier en een potlood of een stif.

Stap 2

Teken een grote boom **met wortels!**

Stap 3

Schrijf in het gras de antwoorden op deze vragen.

Waar woon je nu?
Wat zijn je hobbies?
Wie is belangrijk voor jou?

Hoe groter je wordt, hoe meer je zelf kan!

Geef jezelf een ster voor alles wat je al heel goed alleen kan!
Schrijf het in de ster!

Weet je nog : toen je racisme zag of meemaakte?

Het is soms moeilijk om daar over te praten. Deze oefening kan je helpen om te vertellen wat je hebt gezien, gehoord of gevoeld.

Neem een heel groot blad papier.

Teken jezelf met ogen, oren, neus, handen, voeten,...

Los samen met een volwassene de vraagjes op die je op de volgende bladzijde vindt.

Waar was je?

Wat zagen je ogen?

Wat hoorden je oren?

Wat voelde je lichaam en waar?

Wat hebben de benen toen gedaan?

Wat hebben armen toen gedaan?

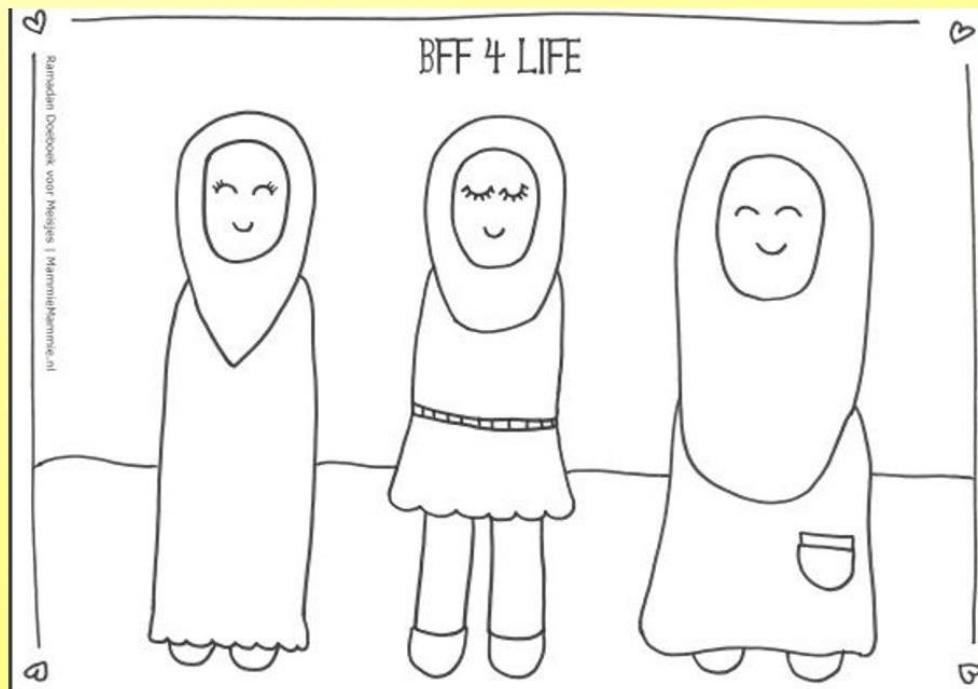
Deze antwoorden schrijf je bij de wortels van je boom.

Het zijn eigenlijk ook JOUW wortels!

Als je iets niet weet
kan je het
altijd aan mama
of papa vragen!

- Waar komt de familie vandaan?
- Heb je broers en zussen?
- Wat is opvallend aan de geschiedenis van je familie?
- Van wie heb je al het meeste geleerd?
- Wat geeft je kracht?
- Wie geeft je steun?
- Wat is je favoriete plek binnen en buiten?

KLEURPLAAT!

kleurplaat uit het ramadam-doeboek van mammiemammie.nl

Bang-Boos-Bezorgd-Bedroefd

Er zijn veel verschillende gevoelens. De belangrijkste gevoelens zijn bang, boos, bedroefd en bezorgd.

Al die emoties kunnen er op heel veel verschillende manieren uit zien.

Trek een selfie van jezelf als je boos, bang, verdrietig of bezorgd bent en kleef ze op de volgende pagina!

BANG

BOOS

BEZORGD

BEDROEFD

IK VOEL ME GOED BIJ

schrijf de namen van die mensen op deze pagina

IK BEN...

voorbeeld : Ik ben... een hele lieve jongen/meisje

Vraag aan de volwassenen die je vertrouwt om de zin aan te vullen.
Laat ze het hier opschrijven.

RACISME IS...

Hé blauwe! Vanwaar kom jij?

Ik ben van Antwerpen

Ik bedoel : Waar kom je ECHT vandaan?

Jij spreekt wel goed Nederlands hé!?

Ik ben geboren in Antwerpen

Waarom geloven ze toch niet dat ik in België geboren ben en dat ik heel mijn leven al Nederlands spreek?

Wat kan je doen als...

je verdrietig bent?

Iedereen is wel eens verdrietig.
Dat is helemaal oké!

Wat doe jij wanneer je verdrietig bent? (omcirkel)

ik laat het niet zien

ik teken

Ik huil

ik luister naar muziek

ik wil alleen zijn

iets anders

.....

Wat kan je doen als...

Je verdrietig bent?

Er is eigenlijk maar 1 ding dat je voor jezelf kan doen als je verdrietig bent en dat is : **Jezelf begrijpen en lief zijn voor jezelf.** Maar hoe doe je dat nu? Schrijf hier een lijstje van de dingen die je rustig maken en waar je blij van wordt. Wanneer je verdrietig bent kan je één van deze dingen proberen en zo ontdek je wat je voor jou het beste werkt!

bijvoorbeeld : tekenen, lezen, zingen,
oefeningen om rustig te worden,...

Een fijne oefening

Dit is een manier om lekker rustig te worden.

Zorg dat je een fijne plek hebt .

Zorg dat je rustig ademt.

Probeer even aan niets te denken, alleen aan de oefening.

Laat een volwassene de tekst op de volgende pagina heel rustig voorlezen.

Een fijne oefening

Dit is een manier om lekker rustig te worden

Steek je handen breed omhoog in de lucht.
Je bent een boom.
Je wortels komen uit je voeten en gaan in de grond.
Je staat stevig in de aarde.
Je wortels nemen voedsel op uit de grond.
Je voelt je stevig : via je enkels voel je je benen als stam.
Voel hoe het voedsel van je wortels in je takken stroomt.
Voel je blaadjes ademen.
Voel jezelf groeien naar het licht.
Je bent een grote, sterke, stevige boom.
Adem rustig in en uit.
hou dit sterke gevoel vast wanneer je weer mens wordt.

Schrijf naast of in de stam de antwoorden op deze vragen!

Wat kan je het beste op school?

Welke sport kan je goed?

Waar weet je veel over?

Kan je goed koken, tekenen, schilderen,...?

Wie ben jij eigenlijk?

Alle mensen hebben verschillende rollen in hun leven.
Jij bent helemaal jij...
Zet een kruisje wat bij je past en vul aan!

kind

leerling

moslim

vriend(in) van...

neef/nicht

broer/zus

sporter

**wie ben jij nog
allemaal ?**

christen

Welke talen spreek je allemaal (een beetje)?

Wat vind je het mooiste woord in die taal?

Taal :
Mooiste woord :

Taal :
Mooiste woord :

Taal :
Mooiste woord :

Taal :
Mooiste woord :

Wat kan je doen als...

Je boos bent?

Iedereen is wel eens boos. Ook boos zijn is meer dan oké.

Wat doe jij wanneer je boos bent? (omcirkel)

ik laat het niet zien

ik roep

ik duw en trek

Ik stamp of sla

ik maak iets stuk

iets anders
.....

ik wil alleen zijn

Wat kan je doen als...

je boos bent?

Boos zijn is helemaal oké, zolang je er niemand anders pijn mee doet of iets stuk maakt. Dat noemen we **VEILIG BOOS ZIJN**.

time-out (eventjes apart gaan
zitten)

boosheid in woorden (zonder te schelden)

opschrijven wat je boos maakt

afreageren via beweging (sporten, lopen, ...)

tekenen wat je boos maakt

Voor de lol

Ga op zoek naar iemand die gelinkt is aan jullie familie door zijn land van herkomst, taal of godsdienst en die...

ZANGER(ES) is

ACTEUR OF
ACTRICE is

SPORTMAN of
SPORTVROUW
is

SCHRIJVER is

Kijk je naar één van deze mensen op?

Ademen met je hart

Dit is een oefening om rustig te kunnen ademen en kalm te worden.
Bron : Gedachte-kracht door Nicole Hage

Wiebel met je tenen tot je elke teen goed hebt gevoeld.

Wiebel met je neus tot alle kanten goed zijn uitgerekt.

Waar zit je hart? Leg je hand erop.

Voel je de lucht in je neus en mond als je inademt?

Beeld je in dat je lucht in en uit ademt via je hart in plaats van via je mond of neus.

Adem 4 keer langzaam en diep door je hart.

Denk aan een heel fijn moment waar je gelukkig of blij was.
en voel dit gevoel opnieuw!

Dit is de laatste opdracht voor je boom!

Schrijf de antwoorden op deze vragen
in de takken van je boom!

Wat wil je later worden?
Waar droom je van?
Op wie wil je lijken?

Welke wensen heb je voor jezelf of anderen?
Wat zijn de meest fijne momenten die je ooit
beleefde, met wie?

Nu laat de boom je zien :
waar je vandaan komt,
wat je sterk en uniek maakt
en waar je naartoe wil groeien!

Het boek is nu ten einde maar er is vast nog veel meer te ontdekken over je gevoelens. Er is vast ook nog veel meer leuks dat je niet weet over jouw cultuur. Sta ook open en wees nieuwsgierig naar die van anderen.

Alle verschillen samen kunnen zo mooi zijn!

Geef niet op en ga op zoek naar de dingen die jouw familie en cultuur extra mooi en bijzonder maken!

Opgedragen aan alle slachtoffers van racisme en discriminatie

Copyright

Title book: Ra-Wat?! Racisme en wat het met je doet.

Author book: Inge Hechtermans

© [2019], Inge Hechtermans

Self publishing

Hechtermans.inge@gmail.com

ALL RIGHTS RESERVED. This book contains material protected under International and Federal Copyright Laws and Treaties. Any unauthorized reprint or use of this material is prohibited. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system without express written permission from the author / publisher

